

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MUHASEBE VE DENETİM ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE DENETİM YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**HİLENİN KRİMİNOLOJİK AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇALIŞAN HİLELERİNİN
ÖNLENMESİNDE PROAKTİF YAKLAŞIMLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Esra BOSTAN

100023711

İstanbul, 2018

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MUHASEBE VE DENETİM ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE DENETİM YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**HİLENİN KRİMİNOLOJİK AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇALIŞAN HİLELERİNİN
ÖNLENMESİNDE PROAKTİF YAKLAŞIMLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Esra BOSTAN

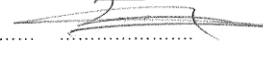
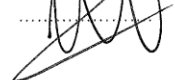
100023711

Danışman: Öğr. Üyesi Dr. Ali Altuğ BİÇER

İstanbul, 2018

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

.....MUHASEBE VE DENETİM.....
Yüksek Lisans programı öğrencisi.....ESRA BOSTAN (ATAY).....'ın.
NİKENİN KRİMİNOLOJİK AÇUDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇALIŞAN HİCELELERİNİN
ÖNLENMESİNDE PRADAKTİK YAKLAŞIMLAR.....başlıklı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulu **25.05.2018** tarih ve **2018 / 475 / 12** sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	UNVANI, ADI SOYADI	İMZA
TEZ DANIŞMANI	Dr. Öğr. Üyesi Ali Akkaya Bicer	
JÜRİ ÜYESİ	Prof. Dr. Ahmet Hazer Durmaz	
JÜRİ ÜYESİ	Dr. Öğr. Üyesi Arslan S. S. S. S.	

(*) Yüksek lisans tez savunma jürileri en az biri kurum dışından olmak üzere danışman dahil en az üç öğretim üyesinden oluşur. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda eş danışman jüri üyesi olamaz. Eş tez danışmanının jüri üyesi olması durumunda asıl jüri beş üyeden oluşur.

ÖZ

Hilenin önlenmesinden sorumlu olanların bütün çabalarına rağmen, kaçınılmaz bir gerçek vardır. Eğer bir çalışan, hile yapmayı kafasına koymuşsa hile eylemi mutlaka gerçekleşecektir. Herhangi bir işletmenin çeşitli alanlarında hile oluşabileceğinden, önleyici ve tespit edici tekniklerin doğru bir şekilde uygulanması şarttır. Hile önleme ve hilenin tespiti, birbiriyle ilişkili kavramlar olsa da, aynı anlama gelmemektedir. Hilenin önlenmesi, işletmenin mevcut faaliyetlerini anlama, iyileştirme, eğitim ve iletişimi kapsarken; hilenin tespiti ise yaşanmakta olan ya da meydana gelmiş hileyi tanımlamak için yapılan faaliyetleri kapsamaktadır. Bu çalışmada hilenin önlenmesi ve hilenin tespiti için kullanılan her yöntem işletmenin “proaktif yaklaşımını” ortaya koymakta olup, hilenin önlenmesi ve tespitinin proaktif yaklaşım bakımından aynı kavramı ifade ettiğinin önemi açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelime: Hilenin tespiti, hilenin önlenmesi, proaktif yaklaşımlar, hile.

ABSTRACT

Despite all the efforts of those responsible for the prevention of the fraud, there is an inevitable fact. If the employee is determinant about a fraud, the fraud action will surely take place. Because of fraud may occur in various areas of any business, preventive and detecting techniques must be properly implemented. Even if fraud prevention and detection are interrelated concepts, they do not have the same meaning. As prevention of fraud includes comprehension, improvement, training and communication of the current activities of the enterprise; the detection of the fraud includes activities to describe the fraud that developing or has occurred. In this study, each method used for the prevention of the fraud and the determination of the fraud has revealed the proactive approach of the enterprise and it is tried to explain the importance of the prevention and detection of the fraud in terms of proactive approach.

Keyword : Fraud detection, fraud prevention, proactive approaches, fraud.

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. ACFE 2016 Yılı ve 2018 Yılı Hile Türlerinin Yüzde Dağılımları ve Ortalama Maliyetleri.....43

Tablo 2. ACFE 2018 Yılı Hile Dağılım Ortalama Maliyeti ve Yüzde Dağılımı.....43

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Hile Üçgeni.....	32
Şekil 2. Mesleki Hile Çeşitleri.....	36
Şekil 3. Yolsuzluk ve Hileli Finansal Raporlama Hile Çeşitleri.....	39
Şekil 4. Varlıkların Kötüye Kullanımı Hile Çeşitleri.....	45

KISALTMALAR

ACFE	: Sertifikalı Yolsuzluk İnceleme Uzmanları Birliği (Association of Certified Fraud Examiners)
AICPA	: Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants)
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
IIA	: Uluslararası İç Denetim Enstitüsü (The Institute of Internal Auditors)
İK	: İnsan Kaynakları
örn.	: Örneğin
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TCK	: Türk Ceza Kanunu
USD	: Amerikan Doları
vb.	: Ve benzeri

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
KISATMALAR	vi

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. KRİMİNOLOJİ.....	3
1.1. Kriminoloji Nedir?	3
1.2. Kriminolojinin Konusu.....	6
1.2.1. Suçun Psikolojik ve Psikiyatrik Yanı	9
1.2.2. Suçun Hukuki Boyutu	13
1.3. İnsanların Suç ve Suçlu İle İlgilenmelerinin Nedenleri	15
1.4. Suç Teorisi.....	16
1.4.1. Ayırıcı Birleşmeler Kuramı (Farklılıkların Birleşmesi).....	17
1.4.2. Beyaz Yaka Kavramı.....	20
1.4.2.1. Beyaz Yaka Suçları Nedir?	20
1.4.2.2. Beyaz Yakalı Suçların Genel Karakteristiği	25
1.4.2.3. Beyaz Yaka Suçlusu Profil Yanılgısı	26
1.4.3. Mavi Yaka Kavramı	27
1.4.3.1. Mavi Yaka Suçları Nedir?	27
1.4.4. Kırmızı Yaka Kavramı	28
1.4.4.1. Kırmızı Yaka Suçları Nedir?	28

2. HİLE	30
2.1. Hile Nedir?	30
2.2. Hilenin Temel Unsurları.....	32
2.2.1. Özentî/Baskı	33
2.2.2. Fırsat.....	34
2.2.3. Haklı Gösterme.....	35
2.2.4. Hile Karosu.....	35
2.3. Hile Çeşitleri.....	36
2.3.1. Hileli Finansal Raporlama.....	37
2.3.2. Varlıkların Kötüye Kullanımı	40
2.3.3. Yolsuzluk.....	42
2.4. Hilenin Önlenmesi.....	46
2.4.1. İnsan Kaynakları Prosedürleri	47
2.4.1.1. Özgeçmiş Araştırmalarının Yapılması	47
2.4.1.2. Hile Önleme Eğitimleri	48
2.4.1.3. Performans ve Ücretlendirme Programlarının Değerlendirilmesi.....	48
2.4.1.4. Çıkış Mülakatlarını Yapmak	49
2.4.2. Yetki Sınırları	49
2.4.3. İşlem Yetki Süreçleri.....	50
2.5. Hile Riskini Azaltmaya Yönelik Çalışmalar	51
2.5.1. Hile Riskine Karşı İşletme Yönetiminin Sorumlulukları	52
2.5.2. Diğer Önlemler.....	54
2.6. Hilenin Tespiti	54
2.6.1. Analitik İnceleme Teknikleri.....	56
2.6.2. Veri Madenciliği Uygulamaları.....	57
2.6.3. Sayısal Analiz Testleri.....	58
2.6.4. Sürekli Denetim Yöntemleri.....	58
2.6.5. Fısıltı Ortamı (Whistleblowing)	59

3. HİLENİN KRİMİNOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇALIŞAN HİLELERİNİN ÖNLENMESİNDE PROAKTİF YAKLAŞIMLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	60
3.1. Araştırmanın Amacı	60
3.2. Araştırmanın Önemi	60
3.3. Araştırmanın Yöntemi	61
3.4. Araştırmanın Kısıtları	61
3.5. Araştırmanın Örneklemi	62
3.6. X İşletmesinin Tanımı	62
3.7. İç Denetim Biriminin İşletmedeki Yeri	63
3.8. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi	63
 SONUÇ	82
EKLER	84
KAYNAKÇA	86

GİRİŞ

Suç, insanlık tarihi boyunca var olmuş bir kavramdır. Suç bireysel olduğu kadar, ortaya çıkan sonuçları açısından da toplumsal bir olgu içerir. Suçun oluşumu suçlunun yaşam biçimi ile yakından ilişkilidir. Toplumsal öğrenme teorilerinden biri olan Sutherland'ın farklılıkların birleşme teorisi; suçun, yaşam biçimi olduğu toplumsal bir çevrede diğer suçlarla etkileşim içinde ortaya çıktığını ileri sürmektedir.¹ Bu nedenle suçun toplumla iç içe olması, bir süreç sonucu ortaya çıkması suç kavramını daha irdelenir hale getirmiştir.

İnsanın yaşamında veya düşüncelerinde hile yapmayı pekiştirici veya güçlendirici etkenler bulunmaktadır. Bu etkenler insanın davranışlarına şekil vermektedir. Bu güçlendirici etkenler genel olarak iki kaynaktan beslenmektedir:²

1. Doğuştan gelen güçlendirici dürtüler,
2. Öğrenme ile ortaya çıkan güçlendirici dürtüler.

Örneğin; kişinin yaşadığı maddi sıkıntı insanın doğuştan gelen dürtülerini harekete geçirerek, öğrendiği davranışlarla hilenin oluşumuna sebebiyet verebilmektedir.

Sutherland ve diğer bilim adamları, suç ile mesleki fırsat arasında doğrudan ilişki kurmuştur. Buna 'mesleki suç' adı verilmektedir. Beyaz yakalı suçlar olarak da bilinen bu kavramın ilgi alanına, çalışan hileleri, bir doktorun kasıtlı olarak yaptığı bir operasyon veya bir politikacının aldığı rüşvet girebilmektedir.³

¹ Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, 1. b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2006, s. 186.

² Nejat Bozkurt, **İşletmelerin Kara Deliği Hile "Çalışan Hileleri"**, 1. b., İstanbul: Alfa Yayınları, 2009, s. 98.

³ Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 104.

İşletmeler var olduğu sürece çeşitli risklerle karşı karşıya kalabilmektedir. 2018 yılı ACFE tarafından yapılan çalışmada 2.690 vakada toplam kayıp 7,1 milyar doları aştığı tespit edilmiştir. Özellikle bir skandalın ardından itibar kaybı ve iş kaybı gibi dolaylı maliyetlerde hesaba katıldığında ortalama kaybın 2,75 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir.⁴ Ancak birçok insan suç türlerinin ekonomik maliyetinden haberdar değildir.

Hilenin gerçekleşmesinden sonra delillerin gizlenmesi, karartılması ya da yok edilmesi gibi nedenlerle ortaya çıkartılması hem zor hem de maliyetli olabilmektedir. Bu nedenle hilenin, oluşmadan önce engellenebilmesi ve önlemler alınabilmesi için işletmenin hile riskini minimuma indirebilecek yöntemlere ağırlık vermesi gerekmektedir.

Her işletme hile riski ile karşı karşıyadır. Hile riskinin minimuma indirilebilmesi için üst yönetimden alt kademedeki çalışanlara kadar herkesin sorumluluğunun bilincinde olması beklenir. Bu çalışmada amaç, hile ve suç kavramlarının nedenleri anlatılarak, farkındalık yaratmak, işletmenin personeli işe alım sürecinden, performans değerlendirilmesine kadar hilenin engellenmesi adına nasıl bir yol izleneceğini göstermek ve bir suç unsuru olan hilenin önlenmesi için proaktif yaklaşımlarla işletmenin yol haritasının oluşturulmasına yardımcı olmaktır.

⁴ ACFE, **Report to The Nations 2018 Global Study On Occupational Fraud and Abuse**, <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2018-report-to-the-nations.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.05.2018) s. 9.

1. KRİMİNOLOJİ

Suç, hukuk düzenine aykırı eylem olarak tanımlanabilir. Hile eyleminin bir suç olduğu düşünülürse insanı hile yapmaya iten nedenlere aranan yanıtların önemli bir kısmında kriminoloji yer almaktadır.⁵ Bireyleri suç işlemeye yönelten biyolojik, psikolojik, sosyolojik birçok etken bulunmaktadır. Kriminoloji bu alanları bir bütün içinde inceleyen bir bilim dalıdır.

1.1. Kriminoloji Nedir?

Suç ve suçlu insanlık tarihinin en çok ilgi çeken konularından bir olmuştur. Toplumı oluşturan bireyler gibi, çok sayıda düşünür ve yazar da suç ve suçlu ile ilgilenmiş, farklı alanlarda çalışan pek çok bilim insanı da suçu kendi alanının bakışı açısından incelemiştir. Suç ve suçlu, araştırılacak değişik yönleri olan, çok boyutlu ve birçok bilim alanının araştırma kapsamı içinde yer alan bir konu olmuştur. Suçun oluşumu, suç ile suçlu ilişkisi, bu ilişkide etkin faktörler, suçun önlenmesi, suçu kolaylaştıran ortamlar ve koşullar gibi çok sayıda bilim insanını da suçu kendi alanları açısından ele almış ve bu konuda araştırmalar yapmıştır. Her bilimsel faaliyet gibi suçla ilgili araştırmaların ve faaliyetlerin temelinde topluma yararlı bilgilerin elde edilmesi ve insanların davranış biçimleri ele alan bilim alanları bulunmaktadır. Ancak suç gibi araştırılacak çok yönü bulunan bir konuda, tek bilim alanında yapılmış olan araştırmalar uygulanabilir bilgiler sağlamakta çok başarılı olamamış, suç ve suçlu konusunda araştırmanın yürütüldüğü her bilim dalında farklı teoriler ileri sürülmüş, gene de bu konuda herkesçe kabul edilmiş genel bilgiler ortaya çıkarılamamıştır.⁶

Kimi düşünceye göre kriminoloji yeni bir terimdir. Fakat suç biliminin konuları ile uğraşılması o kadar yeni değildir. Eskiden beri belirli bazı faktörlerin suça yöneltici etkileri bilim insanlarının dikkatini çekmiştir. Örneğin Platon'dan

⁵ Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 97.

⁶ R. Füsün Sokullu-Akıncı, **Kriminoloji**, 11. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2014, s. 27-28.

başlanılacak olursa; Platon, Kanunlar adlı yapıtında suçu ruhun bir tür hastalığı olarak kabul etmiştir. Aristo ise, suçluları toplum düşmanları olarak saymış ve onların merhametsizce cezalandırılmaları gereğini savunmuştur. Ortaçağlarda, Thomas d'Aquin, insan ihtiraslarında suçların çoğunun kökenini görür fakat sefaletin suça sebebiyet verici bir faktör olduğunu belirtmiştir. Thomas Moore, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Beccaria, Bentham gibi yazarlar ise suçu sosyal bir olgu sayan bazı görüşler ileri sürmüştür. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında kriminoloji tarihinde üç önemli düşünür ön plana çıkmıştır. Bu kriminologlar, Lombroso, Ferri ve Garofalo'dur.⁷

Kriminoloji sözcüğü ilk defa Topianard isimli Fransız hekim tarafından aynı isimli kitapta kullanılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında yayınlanan bu kitap kriminoloji kavramını ilk kez ortaya koyan eserdir.⁸ Kriminolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesinde, 1885 yılından itibaren toplanmış olan suç antropolojisi kongrelerinin de önemli yeri vardır. Antropoloji kongreleri ve Laccassagne tarafından yayınlanan Kriminoloji Arşivleri suç olayının incelenmesinde çok aydınlatıcı rol oynamıştır. 1914 yılına kadar Roma (1885), Paris (1889), Brüksel (1892), Cenevre (1890), Amsterdam (1901), Torino (1903), Kolonya (1913) suç antropolojisi kongreleri toplanmıştır. 1934 yılında Benigno di Tullio tarafından Milletlerarası Kriminoloji Derneği kurulmuş ve ilk milletlerarası kriminoloji kongresi 1938 yılında Roma'da toplanmıştır. 1949 yılında Paris'te Milletlerarası Kriminoloji Derneği kurulmuş ve ilk olarak 1950 yılında Paris'te II. Milletlerarası Kriminoloji Kongresi toplanmıştır. 1955 Londra ve 1960 La Haye kongrelerinde milletlerarası bir kriminoloji komisyonunun kurulması mümkün olabilmıştır. Bundan sonra her beş yılda bir bu kongreler toplanmaya devam etmiştir.⁹

Kriminoloji, suç konusunu inceleyen çok disiplinli bir bilim dalıdır. Suçun ve suçlunun tek disiplin altında araştırılması ve incelenmesi sonucunda ortaya çıkan

⁷ Sezgin Kızılçelik ve Yaşar Erjem, **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, 2. b., Konya: Günay Ofset, 1992, s.399-400.

⁸ Oğuz Polat, **Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar**, 1. b., Ankara: Seçkin Yayınları, 2004, s. 33.

⁹ Sulhi Dönmezer, **Kriminoloji**, 8. b., İstanbul: Beta Yayınları, 1994, s. 6.

bulguların ve ileri sürülen görüşlerin uygulanabilirliğinin tartışılmasına karşılık, suçun ve suçlunun değişik açılardan ve değişik bilim alanlarında uygulanan bilimsel yöntemlerin incelenmesi ile ortaya çıkan kriminoloji, diğerlerinden önemli ölçüde farklılaşmış ve evrensel bir bilim kimliği kazanmıştır. Kriminolojiye bu ayrıcalıklı konumu sağlayan, kriminolojik araştırmada uygulanan araştırma yöntemlerindeki bilimsel objektiflik ve değişik bilim dallarının bulgularından yararlanarak gerçek hayatta karşılaşılan davranış türlerini incelenmesi gereken birer olgu olarak ele almasıdır.¹⁰

Kriminolojinin en çok kullanılan ve genel olarak onaylanan tanımı, Amerikalı kriminologlar Edwin H. Sutherland ve Donald R. Cressey'e dayanmaktadır. "Kriminoloji, sosyal fenomen olarak, genç ve yetişkin suçluluğu üzerindeki bilginin tümüdür." Onun alanı, kanunlaştırma, kanunların ihlali ve kanun ihlali üzerine tepki usulünü kapsar. Bu usuller, ara aksiyonların, bir sonucu olarak üç görünüş oluşturur: 1) İstenmeyen davranış olarak kabul edilen belirli hareket, politik toplum vasıtasıyla suç olarak tanımlanır. 2) Bu tanıma rağmen, bazı insanlar davranışlarını sürdürür ve bu suretle suç işler. 3) Politik toplum, ceza, tedavi veya önleme ile tepki gösterir. Sutherland ve Cressey, bunları üç boyut içerisinde; kanunlaştırma, kanunların ihlali ve kanun ihlali üzerine tepkiyi, bir ara aksiyon usulü içinde, yani birbirine dinamik olarak bağlanmış olarak değerlendirmiştir.¹¹

Suç incelemesine insanlar ve toplumlar tek tek konu olmaktadır. Suç olayı ile ilgilenen her bir bilim dalı suçu kendi bilimsel dairesinde, kendi perspektifi ile açıklamaya çalışmakta ve bilimsel disiplin gereği de diğerlerinin alanına girememektedir. Oysa insan ve sosyal olaylar tek bir nedenle ve alanla açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Bu nedenle suç olayını tek bir bilim alanı ile bütünlüklü bir izah getirmek mümkün olmamaktadır.¹²

¹⁰ Sokullu-Akıncı, **a.g.e.**, s. 28.

¹¹ Schneider Hans Joachim, Einführung in die Kriminologie, 3. Auflage, Berlin-New York, 1993, s. 1'den Timur Demirtaş, **Kriminoloji**, 2. b., Ankara: Seçkin Yayınları, 2005, s. 30.

¹² Erol Tutar, Kriminoloji Nedir?, <https://www.kriminoloji.com/>, (Erişim tarihi: 20.01.2018)

Finansal suçların tespitinde kullanılan denetim teknikleri, suç tespiti sağladığı için birçok hile eyleminin gerçekleştirilmesini engelleyebilmektedir. Denetim tekniklerinin kullanılması hilelerin tespiti ve önlenmesi bakımından işletmelere büyük avantajlar sağlayacaktır.

Suça sebep olan ve insanın suç teşkil eden tavır, hareket ve davranışlarına ilişkin etmenlerin çokluğu ve değişik nitelik göstermeleri, bunların izahı için çeşitli bilimlere başvurmayı zorunlu kılar. Kriminoloji suç işleyen insanı inceleyen ve bu bakımdan diğer bilim dallarının verilerini sentezleyen yeni bir bilim dalıdır.¹³

1.2. Kriminolojinin Konusu

Kriminoloji suçu ve suç olgusu ile ilgili kişileri, bunlar arasındaki ilişkiyi, sebep sonuç ölçütleri içinde her türlü etken bakımından inceleyen ve bu ilişki konusunda kanunlar koymaya yönelik gözlemsel bir bilim dalıdır. İnsanları suç sayılan eylemlere yöneltten sebepler çok değişiktir. Kriminoloji suça yönelmiş olan insanın davranışlarını kişinin içinde bulunduğu şartlar ve kişiye özel nedenler gibi değişik yönleri ile inceler. Kriminolojinin amacı her bilim dalında olduğu gibi bu konuda kanunlar koymaktır. Suç ve suçlu ilişkisinin bütün değişik boyutları içerisinde incelenmesi suç ve suçla ilgili kişiler arasındaki ilişkinin anlaşılmasında daha başarılı sonuçlar vermiştir.¹⁴

Kriminoloji, kural olarak deneysel araştırma metoduyla ilgili dört büyük konu alanını kapsar:¹⁵

- Suçlu ve onun kişiliği,
- Toplumun her bireyinin yaşamında suç,

¹³ Dönmezer, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁴ Sokullu-Akinci, **a.g.e.**, s. 28-29.

¹⁵ Herren Rüdiger, Die Verbrechenswirklichkeit, Lehrbuch der Kriminologie, Bd. 1, 3. Auflage, Freiburg 1982, s. 11.2'den Demirtaş, **a.g.e.**, s.31.

- Yığın görüşü olarak suçluluk,
- Resmi (polis, mahkemeler) ve resmi olmayan (örneğin; aile) toplumsal kontrol mercilerin suçlulukla mücadele ve suçluluğun önlenmesi alanı.

Kaiser, kriminolojinin alanını şu şekilde tanımlar; “Kriminoloji, suçlar, hukuki ihlaller, olumsuz sosyal davranışlar ve bunların kontrolü üzerine deneysel bilimin düzenlenmiş bütünlüğüdür. Onun bilimsel alanı, üç ana kavram ile ilgili olarak kendini belirtir; suç, suçlu ve suçun kontrolü. Bunlara mağdurun menfaatleri ve suçtan korunma da eklenir.”¹⁶

Kriminoloji ilkeleri adlı yapıtında Sutherland, kriminolojiyi, “suçu sosyal bir fenomen olarak ele alan bilginin bütünü” diye tanımlar ve şöyle devam eder: “istenmeyen bir takım hareketler, sosyal toplumlarda suç olarak belirlenir. Buna karşın bazı kimseler bu tür suçları yapmakta ve mevcut davranışlarını sürdürmekte ısrar eder. Bu durumda toplum buna, cezalandırma, iyi etme ya da engelleme gibi yollarla tepkide bulunur. İşte bu karşılıklı ilişkiler kriminolojinin ana maddesini oluşturur.”¹⁷

Kriminolojinin tanımı kadar özerk bir bilim dalı veya farklı bilim dallarını bünyesinde barındıran bir bilimler demeti olduğu konusunda da farklı görüşler vardır. Sabatini’ye göre kriminoloji, deneysel metotlar ile suçlunun kişiliğini inceleyerek suç olayının doğal kaynağını ve mekanizmasını, sosyolojik ve biyolojik etmenlerini araştıran suçluluğa ait genel bir bilimdir. Durkheim, toplum içinde bazı insanlar tarafından gerçekleştirilen birtakım fiillerin ceza adı verilen bir tepki ile karşılandığını, cezalandırılan tüm fiillerin suç olduğunu ve suçu inceleyen bilim dalının kriminoloji olduğunu belirtmiştir.¹⁸

¹⁶ Kaiser Günther, *Kriminologier*, 9. Auflage, Heidelberg 1993 s. 1’den Demirtaş, **a.g.e.**, s. 31.

¹⁷ Sutherland, E. H. ve Gressey, **Principles of Criminology**, J. B. Lippincott C., Chicago, 1955.; Haluk Yavuzer, **Çocuk ve Suç**, 11. b., 2006: Remzi Kitabevi, s. 28.

¹⁸ Milli Eğitim Bakanlığı, **Adalet, Kriminoloji**, Ankara: 2011, s. 4.

Hile eylemi sonrası ortaya çıkan suç, ikinci bölümde anlatılacak olan hile unsurlarının bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Bu unsurlar baskı, fırsat ve haklı göstermedir. Ancak 2004 yılında David T. Wolfe ve Dana R. Hermanson, bu üç unsurun bir arada var olmasının, her zaman hile eyleminin ortaya çıkmasına sebep olmayacağını, çoğu zaman üzerinde durulmayan ancak hilenin meydana gelişine neden olan bir unsur daha bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Bu dördüncü unsur kişinin doğuştan gelen yetenekleri ve sonradan kazandığı becerileri yani “yetkinlikleri”dir.¹⁹ Kişinin sahip olduğu bu yetkinlik suçun geniş kapsamlı ele alınmasına neden olmuştur. Kişi ile suç arasındaki ilişkiyi detaylı olarak ele alabilecek ve aynı zamanda suçu önleyebilecek alanlar oluşturulmuştur.

Constant’a göre ise kriminoloji, teorik ve uygulamalı olarak iki büyük gruba ayrılır. Teorik kriminoloji bünyesinde yer alan konular şunlardır:²⁰

- **Suç antropolojisi:** Suçlu incelenirken kalıtım, biyolojik, anatomik, fizyolojik faktörler göz önüne alır.
- **Suç psikolojisi:** Suça yol açan veya gelişmesine etki eden yaş, cinsiyet, karakter gibi ölçütleri inceler. Suç sosyolojisi: Suçu sosyal bir olay olarak görür ve sosyal yaşam, çevre, alkol, din vb. faktörlerin etkisini araştırır.
- **Suç psikiyatrisi:** Anormal davranışları ve akıl hastası suçluları inceler.
- **Penoloji:** Cezaların ve emniyet tedbirlerinin içeriklerini, gelişmesini ve ne derece etkili olduklarını inceler.

Uygulamalı kriminolojide ise şu alanlarda çalışmalar yapılır:

- **Suç siyaseti:** Suçları önlemek ve suçla mücadele etmek için devletin yerine getirmesi gereken yükümlülüklerden bahseder.
- **Suç profilaksisi:** Tıbbi ve sosyal yaklaşımlarla suçluluğa yol açan faktörleri azaltmak veya ortadan kaldırmak için gereken yöntemleri araştırır.

¹⁹ Banu Tarhan Bengi, “Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi – Hile Karosu”, **Mali Çözüm Dergisi**, S:114, Kasım-Aralık 2012, s. 113.

²⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, **Adalet, Kriminoloji**, Ankara: 2011, s. 4.

- **Kriminalistik (Bilimsel polislik):** Suçluların belirlenmesi için kullanılan çeşitli bilimsel verileri araştırır ve uygular.

Kriminoloji, suçlu insanı, suça iten nedenleri, sosyal yaşamdaki koşullar, failin kişilik yapısı, psikolojik yapısı, eğitim düzeyi ve genel kültürel ve ekonomik şartlar açısından inceler. Kriminoloji, psikoloji, sosyoloji, ekonomi, antropoloji ve biyoloji gibi bilimlerden ve Ceza Hukuku kurallarından yararlanarak, bireyi suça iten nedenleri ve bunların ortadan kaldırılması için alınması gereken önlemleri belirtir. Kriminolojik araştırmalar sonucunda suç ve suçlu ilişkide mağdurun kimliğinin de önemli olduğu tespit edilmiş ve kriminoloji ilgi alanı mağduru da kapsayacak şekilde geliştirilmiştir.²¹

1.2.1. Suçun Psikolojik ve Psikiyatrik Yanı

Psikoloji de kriminoloji bilimi gibi suç faili ve suçtan zarar gören mağdurlarla ilgilenen bir bilim dalıdır. Ancak psikolojinin ilgi alanı sadece suçlu ve mağdurlar değildir. Ayrıca, psikoloji insanın iç dünyasındaki oluşumları ortaya çıkarmaya yönelmiştir. Psikoloji insanı genel anlamda araştırır ve insanın düşüncesine, iradesine şekil veren etkenlerle ilgilenir. Psikolojinin insanı, kendi içinde değerlendirmeye çalışması ve sosyal etkenler ile ilgilenmemesinin yetersizliği psikologlar tarafından fark edilmiş ve sosyal psikoloji adı altında bir alt disiplinle tamamlanmaya çalışılmıştır. Ancak psikoloji araştırmalarında sosyal etkenlerin de göz önüne alınmaya çalışılmasının, suç ve suçla ilgili kişilerin suça yönelmelerinin nedenlerini belirleme için yeterli olmadığı açıktır.²²

Bir kişinin yaşam tarzı dışında bir eylemde bulunmayı seçmesi ya da hayatına devam etmesi veya kişinin suç işlemek zorunda kalmak yerine alternatif bir yolu tercih etmiş olması suç işleme istediğinin onun kişiliğinde olmadığı ya da ilerleyen zamanlarda kişinin anti-sosyal niteliklerin ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez. Kişi hile yapmaya karar verirken suçla ilerlemenin daha avantajlı olup olmadığına maliyet

²¹ Sokullu-Akıncı, **a.g.e.**, s. 29.

²² **a.g.e.**, s. 42.

fayda analizi ya da bir çeşit risk değerlendirmesi yaparak karar verir. Anti-sosyal ya da ceza düşüncesi, suçlunun davranışlarını haklı gösteren başkalarının mülkiyet haklarını ihlal etmenin doğru olduğunu söyleyen düşüncesi biçimidir. Edwin Sutherland beyaz yakalı suçlulara cezai düşüncesi özelliklerini uygulamaya başlayan ilk kişilerden biridir.²³ Beyaz yaka suçlarının ortaya çıkmasında psikolojik yaklaşımlarında etkinliğinden söz edilebilir. Psikoloji suçlunun iç dünyası ile ilgilenirken, kriminoloji suç sayılan davranışların ortaya çıkış sebebini araştırmaktadır.

Kriminoloji ile psikoloji arasındaki en önemli etkileşim, psikolojinin insan davranış türleri ve nedenleri üzerinde kanunlar getirmeye çalışması ile sınırlıdır. Kriminoloji ve psikoloji arasında konu ve amaç farkları vardır. Psikoloji insanın iç dünyasına yönelmiş ve hangi tür etkenlerden ne tür sonuçlar çıkacağı konusunda kurallar getirmeye çalışmaktadır. Yani psikolojinin başlangıç noktası insan ve onun iç dünyası ve bunun oluşumuna katkıda bulunan koşulların belirlenmesidir. Buna karşılık, kriminolojinin başlangıç noktası suçluluktur. Yani araştırma, kanunlarda suç olarak belirlenmiş tipik davranış türünün ortaya çıkmasından sonra başlar ve bu suçlu davranışın ortaya çıkış nedenlerinin ve toplumda buna etki eden nedenlerin bulunmasına yöneliktir. Yani psikoloji biliminin başlangıç noktası birey ve bireyin iç dünyasının oluşmasına etki eden sebeplerin araştırılması iken, kriminoloji belirli bir suç tipine yönelmiş kişiler arasındaki ortak faktörlerin tespit edilmesi ve araştırılmasıdır. Kriminoloji araştırmaları sadece kanunlarda suç sayılan fiillerle sınırlı değildir. Toplumda kabul görmemiş davranışlarla da ilgilenir, zira bazen bunlar suç sayılan tipik davranış biçimi ile ilgili olabilir, örneğin bir suçun nedeni ya da sonucudur. Kısacası, kriminoloji psikolojiden farklı olarak suç sayılan davranış ortaya çıktıktan sonra bu tür davranışların oluşumuna neden olan sebepleri araştırır ve bunlara ilişkin kurallar koyar.²⁴

²³ Frank S. Perri, Red Collar Crime, **International Journal of Psychological Studies**; Vol: 8, No:1, 2016, s. 64.

²⁴ Sokullu-Akıncı, **a.g.e.**, s. 43-44

Suçun oluşumunu açıklama denemelerinden bir diğeri, psikoanalitik bakış açısı olmuştur. Franz Alexander, Hugo Staub, Theodor Reik, August Aichhorn, Paul Reiwald, Eduard Naegeli ve elbette Sigmund Freud önemlileri arasında gösterilir. Psikoanaliz Freud tarafından kurulan libido teorisinde temsil edilir. Bilinçaltı ve onun içerdiği dinamik güçlerin neler olduğu konusunda kapsamlı teoriyi ortaya atan Freud olmuştur. Fakat psikoanaliz aynı zamanda; Freud tarafından geliştirilen bilinmeyenin araştırılması tekniğini de tasvir eder. Freud'un öğretisinin anlaşılması içinde, ego ve süper ego kavramlarının tanımı önemlidir.²⁵

Alt benlik(id), cinsellik ve saldırganlık gibi içgüdüler; üst benlik (süper ego), anne-baba ve diğer önemli kişilerle etkileşim suretiyle geliştirilmiş değerlere dayanan vicdan; benlik (ego) ise, alt benliğin istekleriyle üst benliğin istekleri arasında arabulucudur. Benliğin alt benliği denetleyememesi ile üst benlikte yapısal bozukluklar bulunması halinde, dengesiz bir kişilik oluşmaktadır. Bu durum davranışı etkileyerek suçluluğa neden olmaktadır. Doğumla birlikte yalnızca alt benlik vardır ve burada zaman ve gerçek kavramları değil, sadece zevk yer almaktadır. Kişi yaşama iki içgüdü ile başlamaktadır; bunlar, eros (yaşam ya da cinsellik içgüdü) ve thanatos (ölüm ya da nefret içgüdü)'tur. Benlik, kişinin toplum gerçekleriyle kurduğu ilişkinin bir bölümünü oluşturmaktadır. Gerçekliğe uygun bir benliği olan kimse, doyumunu erteleyebilmekte, fakat tamamen vazgeçmemektedir. Buna karşılık, üst benlik, ahlak, pişmanlık ve suçluluk duygularını geliştirdiğinden, kişinin toplumsallaşmasında temel güçtür; bu şekilde üst benlik bilincin ve ideal benliğin gelişmesini sağlamaktadır. İdeal benlik, "ne yapmamız gerektiğini"; bilinçse, "yanlış davrandığımız zaman suçluluk duymamız gerektiğini" gösterir.²⁶

Üst benlikte oluşan yapısal bozuklularından biri olan narsisizm, beyaz yakalı suçluların hile ve cinayet işlemleri için risk faktörü olabilmektedir. Narsisizmin altında yatan bazı özellikler, görkemlilik, var olan kaynaklara sahip olma hissi, sömürücü, empatiden yoksun oluşu, bazen savunmasızlık duygusu, kişinin kendi

²⁵ Demirtaş, **a.g.e.**, s. 116.

²⁶ Haskell-Yablonsky'den naklen Attar, s.8'den Demirtaş, **a.g.e.**, s. 116-117.

başarı ve yeteneklerinin şişirilmiş görüşleri ile birlikte üstün, benzersiz ve seçilmiş olduğuna dair inancı kişiyi suça teşvik edebilmektedir. İş yerinde aşırı haklara sahip narsistik kişilik, hile yapmaktan alıkoyulamaz, çünkü yakalanmaktan veya cezalardan ötürü korkmuyor olabilir.²⁷

Bir diğer yapısal bozukluklara verilen örnek kleptomanidir. Kleptomanide gözlenen en belirgin davranış, parasal değeri az olan ve gerçekten ihtiyaç duyulmayan eşyaları tekrarlayan biçimde çalmadır. Çalma öncesinde gerginlikte artış vardır. Eylem sırasında ve sonrasında ortaya çıkan rahatlama ve zevk alma duyguları, eylem sonrasında suçluluk, pişmanlık ve kendinden nefret etmeyle birleşen yakalanma korkusuna dönüşür. Çalma hastalığı, birçok hasta için ahlaki davranış ve inançlarıyla bağdaşmayan son derece rahatsız edici bir hastalıktır. Çalınan eşyalar sıklıkla stoklanır, başkasına verilir veya iade edilir. Gerçek hırsızlıkla kleptomanin ayırt edilmesi gerekir. Hırsızlık yapan bu hastalığı bahane göstererek durumunu olağan göstermeye çalışabilir. Bu ayrıma yardım edecek bir diğer önemli nokta, çalınan nesnenin ne yapıldığını öğrenmek olacaktır. Özellikle kişi çalınan nesneyi başkasına vermiş ya da atmış ise, kleptomani olasılığı daha fazladır. Bazı durumlarda mağaza hırsızları, cezadan kaçabilmek için kleptomaniye sığınabilir.²⁸

Toplumda bireylerin düzen içerisinde birlikte yaşayabilmeleri için belirli kurallar ve uyulması gereken normlar bulunmaktadır. Bu kurallar, bireylerin hem sorunsuz bir şekilde yaşamalarının ve hem de adalet duygusunun teminatıdır. Toplumların düzen içerisinde varlıklarını sürdürebilmesi ve bireylerin bu kurallara uymamaları durumunda çeşitli yaptırımların uygulanması ise kanunlarda belirtilen hükümler gereği yapılmaktadır.²⁹

²⁷ S. Perri, **a.g.m.**, s. 68.

²⁸ Özlem Paltacı, Tıp Fakültesi Dönem 4 ve Dönem 5 Öğrencilerinde Görülen Dürtü Denetim Bozukluğu: Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı **Uzmanlık Tezi**, Adana, 2014, s. 19-21.

²⁹ Aykut Çalışkan, Malvarlığına Karşı İşlenen Suçlarda Kişilik Özellikleri ile Suçlu Davranış Arasındaki İlişkinin Analizi: Ankara İli Örneği, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Suç Araştırmaları Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2014, s. 1.

1.2.2. Suçun Hukuki Boyutu

Suç, evrensel, genel bir olaydır. Suç tarihin en eski devirlerinden itibaren var olmuştur ve ileride de var olmaya devam edecektir. Suçsuz bir toplum hayalden başka bir şey değildir. İnsanların içinde ihtiraslarla birlikte toplum halinde yaşamının ortaya çıkardığı çeşitli sosyal çelişkiler, uyumsuzluklar bulundukça suçta var olacaktır. Suç bir bakıma, bazı kişilerin davranışları ve tutumları ile bunların içinde yaşadıkları grupta yerleşmiş davranış örnekleri ile arasında bir çelişkidir. Bu çelişki her zaman ve her yerde zorunlu olarak var olacağından, suç genel ve evrensel bir olay teşkil eder. Adam öldürme, hırsızlık gibi çeşitli suçların farklılığına rağmen bir çeşit bilimsel yönden gözlemin yapılması bilimin konusunu oluşturan bir olay niteliği ile varlığını korur.³⁰

Türk Dil Kurumu'na göre suç; törelere, ahlak kurallarına aykırı davranıştır. Bir diğer anlamı hukuk yasalarına aykırı davranış, cürüm olarak ifade edilmektedir.³¹

Suç; ceza ve güvenlik önlemleri ile birlikte çağdaş ceza hukukunun temel kavramlarından biridir. Suç, biçimsel açıdan hukuk düzeni tarafından ceza veya güvenlik önlemi yaptırımına bağlanmış kanuni tip olarak tanımlanabilir. Ancak, suçun bu biçimsel görünümünün yanı sıra anatomik bir yapısı da vardır; yani suç hukuka aykırı ve kusurlu bir hareketle gerçekleşebilen bir olgudur.³²

TCK' unda ceza tanımının amacı; kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemek olarak belirtilmiştir. Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. Kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunamaz. Suçun oluşması kastın varlığına bağlıdır. Kast, suçun kanuni tanımındaki unsurların bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesidir.³³

³⁰ Sulhi Dönmezer, Kriminolojide Suç ve Suçun Niteliği, <https://www.kriminoloji.com/> (Erişim Tarihi:20.01.2018)

³¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?arama=gts&option=com_gts&kelime=su%C3%A7 (Erişim Tarihi: 15.02.2018)

³² Kayıhan İçel, **Ceza Hukuku “Genel Hükümler”**, 3. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2016, s. 213.

³³ 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, “Genel Hükümler”, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> (Erişim Tarihi: 02.04.2018)

Cezanın, faile eyleminden dolayı uygulanabilmesi için kusur ilkesinin var olması gerekir. Bu ilke, bir yandan kusursuz kimseye ceza verilemeyeceği gibi, diğer yandan faile kusurundan daha ağır bir cezanın uygulanmasını da yasaklar. Modern ceza hukukunda kusur, somut olayda failin eyleminde aranan bir nitelik olup, kötü ve kusurlu yaşantısına bakılarak saptanan faildeki karakter bozukluğu şeklinde anlaşılmaz. Fail tüm yaşamında, ne denli antisosyal ve davranışlarında kusurlu olursa olsun, somut olayın meydana gelişinde bir kusur olmadıkça kişi sorumlu tutulamaz.³⁴

Gerçekten, eylem kanuni tipe uygunluk gösterdiği, suçu düzenleyen özel normun öngördüğü bir eylem olduğu halde herhangi bir nedenle hukuk düzenine aykırı değilse, hukuka aykırı sayılmayacak ve dolayısıyla suç oluşturmayacaktır. Kanuni tipteki tanıma uyan ve aynı zamanda hukuka aykırılık niteliğine sahip bir eylemin kusurlu bir davranış olmaması durumunda da suçun oluşması olanağı yine yoktur. Çünkü suç maddi görünümünün yanı sıra aynı zamanda manevi, sübjektif ya da psikolojik bir yapıya da sahip bulunmaktadır. Kural olarak kasten veya istisnai durumlarda taksirle ya da bir başka sübjektif temele dayanmadan oluşan bir eylemin suç olarak kabulü olanaklı değildir. Bu nedenlerle ceza kanunlarının özel kısımlarında düzenlenmiş suçların oluşabilmesi için, tipe uygunluğun yanı sıra hukuka aykırılığın ve kusurluluğun da bulunması gerekir.³⁵

Hile kavramının en olmazsa olmaz unsurlarından kasıt, yapılan eylemin bilerek karşı tarafı aldatma etkisinin bulunmasıdır. Hem hukuki boyutta hem de suçun oluşumunda eylemi oluşturan kasıt unsurudur. Kasıt cezai işlem gerektiren hallerdir. Kanun koyuculardan suç tanımının ve belirlenen cezai şartların açık ve anlaşılır olması beklenir. Kişinin hile yapmasına neden olan fırsat unsurunun oluşmaması; kanunun boşluk bırakılmadan, açık ve anlaşılır bir dille ifadesi, hilenin önlenmesinde alınabilecek tedbirlerin en önemlisidir.

³⁴ İçel, **a.g.e.**, s. 85.

³⁵ **a.g.e.**, s. 213.

1.3. İnsanların Suç ve Suçlu İle İlgilenmelerinin Nedenleri

İnsanları suç ve suçluya ilişkin araştırmalarla ilgilenmeye iten temel nedenler şunlardır:³⁶

- **Öğrenme;**

İnsan doğasındaki öğrenme duygusu suç sayılan şeyler için de geçerlidir. İnsan suç ya da suç olmayan şey ayırımı yapmaksızın her şeyi öğrenmeye çalışır, ancak bu, özellikle suç ve suçlu araştırmasını yapanlar tarafından önceden bilinen bilgi olduğundan anormal karşılanır. Oysa insanın doğasındaki öğrenme arzusu sınırsızdır. Bunun sadece iyi sayılan şeylere değil, olumsuzluklara da yöneltmesini sağlamak, öğrenme içgüdüsünün ve isteğinin bastırmaya çalışılması olarak kabul edilebilir.

- **Psikolojik Nedenler;**

İnsanın suç ve suçluya duyduğu ilgi insan tabiatından ve psikolojik nedenlerden kaynaklanabilir. Bazı kişiler bakımından süper ego çok baskındır ve suç olarak belirlenmiş eylemler toptan reddedilir. Bu durumda aşırı bastırılmış ego durumu söz konusudur. İnsanların büyük çoğunluğu ise daha dengeli bir kişilik gelişmesi gösterir. Bu kişiler süper egodan gelen baskıyı normlara itaat ile sınırlı tutmayı başarmıştır. Bunlar bakımından öğrenme kişiliğin geliştirilmesi, iyinin, kötünden ayrılmasına yarar. Egonun süper egoya baskın olduğu kişiliklerde, suç ve suçlu ile ilgili bilgiler edinmek topluma başkaldırmanın ilk belirtisidir ve bu kişiler bakımından suç ile ilgilenme bir arzu ve istek açıklamasıdır. Otoriteye ve normlara karşı ilk başkaldırış, egonun baskın olduğu kişilerde, suça ve suçla ilgili konulara özel ilgi göstermekle başlar.

Hile eyleminin gerçekleşmesindeki en önemli etken kişinin sahip olduğu süper ego ve bu sayede kendine duyduğu güvendir. Süper ego hile profiline yatkın kişilerde görülen özelliklerden bir tanesidir. Hile unsurlardan sonuncusu ve sonradan

³⁶ Sokullu-Akıncı, **a.g.e.**, s. 49-51.

eklenen yetkinlik, kişinin suç işlemesindeki egoyu ve bu ego sayesinde suç işleme arzusunu oluşturan teşvik edici bir unsurdur.

- **Duygusal İlgı;**

Suça karşı olan ilgi, bireysellikten çıkarak toplumsal ilgi haline dönüşür. Bazı suçluların halk kahramanları haline getirilmesi, bunların yaşamlarının ve yaptıklarının destanlaştırılması toplumsal reaksiyonun göstergesidir. Suç ve suça olan ilginin bir başka nedeni kanun koyucularının suç olarak belirttikleri eylemlerin her zaman toplumsal destek görmemesi veya bazen kanun koyucunun iradesi ile toplumsal bilincin farklı olmasından kaynaklanır. Zaman içinde suç sayılan eylemlerde gözlenen değişiklikler, geçmişte suç olarak kabul edilmiş bazı eylemlerin suç olmaktan çıkartılmasına ve hatta bazen bu tür eylemlerin insanların hakları arasında kabul edilmesine yol açmıştır. Bu durum hile üçgeninde yer alan fırsat unsurunu körükleyebilmekte, hile eyleminde teşvik edici etken olabilmektedir.

1.4. Suç Teorisi

İnsanların hangi nedenlerle suç işlediklerini ortaya koymaya çalışan çok sayıda teori vardır. Kısaca değinilecek olursa³⁷;

- **Klasik Suç Bilimi:** Klasik suç bilimine göre, insan suçun olası getiri ve cezasına bakarak suç işleyip işlemediğine karar verir. Elde edilecek fayda, çekilebilecek cezadan fazla ise suça yönelim daha fazla olacaktır.
- **Alışılmış Faaliyetler Teorisi:** Bu teoriye göre, aç gözlülük, hırs ve bu benzeri etkenler, insanları suç işlemeye motive etmektedir.
- **Biyolojik Teoriler:** Suç işleme kararı alırken, fiziksel karakterin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Kişi burada fayda-maliyet analizi yapmaksızın suç kararı akmaktadır.
- **Psikolojik Teoriler:** Bu teoriye göre, suç işleme davranışı zihinsel sürecin bilinçaltı dürtüler ile suça yönelik davranışlar açıklanmaktadır.
- **Sosyal Yapı Teorileri:** Suça yönelik davranışları insanının içinde bulunduğu sosyal yapıya dayandıran yaklaşımdır.

³⁷ Nejat Bozkurt, a.g.e., s. 102.

1.4.1. Ayırıcı Birleşmeler Kuramı (Farklılıkların Birleşmesi)

Öğrenme teorisi olarak da bilinen, Edwin Sutherland'ın farklılıkların birleştirilmesi (differentiellen Assoziation) en tanınmışıdır. Tarde'nin öğrenme teorisini sürdürme ve basitleştirme girişimleri içinde, Sutherland, kendi teorisini geliştirmiştir. Sutherland'ın teorisine göre, suç öğrenilen bir davranıştır. Bununla bu girişim biyolojik ve bireysel psikolojik teorilere açık bir itirazı içerir.³⁸

Sosyal bilim yapanlar ve eğitimciler, suçluluğun öğrenilmiş bir olgu olduğunu kabul etmekte ve suçluluk eğilimlerinin normalden sapmış davranış şekilleri olduğu kadar, grup yaşamına bağlı bir sorun olduğunu da kanıtlamaya çalışmaktadır.³⁹

Sembolik etkileşim yaklaşımı içinde incelenen bu teori ise öğrenmedir. Toplumsal öğrenme teorisi, bütün davranışların toplumsal etkileşim yoluyla öğrenildiği iddiasıdır. Bu teoriyi benimseyenler, insanların sapkınlığı toplumsallaşma sürecinde öğrendiğini iddia etmektedir. Örneğin bunlardan birisi Sutherland'ın ayırıcı birleşme kuramı diğer bir adı ile farklılıkların birleşmesi teorisidir.⁴⁰

Kriminoloji alanında en çok bilinen kuramlardan biri olan ve Sutherland'ın ilk defa 1939'da formüle ettiği, sonraları geliştirdiği ayırıcı birleşmeler kurama göre suç, temelde farklı grup ilişki ve etkileri sonucunda meydana gelir ve tüm olarak öğrenme olgusunu içine alır. Grup ilişkileriyle öğrenme olgusu üzerinde önemle duran bu kuram, gerek kişilik, gerekse çevresel faktörlerin her ikisine de yer verir.⁴¹

Teoriye göre suç öğrenilmektedir. Suçun izleme, gözlemlene ve yetişme sonucu ortaya çıktığı kabul edildiğinde, tam tersi bir durumda kişiye eğitim hayatı boyunca suçun yanlış ve ahlaki olmadığını öğretilse idi; suç unsuru eylemin yanlış olduğunu algılayabilecek ve suç oluşumuna engel olunabilecekti.

³⁸ Krüzing, 83; Sonen, 143. Alınan, Timur Demirtaş, Suç Nedenleri-Suç Etolojisi, <https://www.kriminoloji.com/> (Erişim Tarihi:06.02.2018)

³⁹ Yavuzer, **a.g.e.**, s. 259.

⁴⁰ Veysel Bozkurt, **a.g.e.**, s. 186.

⁴¹ Yavuzer, **a.g.e.**, s. 259.

Farklılıkların birleşmesi teorisi, suça yönelik davranışın bir şekilde öğrenildiğini iddia etmektedir. Örneğin, bir tepe yöneticisi, işletmenin kârlılık durumunu olduğundan daha iyi gösterebilmek için finansal tablo üzerinde oynarsa, bu yaptığını daha önceden bir şekilde öğrenmiştir. Bu yöndeki teorilere göre, suçun kökleri çalışanın sosyal alandaki deneyimlerinde bulunabilmektedir. Sosyal öğrenme teorilerine göre, sosyal yapı içinde korumasız kalmış her fert, suç işlemeye aday biri olarak görülebilmektedir.⁴² Bu teori kapsamında aşağıda sıralanan saptamalar yapılmıştır:⁴³

- Suç öğrenilmektedir. Buna göre kişideki suç işleme güdüsü biyolojik katılımla geçmemektedir. Suç işlemede bir yetiştirme süreci olduğu söylenmektedir.
- Suç, karşılıklı temas halinde bulunma süreci içerisinde var olan ilişkiler aracılığı ile öğrenilmektedir. Kişi aile ortamı, arkadaş çevresi veya iş çevresinden etkilenecek suç oluşumuna sebebiyet vermektedir.
- Suç olan eylemin öğrenilmesi, özellikle ilk gruplar içinde gerçekleşmektedir. Kişi hile eylemini bulunduğu ortamdan ya da yakın arkadaşlarından duyarak öğrenebilmektedir.
- Suç işleme eylemi öğrenildiği zaman, öğrenilen suç işleme tekniklerinin bir kısmı karmaşık olabileceği gibi, bir kısmı da basit olabilmektedir. Ayrıca bu kapsama, motivasyon, yönlendirmeler ve haklı gösterme kriterleri de girebilmektedir. Hile üçgeni; baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurları suçu tetikleyici etken olabilmektedir.
- Kişinin içinde bulunduğu ortamlarda, çevresinde sürekli kanunların ihlal edilebileceğini veya edilemeyeceğini telkin eden kişiler bulunmaktadır. Kişi, daha çok kanunların ihlal edilebileceğini telkin eden ortamlarda bulunduğu için suçlu olmaktadır. Burada kişinin içinde bulunduğu kültür yapısı, suç işleme veya işlememesinde oldukça etkin olabilmektedir. Örneğin, kayıt dışı ekonominin yaygın olduğu ülkelerde, işe başlayan her işverenin öncelikle vergi kaçırmayı düşünebilmesi, bu bağlamda açıklanabilir.

⁴² Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 103.

⁴³ **a.g.e.**, s. 104-105.

- Suçu oluşturan eylemleri öğrenme süreci, diğer öğrenme sürecindeki işleyiş gibidir. İşin içinde taklit unsuru bulunmamaktadır.
- Suçun işlenme nedeni, örneğin tek başına ihtiyaç veya baskı gibi dürtülerle açıklamamaktadır. Baskı, fırsat ve haklı göstermenin bir araya gelmesi ile suç ortaya çıkmaktadır.

1939 yılında Sutherland tarafından ortaya atılan bu teoriye göre, suç öğrenilen bir davranıştır ve suç yaratan kanunları ihlal yönündeki düşüncelerin, ihlal etmeme yönündeki düşünceleri aştığı zaman kişiler suç işlemektedir. Suçun öğrenilmesi, suçun işlenmesine dair teknikleri kapsamaktadır.⁴⁴

Sutherland, suçluluk davranışının ilk çocukluk dönemlerinde geliştiğine ve yaşam boyu devam ettiğine işaret eder. Ona göre, birey-toplum ilişkisinde, herhangi bir andaki bireyin eğilim veya inhibisyonları, önceki geniş yaşam tarihçesinin birer ürünü olduğuna göre, suçluluğun nedenlerini de kişinin derinliklerinde, onun ilk yaşam deneyimlerinde aramak gerekir.⁴⁵

Öğrenme ya da suç davranışı suçlularla etkileşim yoluyla gelişmek zorunda değildir, fakat suça yönelik olumlu tutumları olan insanlarla etkileşim sonucu gelişir. Örneğin, ana babalar çocuklarına sürekli olarak hırsızlığın yanlış olduğunu söylemelerine karşın bir mağazada yanlışlıkla fazla para üstü aldıklarında bunu söylemeyerek ve geri vermeyerek çocuklarına dürüst davranmamanın kabul edilebilir, olduğunu aktarabilir.⁴⁶

Sutherland'a göre, kişilik yapısı, kişiyi farklı ilişki biçimlerine yöneltten çeşitli faktörlerden biridir. Birey, ilişki kuracağı insanları seçer ve davranış normlarını ona göre uydurur. Kuramın temel noktası olan, suçluluğun öğrenilmiş bir süreç oluşu artık birçok kriminolog tarafından kabul edilmekte, ancak geri kalan bazı ayrıntılara ampirik bir araştırma konusu gözüyle bakılmaktadır.⁴⁷

⁴⁴ Demirtaş, **a.g.e.**, s. 138.

⁴⁵ Yavuzer, **a.g.e.**, s. 260.

⁴⁶ Ioannou ve Vettör, 2011:86 den Kemal Güdek, **Suçluluk ve Suç Davranışları “Adli Sosyal Çalışma”**, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2016, s. 16.

⁴⁷ Yavuzer, **a.g.e.**, s. 260.

Sutherland'ın bu teorisine çeşitli açılardan çokça eleştiri getirilmiştir. Sutherland suçun sosyolojik açıklamasını yapmaya çaba göstermiş, toplumun farklı kesimlerindeki suç oranlarının farklılığını açıklamaya çalışmış ancak bunu yaparken bireyi esas almıştır. Teoriye göre bireyin suçu öğrenmesi için suçlularla bir araya gelmesi yani birleşmesi gerekmektedir. Bu orta sınıf suçluluğunu ve beyaz yaka suçluluğunu açıklayamamaktadır.⁴⁸

Bu teori kanunun ihlaline yatkın kültür tariflerinin ne için var olduğunu ve ne gibi sebeplerle ortaya çıktıklarını izah edememektedir. Ayrıca Sutherland'ın teorisi bazı kişilerin diğerine nazaran suç teşkil eden örneklerle neden dolayı daha fazla maruz bulunduklarını da açıklayamamaktadır. Diğer bir eleştiri ise Sutherland'ın ayırıcı birleşmeler kuramı ampirik olarak tahkike yatkın değildir; psikoloji veya toplumbilim için geçerli değişkenleri ortaya koyamamaktadır.⁴⁹

1.4.2. Beyaz Yaka Kavramı

Beyaz yaka, beden gücü yerine beyin gücünün kullanıldığı, eğitim seviyesi yüksek iş kollarından oluşmaktadır. Memurdan yönetici pozisyonuna kadar geniş bir grubu içermektedir.

1.4.2.1. Beyaz Yaka Suçları Nedir?

Edwin H. Sutherland'ın “Beyaz Yaka Suçluluğu” (White-Collar Criminality) isimli makalesinin 1940'da, American Sociological Review'de yayınlanması, güçlülerin suçluluğunun bir şekli olarak heyecan uyandırmıştır. Sutherland, o zaman beyaz yaka suçlarını, “bir suçun yüksek sosyal itibara sahip saygın bir kişi tarafından, mesleği çerçevesinde ve kendine gösterilen güvenin ihlal edilmesi altında işlenmesidir” şeklinde tanımlamıştır. Beyaz yaka suçluluğuna ekonomide çok sık rastlanan toplumun finans işleri üzerinde yanlış bilgiler verilmesi, borsayı etkileme, sözleşmeleri ve kanunları kendisi için garanti ettirmek için memurlara doğrudan veya dolaylı rüşvet verilmesi, reklam veya satışta gerçek dışı bilgiler ortaya konması,

⁴⁸ Sokullu-Akıncı, a.g.e., s. 198.

⁴⁹ Sulhi Dönmezer, **Kriminoloji**, 8. b., İstanbul: Beta Yayınları, 1994, s. 351.

emniyeti suiistimal veya para vasıtalarının izinsiz kullanılması, vergi sahtekarlığı, para aracını iflas idarelerinde ve iflasta izinsizce kullanma halleri girmektedir. Beyaz yaka suçluluğunun politikada geniş olarak yayıldığı genel olarak kabul edilir ve bu bazılarınca ekonomideki suçluluğun şeklini ölçmek için büyük bir kement olarak kullanılmıştır. James A. Farley, memur ve politikacılardaki davranış normlarının iş yaşamındaki gibi yüksek olduğunu göstermiştir.⁵⁰

Beyaz yakalı suçlar genel anlamda organize suç olarak da kabul edilmektedir. Bu suç kapsamında aşağıda sıralanan özellikler ortaya çıkmaktadır.⁵¹

- Şiddet kullanılmadan finansal fayda sağlama eylemidir,
- Mesleki konum kullanılarak yapılan bir hile eylemidir,
- Eylemlerinde özel mesleki hünerler ve fırsatlar kullanılmaktadır,
- İşletmelerde veya kamu kurumlarında özel teknik ve profesyonel bilgilere sahip kişi veya kişiler tarafından yapılan bir eylemdir.

Beyaz yakalı suçların en önemli özellikleri bu suçları işleyenlerin toplumun elit ve saygın konumunda olmasıdır. Gelir düzeyleri ve eğitim düzeyleri en az orta sınıf düzeyindedir veya üst tabaka mensuplarıdır. Kültürlü, düzgün konuşmayı beceren ve düzgün davranabilen insanlardır. Kendilerini yargılayan hakim ve savcılar ile sosyolojik anlamda aynı sınıfa aittir. Mahkemelerde kendilerini konunun uzmanı, en iyi avukatlarla savunabilir. Beyaz yakalı suçların bir diğer özelliği, işlenen suçlar ile ilgili yasal, hukuku maddelerin net ve açık olmamasıdır. Bu nedenle kendilerini bu yasal boşluklardan yararlanarak savunabilmektedir. Mesela vergilendirme ile ilgili onlarca geçici madde ve bir o kadar da bunlarla ilgili başka geçici maddeler olabilmekte ve bunların yorumu da muğlak kalabilmektedir. Ayrıca beyaz yakalı suçların mağdurları da net değildir. Birçok vatandaş veya kitleler mağdur olabilmektedir. Mağduriyet bu anlamda yaygınlaştığından etkisi önemsiz gibi olabilmektedir. Örneğin bankaları batırıyorsunuz, milyar dolarlık yolsuzluk yapıyorsunuz ama toplumsal tepki bir kap-kaç çetesi mağduruna duyulan hassasiyet

⁵⁰ Demirtaş, **a.g.e.**, s. 254.

⁵¹ Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 103.

kadar olmayabilmektedir. Bu suç, yasal olarak açık ve net ortaya konulabilmekte ve tanımlanabilmekte aynı zamanda vatandaşlar tarafından duyarlı davranış sergilenebilmektedir. Ama vergi kaçırma suçu söz konusu olduğunda aynı duyarlılık ortaya çıkmamaktadır.⁵²

Beyaz yaka suçluluğu genellikle kurumsal bağlamda yasal amaçlara yönelimler esnasında işlenmektedir. Beyaz yaka suçlarının faillerinin bireysel gücü ve içinde bulundukları kurumsal yapıların gücü ne kadar artarsa, suç tanımları ve sosyal kontrol aşamaları üzerindeki etkileri o kadar artmaktadır. Beyaz yaka suçlarının faillerinin maddi gücünün çok fazla olması durumunda bu gücü kullanarak yasa yapıcıları ve ceza yasalarını uygulayanları etkilemeye çalışmaları buna örnek olarak verilebilir. Bu durum da beyaz yaka suçu faillerinin bu suça tekrar tekrar işlemeleri ihtimalini artırıcı bir unsur olmaktadır.⁵³

Beyaz yaka suçları, sokak suçlarından farklı olarak genellikle çatışmacı olmayan nitelikteki suçlardır. Failler, sahip olunan mesleki niteliklerin, bu mesleki niteliklerin veya mensup olunan üst sınıfın sağlamış olduğu itibarın veya sosyal ilişkiler ağının kullanılması suretiyle işleniyor olmasının yarattığı ortamın güveni sayesinde rahat davranabilmektedir. Bu suçların kurbanlarını çoğu zaman yaygın halk kitleleri oluşturmaktadır. Başka bir deyişle etki alanı klasik suçlara oranla daha büyüktür. Kimi durumlarda beyaz yaka suçlarının mağdurları mağduriyetlerinin boyutu hakkında tam fikir sahibi olamamaktadır. Bu durum, beyaz yaka suçlarının işlendikten sonra suçlarını gizlemek maksadı ile faillerin ekonomik gücünü ve sosyal statülerini kullanmaları neticesinde hukuk uygulayıcı otoriter ve kitle iletişim araçları üzerindeki etkilerinin ne kadar güçlü olduklarını göstermektedir.⁵⁴

⁵² M. Kayhan Mutlu, **Adli Suçlar ve Beyaz Yaka-Mafya Suçların Sosyolojik Analizi: Suç Önleme Sempozyumu**, der. Sekine Bozdemir-Uğur Argun, 7-8 Ekim 2011, no:1., Bursa: Bursa Emniyet Müdürlüğü yayınları, Aralık-2012, s. 74.

⁵³ Adnan Coşkun Doğan, Türkiye’de Beyaz Yakalı Suçlar Olgusu ve Uluslararası Literatür Açısından İncelenmesi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Suç Araştırmaları Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2012, s. 13.

⁵⁴ Doğan, **a.g.m.**, s. 14.

Sutherland ve diğer bilim adamları, değişen düzeylerde suç ve mesleki fırsat arasında doğrudan ilişki kurmuşlardır. Beyaz yakalı suçları ile bu alanda geniş bir kavram ortaya çıkmıştır. Buna mesleki suç adı verilmektedir. Bu kavramın ilgi alanına, çalışan hileleri, bir doktorun kasıtlı olarak yaptığı bir operasyon veya bir politikacının aldığı rüşvet girebilmektedir.⁵⁵

Terim Sutherland tarafından ilk ortaya konduğunda, beyaz yaka suçları, saygınlığı ve mesleğine bağlı olarak yüksek sosyal itibarı bulunan kişiler olarak, özellikle müdürler ve üst kademe yöneticiler ile ilişkilendirilmiştir. Ancak beyaz yaka suçları teriminin kapsamı, Sutherland tarafından ortaya atıldıktan sonra genişlemiş ve işlenebilmesi için kişinin çok yüksek kademelerde bulunmasını gerektirmeyen suçları da kapsar hale gelmiştir. Bunun nedeni bu tip suçların, işleyen kişinin bulunduğu mevkiinin derecesinden çok, işlediği suçun niteliğine göre incelenmeye başlanmış olmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁶

Beyaz yaka suçlarının sıkça işlenmesi ve yüksek maliyetinin olmasına rağmen suçluların yakalanması nadirdir. Yakalandıkları takdirde bile nadiren ciddi bir biçimde ceza aldıkları görülmektedir. Bunun birçok nedeni vardır. İlk olarak birçok işyerinde, meslekte ve profesyonel aktivitede rüşvet alma, verme, zimmete geçirme gibi beyaz yaka suç türlerinin sıradanlaştığı görülmektedir. Bu suç türlerinin bireyler tarafından olağan davranış biçimleri olarak algılandığı görülmektedir. İkinci olarak; beyaz yaka suçlarının etkilerini belirlemek güçtür. Çoğu zaman bireysel zararlar söz konusu değildir ve fiziksel anlamda kimse yara almamaktadır. Ancak birçok insan suç türlerinin kendilerine olan ekonomik maliyetinden haberdar değildir. Son olarak; halk ve hukuk güçleri iş adamlarını, doktorları ve politikacıları suçlu olarak etiketlemede isteksiz davranmaktadır. Bu durum genellikle insanların, kültürlü, iyi eğitim almış ve başarılı bireylerin de kanunları ihlal edebileceği düşüncesini kabullenmesinin zor olmasından kaynaklanabilmektedir. Bu nedenle beyaz yaka suçları cezalandırılırken genellikle; uyarı, lisansın iptali gibi bir

⁵⁵ Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 104.

⁵⁶ Banu Tarhan Mengi, Beyaz yaka Suçları ve Bir Uygulama, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı **Doktora Tezi**, İstanbul, 2009, s. 40.

soyguncunun veya bir hırsızın cezalandırılmasından uzak bir biçimde gerçekleşmektedir.⁵⁷

Beyaz yaka suçluluğu kavramının şartlarına ve failin özelliklerine ait sayılan vasıfların dışında, mesleğin icrasında, yani bir mesleki rolün yerine getirilmesinde gerçekleşen suçlu davranışı söz konusudur.⁵⁸

Suç denildiğinde alt sınıflara mensup insanların işledikleri suçlar akla gelmektedir. Beyaz yakalı suçu, kavramı suçun tüm toplumsal kesimlere mensup insanlar tarafından işlenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda zimmet, irtikap, rüşvet beyaz yakalı suçların başında gelmektedir.⁵⁹ Beyaz yaka suçları ile ilgili çeşitli örnekler vermek mümkündür. Burada örneklemeyi aynı zamanda en sık rastlanan beyaz yaka suçlarını gruplandırma amacıyla kullanılmıştır.⁶⁰

- **Prestij ve İtibar Sömürüsü:** Beyaz yaka suçlusu sahip olduğu konum ve itibarın, çalıştığı şirketin piyasada ve halk arasında yarattığı güveni kullanarak, para, mal, çeşitli ziynet eşyalarını yasal olmayan ve aldatıcı çeşitli yollar aracılığıyla elde eder.
- **Din Sömürüsü:** Burada diğer beyaz yaka suçlarda olduğu gibi sahip olunan mesleki bilgi konum ve itibar insanların dini duygularını istismar ederek para, mal, çeşitli ziynet eşyaları ele geçirilir.
- **Dolandırıcılık:** Şirketi, taşeronlarını, tedarikçilerini veya müşterilerini çeşitli yöntemlerle dolandırarak haksız menfaat elde etmektir. Genelde bu tip dolandırıcılık olayları belli bir süre geçmesiyle ortaya çıkar. Çoğu zaman aynı dolandırıcılık yöntemi birden çok defa tekrarlanır.

⁵⁷ Dennis, 1978: 221-222 alıntı-Senem Burkey, **Sosyal Problem Görünümüyle Sapma ve Suç: Sosyal Problemler Sosyolojisi**, “Dünyadan ve Türkiye den Örnekler,” der. Nurşen Adak, Ankara: Desen Ofset, 2009, s. 313.

⁵⁸ Demirtaş, **a.g.e.**, s. 255.

⁵⁹ Halil İbrahim Bahar, **Sosyoloji**, 2. b., Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2008, s. 150.

⁶⁰ Serkan Terzi, Selçuk Gülten, **Adli Muhasebe Uygulamaları**, Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, Ankara, Mayıs-2014, s. 66.

- **Zimmete Para Geçirme:** Şirket ödemelerinin veya tahsilatlarının bir kısmı sanki prosedürlere uygun bir ödeme veya tahsilatmış gibi beyaz yakalı suç işleyen kişinin finansal hesaplarına dahil olur.
- **Borsa Manipülasyonları:** Şirketin finansal bilgilerine sahip olması nedeniyle borsada işlem gören hisse senetlerine yönelik haksız kazanç sağlayacak şekilde çeşitli operasyonlar yapılması bu kapsamda değerlendirilir.
- **İmza ve Belge Sahtekârlıkları:** Haksız bir menfaat elde edebilmek için çeşitli belgelerde imza taklitleri yapmak veya olmayan belgeleri varmış gibi düzenlemek suretiyle gerçekleştirilen suçlardır.

1.4.2.2. Beyaz Yakalı Suçların Genel Karakteristiği

Beyaz yaka suçları daha çok zihinsel aktivitelere dayalı mesleklerin icrası ve bu mesleklerin yaratmış olduğu imkânlar neticesinde ortaya çıkan sosyal ilişkilerin yönetilmesi esnasında çeşitli dürtülerle işlenebilecek bir suç türüdür. Bu dürtü daha fazla ekonomik güce sahip olmak olabileceği gibi, daha fazla itibara sahip olmak yoluyla daha fazla ekonomik etkiye sahip olmak şeklinde de olabilir. Beyaz yaka suçları, insani yaklaşımlar gibi hassasiyetleri önemsemeden amaçsal yaklaşımlar çerçevesinde işlenme kararı alınan suçlardır. Kâr amacı güden bir işletmenin, aşırı kâr elde etmek için üretimde kullandığı hammaddenin kalitesini standartlara aykırı şekilde düşürmesi buna bir örnek olarak verilebilir.⁶¹

1930’lu yıllardan itibaren yapılan araştırmalar, bir ‘Hilekâr Profili’ ortaya koymaktadır. Hilekâr profili,⁶²

- Cinsiyetinin erkek olduğu,
- Çoğunlukla evli,
- Eğitilmiş, eğitim düzeyi arttıkça yapılan hilenin kalitesi artmaktadır,
- Zeka düzeyi yüksek,

⁶¹ Adnan Coşkun Doğan, Türkiye’de Beyaz Yakalı Suçlar Olgusu ve Uluslararası Literatür Açısından İncelenmesi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Suç Araştırmaları Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2012, s.13.

⁶² Nejat Bozkurt, <http://www.muhassebevergi.com/yazdir.aspx?hid=216> (Erişim Tarihi:01.05.2018)

- Benlik ve ego düzeyi yüksek,
- Risk almayı seven,
- Yaş düzeyi yüksek ve yaş ilerledikçe verilen zarar artmaktadır,
- İlgili bir kişilik,
- Kurallara riayet etmeyen,
- İşte uzun süre mesai harcama,
- Uzun yıllar boyunca izin yapmama olarak belirtilebilir.

Beyaz yaka suçları, sokak suçlarından farklı olarak genellikle çatışmacı olmayan nitelikteki suçlardır. Sahip olunan mesleki niteliklerin, bu mesleki niteliklerin veya mensup olunan üst sınıfın sağlamış olduğu itibarın veya sosyal ilişkiler ağının kullanılması sureti ile işleniyor olmasının yarattığı ortamın güveni sayesinde failer rahat davranabilmektedir. Bu suçların kurbanlarını çoğu zaman halk kitleleri oluşturmaktadır. Başka bir deyişle etki alanı klasik suçlara oranla çok daha büyüktür. Kimi durumlarda beyaz yaka suçlarının mağdurları mağduriyetlerinin boyutu hakkında tam fikir sahibi olamamaktadır. Bu durum, beyaz yaka suçlarının işlendikten sonra suçlarını gizlemek maksadı ile failerin ekonomik gücünü ve sosyal statülerini kullanmaları neticesinde hukuk uygulayıcı otoriteler ve kitle iletişim araçları üzerindeki etkilerinin ne kadar güçlü olduklarını göstermektedir.⁶³

1.4.2.3. Beyaz Yaka Suçlusu Profil Yanılgısı

Geleneksel bakış açısı akademik ve akademik olmayan profesyonel gruplarca beyaz yaka suçları, suçlu profili şiddet içermemektedir. 2005 yılında, Frank S. Perri iş ortağını öldürmekle suçlanan bir cinayet davasında avukat olarak katılmıştır. Cinayet araştırması sırasında tespit edilen sebep olarak öldürülen iş ortağının finansal sahtekârlık ve dolandırıcılık yaptığı tespit edilmiştir. Sanık sahtekârlığının ortaya çıkmasını önlemek için iş ortağının kafasına çekiçle vurarak öldürmüştür. Frank S. Perri benzer cinayet davalarını araştırmaya başlayarak, mahkeme kararlarını ve

⁶³ Adnan Coşkun Doğan, Türkiye’de Beyaz Yakalı Suçlar Olgusu ve Uluslararası Literatür Açısından İncelenmesi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Suç Araştırmaları Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2012, s.14.

beyaz yakalı suçluların suçlu bulundukları gerçekleştirdikleri veya başarısızlıkla sonuçlanan cinayet davalarını tespit etmiştir. Böylelikle beyaz yaka cinayetleri ile ilgili mevcut akademik araştırmaları incelediğinde, suçluların olası sebeplerini ve davranış profillerinin aslında olmadığını beyaz yakalı suçlularla ilgili açıklamaların çoğunluğunun içermeyen suç olduğudur. Ne yazık ki, suçlu profili ile ilgili bilgi yetersizliği ve yanlış anlaşılmalara olsa da, akademik çevreler, kanun ve suç adalet sistemi tarafında tamamen düzeltilmesi için desteklenmiştir. Ayrıca beyaz yakalı suçlar şiddet içermeyen suçlar arasındadır, suçlular doğası gereği şiddet eğilimi olmayan suçlular olarak kabul edilir; varsayımlar yeterli düzenlilikle tekrarlanan gerçek olarak kabul edilmektedir.⁶⁴

1.4.3. Mavi Yaka Kavramı

Mavi yaka, mal veya hizmet üretimi yapan bir işletmede, arazide, sahada veya üretim tezgâhı başında birebir emek sarf eden ve zihin gücüne oranla daha fazla beden gücüne dayalı işlerde çalışanlara verilen isimdir.⁶⁵

1.4.3.1. Mavi Yaka Suçları Nedir?

Çalışma yaşamını oluşturan farklı sektörler, bu sektörlerde yer alan işler ve iş grupları, beraberinde farklı çalışan türlerini de ortaya çıkarmaktadır. Farklı çalışan türlerini tanımlamada farklı kriterler dikkate alınmaktadır ve bu ayrım zaman içinde mavi yakalı çalışanlar sınıfı, çoğunlukla beden güçlerini kullandıkları için üniforma benzeri mavi renkli kıyafetlerinden dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Mavi yakalıları kalifiye olan ya da olmayan ve üretim, madencilik, inşaat, mekanik, servis, teknik kurulum ve diğer fiziksel çalışma şekillerinden oluşan bir sınıftır.⁶⁶

⁶⁴ S. Perri, **a.g.m.**, s. 61.

⁶⁵ Sümeyye Ayata Karakuş, Mavi Yakalı Çalışanların Denetim Odaklarının İş Doyum Düzeyleri ile İlişkisinin İncelenmesi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Endüstri ve Örgüt Psikoloji Programı **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2011, s. 4.

⁶⁶ Serkan Bayraktaroğlu vd., Mavi Yaka Çalışanlar: Neden Akademik Çalışmalar için Cazip bir Örneklem Değil?, İş, Güç, **Eİ ve İK Dergisi**, C. 17, S. 3, Temmuz 2015, s. 143.

Mavi yakalı suçların beyaz yakalı suçlardan farkı yoktur. Beyaz yakalı suçluyu mavi yakalı suçludan ayıran en önemli etken eğitim düzeyinin yüksek olması ve işletmede iyi bir pozisyonda yer almasıdır. Yüksek bir eğitim düzeyi ve işletme içi iyi bir pozisyon hilenin kalitesini arttırmakta ve hile maliyetinin artışına neden olabilmektedir.

1.4.4. Kırmızı Yaka Kavramı

Kırmızı yaka kavramı Frank S. Perri tarafından ortaya atılan yeni bir kavramdır. Beyaz yaka suçlularının hile eyleminin ortaya çıkmaması için kendisinden şüphelenen iş arkadaşını ya da ailesini öldürerek, hilenin gizle kalması için işledikleri cinayetleri ifade etmektedir

1.4.4.1. Kırmızı Yaka Suçları Nedir?

Şiddet kullanan suçlular risk faktörü taşıyan özellikteki davranışlar barındırır ve çözümü şiddet kullanmakta görür. Bu durumda sebepler farklı olsa dahi şiddet kullanmayan beyaz yakalı suçlular gibi değildir. Frank S. Perri'nin iş ortağını öldürmekle suçlanan bir cinayet davasına dahil olması ile birlikte diğer cinayet davaları da gözden geçirilerek şiddet uygulayan beyaz yakalı suçluları tanımlamak için kırmızı terimini bir suç olarak nitelendirmiştir.⁶⁷

Kırmızı yakalı suçlular, yine de geçmişte beyaz yaka veya beyaz yaka olmayan şiddet suçlara karışmış olsalar dahi beyaz yakalı suçlularla karıştırılmamalıdır. Şiddetin ardında yatan neden, suçlu alt grubunu bir kırmızı yaka suçu olarak belirlemektir. Kırmızı yaka suçluları, dolandırıcılığın tespit etme ve /veya açıklama yetkisine sahip olanları susturmak için şiddete başvurur. Dolayısıyla dolandırıcılık tespit cinayeti, cinayeti tanımlamak için verilen adıdır.⁶⁸

⁶⁷ S. Perri, **a.g.m.**, s. 61.

⁶⁸ **a.g.m.**, s. 61.

Araştırmalar kırmızı yaka suçlarının kendi suçlarının ortaya çıkmasına engel olmak için beyaz yaka suçlularını da ortaya çıkardıklarını göstermiştir. Kırmızı yaka suçları kavramını incelendiğinde aynı zamanda uzun yıllardır beyaz yaka suçlu profili ile ilgili tanıtılan araştırmaların anti sosyal niteliklerin suçlu grupların şiddet eğilimleri değerlendirilir. Davranışsal risk faktörleri de incelenerek, örneğin narsisizm ve psikopati gibi bu sebeple neden bazı beyaz yaka suçlularının şiddet eğilimi gösterirken diğer beyaz yakalı suçluların aynı eğilimi göstermediğini de ortaya çıkarır. Kırmızı yakalı suçluluğu, sokak düzeyinde cinayete maruz kalma suçlarıyla meydana gelen cinayetlerden farklı olarak anti-sosyal ve davranışsal nitelikleri barındıran görmezden gelinen bir anomali değildir.⁶⁹

Hile yapan kişinin insan olduğu ve bir insanı hile yapmaya iten yüzlerce neden öne sürebileceği unutulmamalıdır. Kriminoloji alanında insanın suç işlemesini açıklayan birçok teori bulunmaktadır. Bir insan, suça doğuştan yatkın olabileceği gibi, bulunduğu coğrafyadan dolayı, yetiştirilme şeklinden ya da aldığı eğitimlerden suça yönelebilmektedir.⁷⁰ İşletmelerde suç işleyen çalışanların, hile eylemini neden ve niçin yaptıklarını anlayabilmek için yukarıdaki konulara yer verilmiştir. Konumuz özellikle mesleki hile olarak adlandırılan beyaz yaka suçları olduğu için çalışmada daha ayrıntılı yer verilmiştir. Çalışanları hile yapmaya iten sebepler hakkında elde edilecek her türlü bilgi, hilenin ortaya çıkartılmasında, incelenmesinde ve en önemlisi hilenin önlenbilmesinde çok büyük katkı sağlamaktadır.

⁶⁹ Perri, **a.g.m.**, s. 62.

⁷⁰ Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 97.

2. HİLE

Çok geniş kapsamlı bir kavram olan hile, muhasebe alanında gerek işletme çalışanları, gerekse üst yönetim tarafından gerçekleştirilen, kişilerin kendilerine ya da çalıştıkları işletmelerine haksız kazanç sağlamalarıdır. Hile işletmeler için yeni bir kavram olmamasına rağmen, özellikle son on beş yılda büyük bir önem kazanmıştır. Bunu nedeni, dünyanın küreselleşmesine bağlı olarak işletmelerin büyüyerek, işlem hacminin artması ve hakla açılmaları sonucunda daha büyük kitleye ve daha yüksek tutarlı zararlara yol açmasıdır.⁷¹ İşletmelerde hilenin artarak devam etmesi, işletme maliyetini olumsuz etkilemesi hile kavramını daha ayrıntılı ele alınmasına neden olmuştur.

2.1. Hile Nedir?

Hile genel bir terimdir. Çeşitli anlamları içerir. Çeşitli insani beceriler ile birinin diğeri üzerinden yarar sağlayacağı her türlü düzenleme bu kapsama girer. Hile, aldatma, rüşvet, sahtecilik, haraç alma, bozulma, yozlaşma, hırsızlık, komplo, zimmet, kötüye kullanma, önemli gerçekleri gizleme gibi eylemleri açıklamakta ve kavramakta kullanılan bir anlam taşımaktadır.⁷²

Hilenin bir diğeri tanımı; aldatıcı, dürüst olmayan, kasıtlı olarak yapılan bir fiildir. Muhasebe sistemlerinde ve kayıtlarında yapılan hilenin ilk nedeni hırsızlık ya da para aşırmanın gizlenmesidir. Hileli kayıtların yapılması ya da gerekli kaydın yapılmamasının ikinci nedeni ise şirket ortaklarının, kredi verenlerin ve üçüncü kişileri yanıltmak için oluşturulan finansal durum ve işlemlerdir.⁷³

⁷¹ Banu Tarhan Mengi, **Hileli Finansal Raporlama**, 1. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2013, s. III

⁷² Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 60.

⁷³ Bülend Özoğlu, Ceyhan Mercan ve Sabri Çakıroğlu, **Bir Güvence ve Danışmanlık Hizmeti İç Denetim**, 1. b., İstanbul: Denetim Birim Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 201.

Hileler örgüt içerisinde isteyerek ortaya çıkan birtakım düzensizlikler veya yasal olmayan eylemler olarak ortaya çıkar. Bu tür eylemler, bazen bir kişinin, bazen örgüt içerisinde bir grubun veya bazen de işletme yönetiminin dışarıya karşı düzenlediği kendi tarafına menfaat sağlamak amacı güden suiistimallerdir.⁷⁴

İşletmelerde hilenin en basit tanımı, çalışanların veya tepe yönetiminin genellikle kişisel menfaatleri için işletme kaynaklarını çeşitli yollarla gizlice kullanmaları olarak tanımlanabilir. Tanıma konuyla yakın ilgisi olmayanlar baktığında işletmelerdeki hilelerin boyutunu önemsemeyebilir. Yapılan araştırmalar, hilelerin işletmeye verdikleri zararın tahminlerin çok üzerinde olduğunu göstermekte ve üzerinde ciddiyeyle durulması gereken bir konu olması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.⁷⁵

Varlıkların çalınması ya da amaç dışı kullanılması türündeki yolsuzluklar işletme çalışanları tarafından yapılır ve tutarları genelde önemsizdir. Tepe yönetimin yapılan hileli finansal raporlama ise finansal tablo kullanıcılarını yanıltmak amacıyla yapıldığından, kullanıcıların hatalı kararlar almalarına ve önemli zararlara uğramalarına neden olur. Aynı zamanda bu tür hileler, çalışanların yaptığı hilelere göre önem düzeyi ve hile tutarı da çok yüksektir.⁷⁶

Hileli eylem ve işlemler işletmenin çıkarı ya da zararı için işletme içinden kişilerce gerçekleştirilmiş olabileceği gibi işletme dışından kişilerce de gerçekleşebilir. Bununla birlikte, giderek karmaşık hale gelen finansal araçlar ve finansal pazarlara bağlı olarak, şirket dışından kişilerin yapmış oldukları incelemeler ile bu tür usulsüzlükleri ve hileli eylem ve işlemleri tespit etme olasılığı azalmakta ve daha maliyetli hale gelmektedir.⁷⁷

⁷⁴ Münevver Yılcı, **İç Denetim, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi İşletmesi Üzerinde Bir Araştırma**, 2. b., Ankara: Nobel yayınları, 2006, s. 117.

⁷⁵ Özgür Çatıkkaş, **İşletmelerde Mali Tablo Hileleri**, Denetişim Dergisi, S. 8, 2011, s. 18.

⁷⁶ Ersin Güredin, **Denetim ve Güvence Hizmetleri**, 13. b., İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2010, s.140.

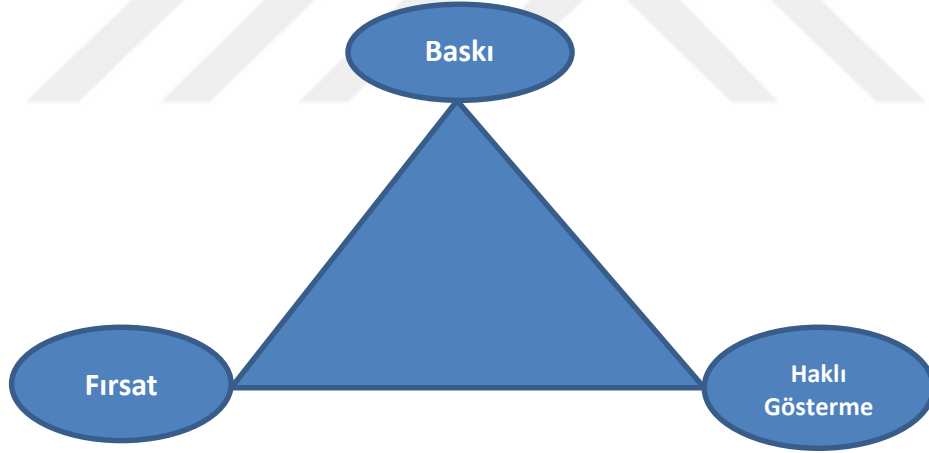
⁷⁷ Mehmet Aksoy, **Kamuda İç Kontrol ile İç Denetim**, 26. y., Ankara: Muhasebat Kontrolörleri Derneği, 2008, s. 75.

Hile kavramı toparlanacak olursa aşağıdaki gibi nitelendirebilir:⁷⁸

- Hile eyleminde gizlilik esastır. Hile, hileyi yapan tarafından gizlice sürdürülen bir faaliyettir,
- Hile, hileyi yapan tarafa fayda sağlamaktadır,
- Kesinlikle kasıt unsuru bulunmaktadır,
- Her durumda hile sonucunda kurban kişi veya işletme zarar görmektedir.

2.2. Hilenin Temel Unsurları

Hilenin temel özellikleri; özentî/baskılar, fırsatlar ve haklı gösterme hile üçgeni üzerinde gösterilmektedir.⁷⁹

Şekil 1: Hile Üçgeni

Kaynak: Davut Pehlivanlı, Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama

⁷⁸ Nejat Bozkurt, a.g.e., s. 60.

⁷⁹ Davut Pehlivanlı, **Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama**, 1. b., İstanbul: Beta Basım, 2011, s. 3.

Hile üçgeni; hile riski faktörleri olarak da adlandırılabilen fırsat, baskı ve haklı gösterme üç temel unsurdan meydana gelmektedir. Bir işletme çalışanını hile yapmaya iten dürtüleri tek bir noktada aramak yanlış bir düşüncedir.

Bir insanı hile yaptırmaya götüren yolda birden fazla dürtü bulunmaktadır. Bu dürtüler uygun bir potada toplandığında hile çoğunlukla kaçınılmaz olmaktadır. Hile üçgeninin üçayağında yer alan unsurların açıklanması çoğunlukla bir benzetme ile başlamaktadır. “Ateş, benzin ve oksijen”. Bilindiği üzere üç unsur bir araya gelmedikçe, yangın veya patlama olmamaktadır. Hile üçgeninde de baskı, fırsat ve haklı gösterme bir araya gelmedikçe, hile eylemi kolay kolay gerçekleşmemektedir.⁸⁰

İnsanı hile yapmaya iten sebeplerin başında dürtüler yatmaktadır. Tabi ki dürtüler tek başına yeterli değildir. Belli bir statüde yaşamaya alışmış bir insan bu statünün altına indiğinde dürtüleri harekete geçer. Bir önceki hayatına dönebilmesi için paraya, mevkiye ihtiyaç duymaktadır. Baskı, fırsat ve haklı gösterme kavramı da oluştuğunda suç oluşumu kaçınılmaz olmaktadır.

2.2.1. Özenti/Baskı

Finansal baskılar çalışanları hile yapmalarını özendiren temel kaynaktır. Aşırı borçlu, madde bağımlısı olan veya kumar düşkünlüğü olan çalışanlar finansal açıklarını kapatmak veya diğer kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere suç işleyebilir. Yöneticiler varlıklara ve muhasebe kayıtlarına erişimi olan çalışanlarda bu tür belirtiler olabileceğine dikkat göstermelidir.⁸¹

Üst yönetim tarafından çalışanların davranışları iş yaparken ya da mesleki karar süreçlerinde nasıl etkileyebilecekleri değerlendirilmelidir. Finansal teşvikler ve teşviklerin dayandığı değişkenler, hilenin ortaya çıkmasının en muhtemel olduğu bir harita sunabilir. Ayrıca bir çalışanın hileli bir işleme sebep olduğu zaman,

⁸⁰ Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 111.

⁸¹ Güredin, **a.g.e.**, s. 136.

açıklamak zorunda kalmayacağı farklı türden maddi olmayan teşvikler de olabilir. Mevcut statü durumunu korumak bile, personelin hileye karışması için yeterince güçlü bir teşviktir. Ayrıca, önemli olanı ve çoğu zaman ölçülmesi daha zor olan kısmı, bireyler üzerinde performans veya diğer hedeflere ulaşma yönünde üzerlerinde oluşan baskı unsurlarıdır. Bazı işletmeler şeffaftır, personelin ölçüleceği net hedefler ve ölçütler belirlemektedir. Diğer işletmeler, daha fazla dolaylı ve özneldir, davranış temelli kurum kültürüne dayanır. Çalışanlar için hileli bir işlem sonucu artan parasal teşvik unsuru söz konusu olmayabilir, ancak bir çalışanın üzerinde hileye karışması için gerçekte ya da algılanan şekliyle geniş bir baskı olabilir.⁸²

2.2.2. Fırsat

Çalışanın karşısına çıkan fırsatlar genellikle işletmenin iç kontrol zayıflıklarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca işletme içindeki pozisyonun kuvvetli olması, işletmenin genel olarak kanun ve yönetmeliklere aykırı hareket etmesi ve işletme faaliyetleri hakkındaki üst düzey bilgi hileli işlemlere fırsat verebilmektedir. Fırsat faktörü nedeniyle ortaya çıkabilecek hileli işlemler iç kontrol sisteminin etkinlik seviyesi artırılarak ve işletme çalışanlarına hile eğitimi verilerek önlenabilir.⁸³

İşletmenin etkin bir iç kontrol yapısına sahip olması, yönetimin çalışanlar üzerindeki etkin gözetimi, işletmede bulunan denetim departmanı ve etkin çalışması, disiplin kurulunun etkinliği ile çalışana uygulanan cezai işlemler, hile fırsat unsurunun ortaya çıkmasını engelleyerek hilenin önlenmesinde etkin rol oynamaktadır.

⁸² IIA, ACFE ve AICPA; **Managing The Business Risk of Fraud: A Practical Guide**, <https://www.acfe.com/.../acfe.../managing-business-risk.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.05.2018), s. 23.

⁸³ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 4.

2.2.3. Haklı Gösterme

Hileyi gerçekleştirecek kişinin kendini hileye teşvik edecek haklı nedenleri olabilmektedir. Yaptığı eylemi etik olup olmadığına bakmaksızın kendini haklı gösterecek sebepler neticesinde hareket edecektir. Zamanla yükselmeyi bekleyen bir çalışanın yükselişinin gerçekleşmemesi sonucu çalışan gerçekleştirdiği hile eyleminin haklı bir kazanç olduğunu düşünecektir.

İşletmeler düşen görev, çalışanlara işletme etik kurallarının anlatılması, hile hakkında genel bilgi verilerek işletme ortamında nelerin kabul edilip edilemeyeceği hakkında mutlaka eğitimler verilmeli, hile eylemi haklı gösterecek unsurların oluşumu engellenmelidir.

2.2.4. Hile Karosu

Hile karosu, hile üçgeni; baskı, fırsat ve haklı göstermenin suç oluşumunda yeterli olmadığı, kişinin suç işleme yetkinliğini becerisini ifade etmektedir.

Wolfe ve Hermanson hile yapacak kişide bulunması gereken bazı temel yetkinlikleri aşağıdaki gibi açıklamaktadır:⁸⁴

- Kişinin şirketi iyi tanınması ve işletmenin iç kontrol ile ilgili zayıf yönlerini seçebilmesi, bu zayıflıktan faydalanarak eylemini gerçekleştirebilmesi kişinin zeka düzeyi ile yakından ilgilidir.
- Hile eylemini gerçekleştirebilen kişiler yüksek ego sahibi ve kendine güvenen kişilerdir. Hileyi zekice planladığı için yakalanmayacağına inanmakta, yakalansa bile ceza almadan kurtulabileceğine inanacak kadar kendine güvenmektedir. Böylesine yüksek bir güven duygusu, kişinin hile yapmadan önce gerçekleştireceği fayda-maliyet analizini etkileyerek kişinin hilenin maliyetini düşük hesaplamasına neden olur ve maliyetin düşük hesaplanması hilenin gerçekleştirilmesi ihtimalini artırır.

⁸⁴ Mengi, **a.g.m.**, s. 120-121.

- Hilekâr ikna yetenekleri yüksektir. Bu kişiler kendilerini çevrelerine korku ile kabul ettirir.
- Hilekâr sürekli ve etkili biçimde yalan söyleme yeteneğine sahiptir. Karşı tarafı bu yalana inandıracak hikayeler yazarak karşı tarafta kuşku oluşturmaz.
- Hilekâr stres ile baş edebilmektedir. Bir hile yapmak, her an ortaya çıkma riski bulunan bir hileyi uzun bir süre sürdürmek ve gizlemek oldukça stresli bir durumdur.

İşletmenin dikkat etmesi gereken husus; işe aldığı personelin, sahip olduğu yetkinliği işletme yararına mı yoksa kendi yararına mı kullandığıdır. İşletme, hilenin önlenesinde etkin rol sağlayan dürüst kişilerin işe alımı ile yetkinliğin doğru kullanıldığından emin olabilir.

2.3. Hile Çeşitleri

ACFE'nin üç genel kategorisinde dikkate alınması gereken hile riskleri aşağıda belirtilmiştir.⁸⁵ Aynı zamanda bu kategori mesleki suç olarak adlandırılan beyaz yakalıların işlediği suçları açıklamaktadır. İşletme içinde belli bir statüye ulaşmış çalışanın finansal zorluklar neticesinde dürtülerinin hareketi ve hile unsurlarının bir araya gelmesi ile hile risklerin üç temel kategoriye ayrıldığı görülmektedir.

Şekil 2: Mesleki Hile Çeşitleri
Kaynak: ACFE, Report to the Nations, 2018

⁸⁵ IIA, ACFE ve AICPA; a.g.e., s. 24.

2.3.1. Hileli Finansal Raporlama

Hileli finansal raporlama yönetimin finansal tablolarda yer alması gereken tutarları veya açıklamaları kasıtlı olarak göstermemesi veya yanlış beyan etmesi sonucu, finansal tablo kullanıcılarının yanıltılmasıdır.

Hileli finansal raporlama çoğunlukla işletmenin finansal durumunun olduğundan daha iyi gösterilmesi amacıyla gerçekleştirilir. Yönetim işletme varlıklarını olduğundan fazla göstererek işletme kârını şişirme yoluna gidebilir. Bazen de, özellikle şahıs şirketlerinde ve aile şirketlerinde vergiyi en aza indirmek için kârı önemli tutarda azaltma yolu seçilmiş olabilir.⁸⁶

ACFE'nin kategorisine göre kasıtlı finansal tabloların oluşumuna neden olan hile riskleri aşağıdaki gibidir:⁸⁷

- Uygun olmayan gelirlerin raporlanması,
- Uygun olmayan harcamaların raporlanması,
- Uygun olmayan bilanço verileri,
- Uygun olmayan şekilde iyileştirilmiş ve / veya maskelenmiş dipnotlar,
- Varlıkların kötüye kullanılması,
- Yetkisiz makbuz ve harcamaların gizlenmesi,
- Yetkisiz alım, elden çıkarma ve varlıkların kullanılmasını gizlemek.

⁸⁶ Güredin, **a.g.e.**, s. 137.

⁸⁷ IIA, ACFE ve AICPA; **a.g.e.**, s. 24.

ACFE tarafından özetlenen hileli finansal raporlama türlerinde; gelirin olduğundan fazla gösterilmesi, zararların olduğundan az gösterilmesi veya yanıltıcı açıklamalarla işletmenin finansal resminin değiştirilmesine odaklanmıştır. Bunun dışında başka hileli finansal raporlama türleri de bulunmaktadır; örneğin, bazı işletmeler gelirin istikrarlı hale getirilmesi için geliri olduğundan az göstermektedir. Herhangi bir muhasebe bilgisinin kasıtlı olarak yanlış gösterilmesi de hileli raporlama kapsamına girmektedir.⁸⁸

Hile risk örnekleri,⁸⁹

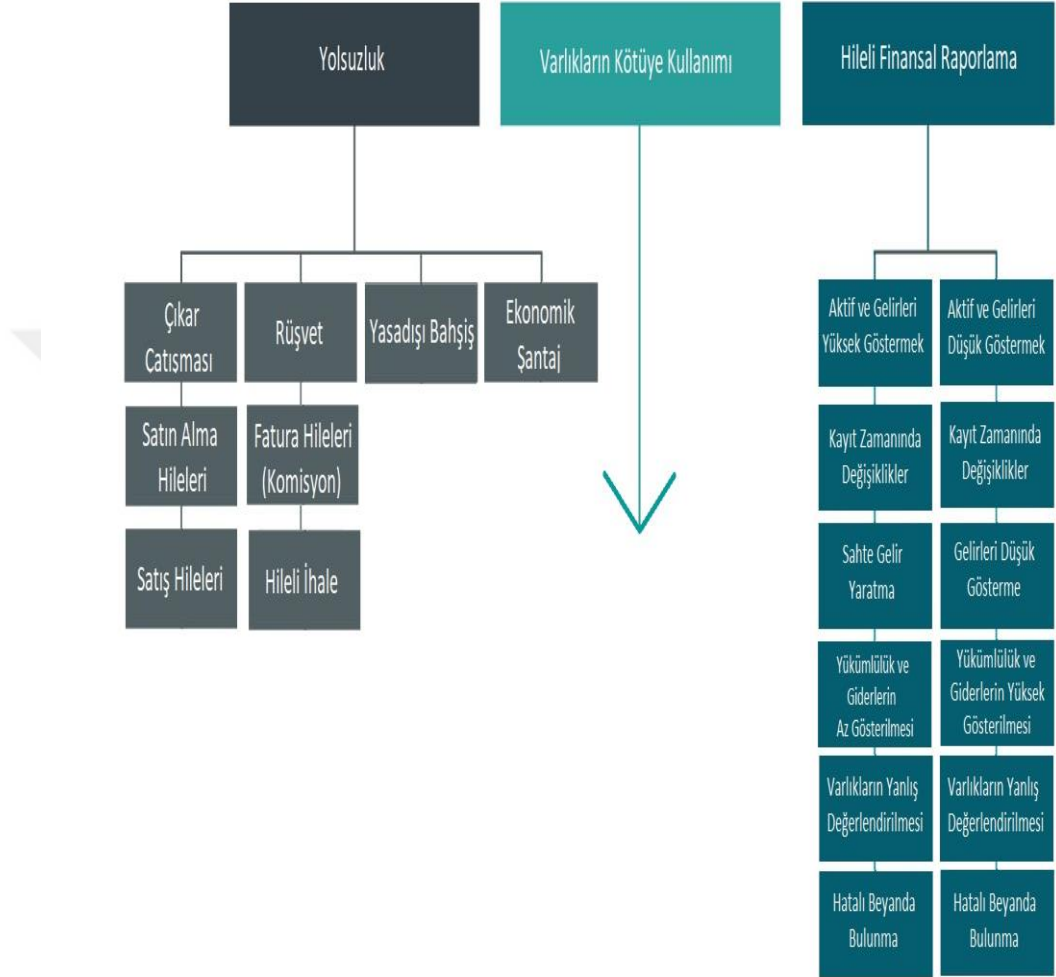
- Muhasebe uygulamalarına yetkisiz erişim - Genel olarak uygunsuz erişime sahip personel defter, alt sistemler veya finansal raporlama aracı, sahte girişler yayınlayabilir.
- Sistem kontrollerinin devre dışı bırakılması - Genel bilgisayar denetimleri, kısıtlı sistem erişimi, kısıtlı uygulama erişimi ve program değişikliği denetimlerini içerir.

Finansal raporlara yansıyan kasıtlı olarak oluşturulan her muhasebe kaydı ve her işlem hile olarak değerlendirilmektedir. Örneğin; kayda değer bir veri, işlem ya da olgudan bahsedilmemesi, sınıflandırma, sunum şekli, miktar ve bilgi notları açısından muhasebesel standartların eksik uygulanması, finansal tablolar değerlendirilirken işletmenin finansal durumunun farklı bir seviyede algılanmasına yol açacak bir şekilde varlıkların bilinçli bir şekilde sunulmamasıdır. Finansal tablo hileleri iki farklı biçimde gösterir. Varlık ve gelir kalemlerinin yüksek gösterilmesi ya da düşük gösterilmesi veya giderlerin yüksek gösterilmesi ya da düşük gösterilmesidir.⁹⁰

⁸⁸ Fatma Ulucan Özkul, Zehra Almalı Özdemir, **İşletmelerde Hile Riski Yönetimi**, 1. b., İstanbul: Beta Basım, 2010, s. 69.

⁸⁹ IIA, ACFE ve AICPA; **a.g.e.**, s. 27.

⁹⁰ Hasan Türedi, Ümmügülsüm Alıcı, Mali Raporlama Hilelerinin Tespit ve Önlenmesinde İç Kontrol Yapısının Önemi, **Finansal Araştırma ve Çalışmalar Dergisi**, C. 6, S. 11, Temmuz 2014, s. 121.

Şekil 3: Yolsuzluk ve Hileli Finansal Raporlama Hile Çeşitleri
Kaynak: ACFE, Report to the Nations, 2018

2.3.2. Varlıkların Kötüye Kullanımı

Bir kuruluşun hem maddi (örneğin, nakit veya envanter) hem de maddi olmayan (örneğin, özel veya gizli ürün veya müşteri bilgileri) varlıkları, çalışanlar, müşteriler veya satıcılar tarafından kötüye kullanılabilir.⁹¹ Varlıkların kötüye kullanımı genellikle işletme çalışanlarının veya işletme içinden başkalarının varlıkları çalması şeklinde gerçekleşir. Bu tür yolsuzluklar finansal tablo tutarlarına oranla küçük ve önemsiz olabilmektedir.⁹²

ACFE'nin kategorisine göre varlıkların kötüye kullanımına neden olan hile riskleri aşağıdaki gibidir:⁹³

1. Dönen varlıkların kötüye kullanımı:
 - Çalışanlar tarafından,
 - Müşteriler tarafından,
 - Satıcılar tarafından.
 - Eski çalışanların ve işletme dışı kişilerin varlıkları kötüye kullanımı.
2. Duran varlıkların kötüye kullanımı,
3. İşletmeye ait iş fırsatlarının kötüye kullanımı.

Çalışan, müşteri ve satıcı tarafından yapılan başlıca hile türleri aşağıda belirtilmiştir:⁹⁴

- **Çalışanlar tarafından yapılan hile türleri;** Sahte satıcılar oluşturulması ve ödeme yapılması, alınmayan mallar veya hizmetler için fatura kesilmesi, iş amaçlı kullanılan envanterin çalınması ve şahsi çıkarlar için kullanımı, sahte ya da fazla gösterilen gider talepleri, müşteri listeleri ve özel bilgilerin çalınması ya da kullanılması, satıcılar, müşteriler veya üçüncü kişilerle işbirliği

⁹¹ IIA, ACFE ve AICPA; **a.g.e.**, s. 25.

⁹² Güredin, **a.g.e.**, s. 134.

⁹³ IIA, ACFE ve AICPA; **a.g.e.**, s. 24.

⁹⁴ IIA, ACFE ve AICPA; **a.g.e.**, s. 25-26.

yapan çalışanlar, sahte ya da yükseltilmiş kredi notlarının verilmesi, alınmayan mallar veya hizmetler için fatura kesilmesi, tercih edilen fiyatlandırmada veya teslimatta kayırmacılık, sözleşme tekliflerinde oynama, müşteri listeleri ve özel bilgilerin çalınması ya da kullanılması denilebilir.

- **Satıcı tarafından yapılan hile türleri:** Sahte ve yükseltilmiş faturalar, düşük gümrükleme veya daha düşük kaliteli malların ikame edilmesi, alınmayan mallar veya hizmetler için fatura kesilmesi denilebilir.
- **Müşteri tarafından yapılan hile türleri:** Hasarlı veya iade edilen mallar veya düşük gümrüklü mallar için yanlış bildirimde bulunmak, düşük fiyatla mal veya hizmet satın alınması, ödemesi yapılmadan mal alınması, ödeme yapılmadığı halde yapılmış gösterilmesi gibi örnekler verilebilir.

Bu riskler karşısında korunmak yalnızca fiziksel güvenlik kontrollerini içermez, aynı zamanda periyodik önleyici kontrollerde gereklidir. Örneğin; stokların fiziksel olarak sayılması ile defteri kebirin mutabakatı yapılmalıdır. Akıllı hilekârın bazı kontrollerden korunmayı veya hileyi önlemek için tasarlananları düşünebileceğini unutmamak gerekir. Risk değerlendirme sürecinde varlıkların kasıtlı olarak zimmete geçirilebileceğini ve bunların işletme üzerindeki olası etkilerini göz önünde bulundurmak önemlidir.⁹⁵ Hilenin engellenmesi için alınan önlemler periyodik kontrollerden daha etkili ve hızlı sonuç alabilmektedir.

⁹⁵ Özkul, Özdemir, **a.g.e.**, s. 71.

2.3.3. Yolsuzluk

Yolsuzluk, para veya değerli varlık elde edilmesini aynı zamanda güç ve statüdeki artışları da kapsayabilir. Kamu gücü, göreve atanan bürokratlar ve seçilen politikacılar tarafından uygulanmaktadır. Bu tür kamu gücü; yargı, kamu ihaleleri, işletmeler üzerine yapılan düzenlemeler, özelleştirme, gümrük, ticari izinler ve uluslararası mali işlemler dahil olmak üzere, vergiler, kamu hizmetleri) gibi çeşitli sektörlerde uygulanmaktadır.⁹⁶ TDK'na göre *suiistimal yetki vb. kötüye kullanma*, dolandırıcı ise; *birini aldatarak mal veya parası alan kimse* olarak tanımlanmaktadır.⁹⁷ Hile tüm bu kavramları içeren genel bir tanımdır.

Yolsuzluk, özel kazanç için emanet edilen gücün kötüye kullanılması olarak tanımlanır. İş dünyasındaki yolsuzlukla mücadele ve şeffaflığa odaklanan çok uluslu bir organizasyon olan Transparency International, ülkeleri algılanan yolsuzluk seviyelerine göre sıralayan yıllık Yolsuzluk Algısı Endeksi'ni yayınlamaktadır. Yolsuzluk Algısı Endeksi, işletmelere dünyanın en büyük risk altındaki yolsuzlukla mücadele çabalarına öncelik verilmesinde yardımcı olmaktadır. Ortak bir yolsuzluk biçimi yardım ve yataklıktır. Dünya çapındaki kolluk kuvvetleri, kuruluşların finansal tablolarını gözden kaçırmadıkları, ancak bilerek yapılanmaları veya diğer kuruluşların finansal tablolarını hileli bir şekilde ihmal etmelerine olanak tanıyan temsiller oluşturdukları sayısız dava açmıştır.⁹⁸

⁹⁶ Turgay Berksoy, Nuh Ekrem Yıldırım, Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri, **Journal of Awareness (JoA)**, C. 2, S. 1, 2017, s. 4.

⁹⁷ TDK, <http://www.tdk.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 21.04.2018)

⁹⁸ IIA, ACFE ve AICPA; **a.g.e.**, s. 26.

ACFE'nin kategorisine göre yolsuzluğa neden olan hile riskleri aşağıdaki gibidir:⁹⁹

1. Rüşvet ve bahşişin verilmesi; Şirketler verilen rüşvet ve bahşişler, özel kişilere verilen rüşvet ve bahşişler, kamu görevlilerine verilen rüşvet ve bahşişler.
2. Rüşvet, komisyon ve bahşiş alınması,
3. Diğer kişilerce (örn. müşteriler, satıcılar) hile yapmak ve kötüye kullanmak.

Hile Türü	2016	2018
Varlıkların Kötüye Kullanımı	%83	%89
Yolsuzluk	%35,4	%38
Hileli Finansal Raporlama	%10	%10

Hile Türü	2016	2018
Varlıkların Kötüye Kullanımı	125,000 USD	114,000 USD
Yolsuzluk	200,000 USD	250,000 USD
Hileli Finansal Raporlama	975,000 USD	800,000 USD

Tablo 1: ACFE 2016 Yılı ve 2018 Yılı Hile Türlerinin Yüzde Dağılımları ve Ortalama Maliyetleri

Kaynak: ACFE, Report to the Nations, 2016, 2018

Hile Dağılımı	İşçi	Yönetici	Üst Yönetici	Diğer
Yüzde	%44	%34	%19	%3
Kayıp	50,000	150,000	850,000	189,000
	USD	USD	USD	USD

Tablo 2: ACFE 2018 Yılı Hile Dağılım Ortalama Maliyeti ve Yüzde Dağılımı

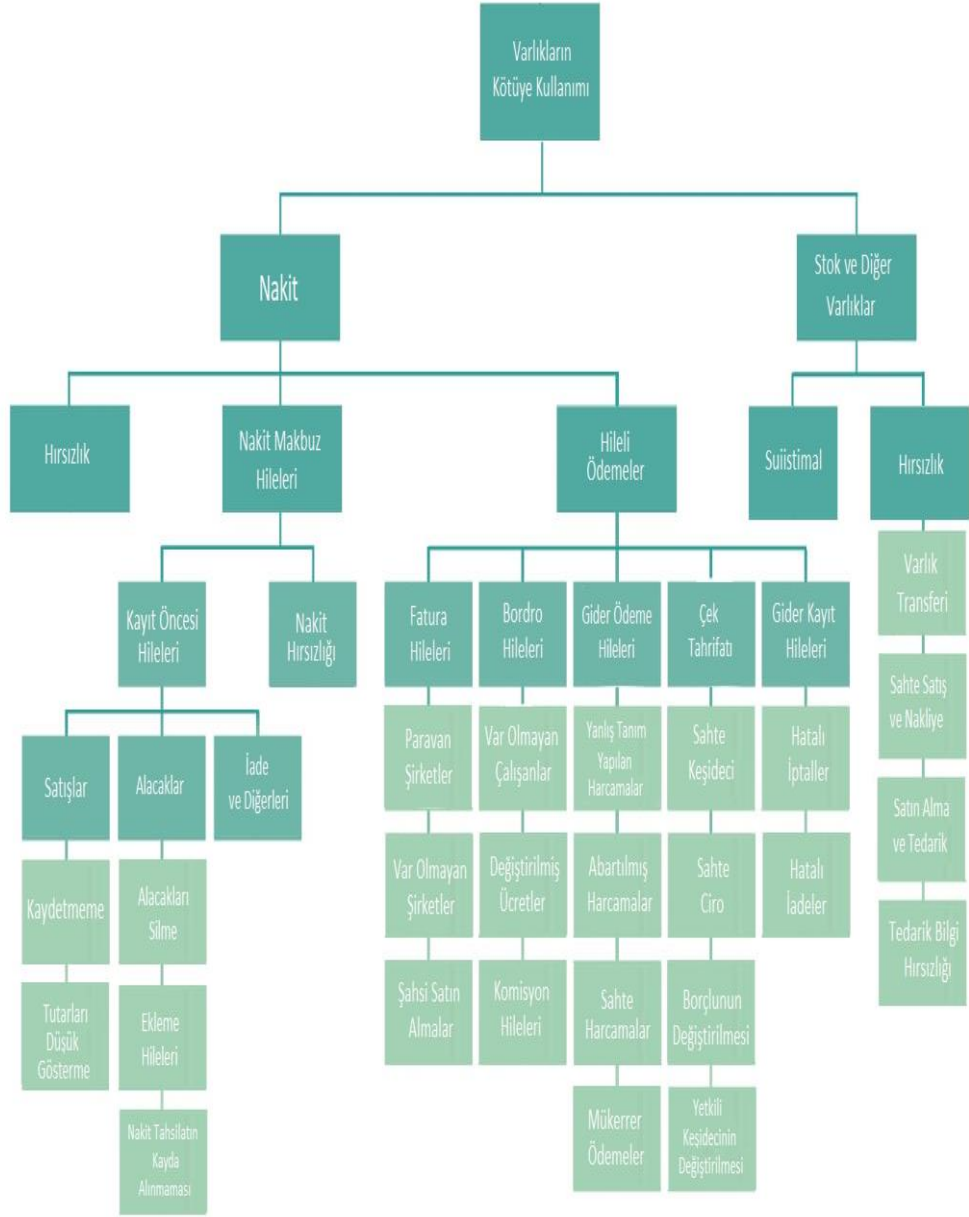
Kaynak: ACFE, Report to the Nations, 2016, 2018

⁹⁹ IIA, ACFE ve AICPA; a.g.e., s. 24.

Üç temel mesleki hile kategorisinden, varlık kötüye kullanımı, 2018 AFCE çalışma vakaların% 89'unda meydana gelen en yaygın olanlardır; ancak, aynı zamanda en az maliyetli olan ve ortalama 114.000 USD zarar veren dolandırıcılık şeklidir. Yolsuzluk ise bir sonraki en yaygın mesleki dolandırıcılık şeklidir; vakaların% 38'inde 250.000 USD tutarında bir ortalama kayıp vermiştir. Diğerlerine göre en az yaygın olan ve en masraflı meslek hilesi; vakaların% 10'unda meydana gelen ve 800.000 USD tutarında bir ortalama kayba neden olan finansal tablo hileleridir.¹⁰⁰

İşletmelerde karşılaşılan hile türleri varlıkların kötüye kullanımı işi sınıfı olarak adlandırılan mavi yaka çalışanları gerçekleştirirken, hileli finansal raporlama ve yolsuzluk türlerini yönetici vasfı olan ve üst yönetici sınıfın adlandırıldığı beyaz yaka çalışanların yaptığı hilelerdir. Yukarıdaki tabloda görülen ACFE 2018 yılı hile türü ve yüzde dağılımına bakıldığında mavi yakalının hile eylem oranı beyaz yakalı üst yöneticiden fazla iken, maliyet bakımından işletmeye en az zarar veren hile türüdür. Beyaz yakalı suçların iş yerinde sağladığı yetkinlik ve pozisyonu ile işletmeye verdiği zarar paralel şekilde artış göstermektedir.

¹⁰⁰ ACFE, a.g.e., s. 10.

Şekil 4: Varlıkların Kötüye Kullanımı Hile Çeşitleri
Kaynak: ACFE, Report to the Nations, 2018

2.4. Hilenin Önlenmesi

Hilenin önlenmesi çalışmaları iki ana başlık altında toplanmaktadır. Birincisi; Dürüstlük ve şeffaf bir çalışma ortamının sağlanması ve çalışanlara birçok konuda yardımcı olacak destek hatlarının oluşturulmasıdır. İkincisi; Hile riskini azaltmaya yönelik çalışmalardır.¹⁰¹ Her iki başlıkta hilenin önlenmesinde proaktif yaklaşımı ifade etmektedir.

Dürüst ve şeffaf çalışma ortamının sağlanması işletmenin sorumluluğundadır. İşletmeye düşen görev; işletmeye dürüst kişilerin işe alınmasını sağlamak ve çalışanlarına hileden kaçınma eğitimi vermek, çalışanlara olumlu iş ortamının yaratılması, işletmede iyi anlaşılmış bir etik yapısının oluşturulması ve çalışanlara destek programların oluşturulması ile sağlanmaktadır.¹⁰²

Hilenin önlenmesinden sorumlu olanların bütün çabalarına rağmen, kaçınılmaz bir gerçek vardır: “hile mutlaka yapılır”. Herhangi bir işletmenin çeşitli alanlarında hile ve suiistimal oluşabileceğinden, önleyici ve tespit edici tekniklerin doğru şekilde uygulanmış olması şarttır. Hileyi önleme ve tespit etme, birbiriyle ilişkili kavramlar olsa da, aynı anlama gelmez. Önleme kavramı, kılavuz oluşturmayı, süreç yönetimini, eğitim ve iletişimi kapsarken; tespit kavramı yaşanmakta olan ya da meydana gelmiş hile veya suiistimali tanımlamak için tasarlanan faaliyetleri ve programları içerir. Önleyici tedbirler hilenin gerçekleşmeyeceği garanti etmemekle birlikte, hile riskini minimuma indirmeye konusundaki ilk kademe olma işlevine sahiptir.¹⁰³

Hileyi önlemedeki en etkin mücadele şekli proaktif yaklaşımdır. İşletmenin kabul etmiş olduğu hile iştahının sınırlarında kalabilmesi için, hile önleme programının başarısına, iletişimin sürekliliğine ve güçlendirilmesine bağlıdır. Bülten

¹⁰¹ Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 401.

¹⁰² Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 402.

¹⁰³ IIA, ACFE ve AICPA, **a.g.e.**, s. 30.

panolarına asılan posterler, müşteri ve satıcılara dağıtılan broşürler, iç ve dış iletişimdeki makaleler, işletmenin hileyi önlemeye ve caydırmaya kararlı olduğunu hem işletme içine hem de işletme dışına göstermiş olacaktır.

Hile önleme konusundaki işletme yönetiminin dikkat etmesi gereken unsurlar; İK süreçleri, yetki limitleri ve işlem seviye limitleridir.¹⁰⁴

2.4.1. İnsan Kaynakları Prosedürleri

İşletmede dürüst ve şeffaf bir çalışma ortamının sağlanması insan kaynakları birim prosedürlerinin sağlıklı bir şekilde uygulanması ile mümkün olmaktadır. Hile gibi etik olmayan davranışların önlenmesi süresinde insan kaynakları yönetiminin önemli payı vardır. Öncelikle insan kaynakları yöneticisinin sahip olacağı yetkinlikler hilenin önlenmesinde önem arz etmektedir.

2.4.1.1. Özgeçmiş Araştırmalarının Yapılması

İşletmede işe alınan kişilerden İnsan Kaynakları birimi sorumludur. Bu sebeple, çalışanların yetki düzeylerinin, yetkinlik ve becerilerinin işe uygun olup olmadığını değerlendirmeye ve pozisyona uygunluğunu etkileyebilecek her türlü kişisel dürüstlük düzeyinin bilincinde olmak önemlidir. İnsan kaynakları kişiyi özgeçmişinde belirttiği kadar tanıyabilir.¹⁰⁵ Özgeçmişte sunulan çalışma bilgileri, eğitim bilgileri veya verilen referansların takibi ile o birey hakkında çok şey öğrenilebilir.

İşe alım esnasında çalışan referanslarının kontrol edilmesi ve geçmişlerinin araştırılması hırsızlık, hile vb. nedenlerden dolayı işletmenin zarara uğrama ihtimalini azaltacaktır. Hileli işlemlere karışan kişiler geride ister istemez iz bırakacaktır.

¹⁰⁴ IIA, ACFE ve AICPA; a.g.e., s. 31.

¹⁰⁵ Fatma Ulucan Özkul ve Zehra Özdemir, Çalışan Hilelerin Önlenmesinde Proaktif Yaklaşımlar: Kurumsal İşletmelerde İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerine Nitel bir Araştırma, **Öneri Dergisi**, C. 10, S. 40, Temmuz 2013, s. 77.

Hileli işlemleri oraya çıkan kişiler işletme veya sektör değiştirmek durumunda kalır. Bu tip durumlar önceki çalışanlarla iletişim kurulmaz ise, işten ayrılma gerekçeleri şüpheyi yer bırakmayacak ölçüde aydınlatılmazsa hileli işlemlere karışmış kişiler işe alım süreçlerindeki kontrol noktalarında elenemeyecektir. Bu nedenle işe alım öncesi özgeçmişteki bilgiler titizlikle kontrol edilmeli, gerekli bilgiler doğrulanmalıdır. Telefon numaraları bağımsız kaynaklardan sorgulanmalı, önceki iş yeri kurumsal bilgilerinden hareket edilmeli, sertifikalar direkt olarak ilgili kurumlardan doğrulanmalıdır.¹⁰⁶

2.4.1.2. Hile Önleme Eğitimleri

İşe alınan çalışanın ilgili birimde ne tür hile riskleri ile karşıya kaldığını bilmesi gerekir. Kişi, işletmenin faaliyetleri, hile risk unsurları, hile önleme süreçleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Örneğin perakendecilik sektöründe kasiyer olarak işe alınan çalışanın, nasıl tür hile riskleri ile karşı karşıya kaldığını bilmez ise hileye sebebiyet verebilir. Ayrıca karşılaştığı hile durumunda ne yapması gerektiği konusunda bilinçli olması beklenir. Çalışanın bilinçli olması konusunda işletmenin sağlayacağı, oryantasyon, eğitim seminerleri önemli katkı sağlayacaktır. İnsan kaynakları bu süreçte kişi davranış etik kuralları, hile riskinin nelerden oluşturduğu ve hileden şüphelenildiği durumunda ne yapılacağı gibi hile riski yönetimi programının amacı için gerekli eğitimi geliştirmek ve sağlamaktan sorumludur.

2.4.1.3. Performans ve Ücretlendirme Programlarının Değerlendirilmesi

İşletme çalışanın yetkinliğinin farkında olunması bunun sonucu olumlu performansın değerlendirilmesi ve çalışanın başarısını ödüllendirilmesini istemesi en doğal bir sonuçtur. Çalışanın performansındaki yapıcı geri bildirim olası hile durumunun önüne geçebilir. Aksi durumda hilenin temel unsurlarından biri olan haklı gösterme hile oluşumuna sebebiyet verebilir. Bu nedenle insan kaynakları çalışanı doğru değerlendirmeli, gereken özeni göstermeli ve değerlendirme sonucu doğru adımları atabilmelidir.

¹⁰⁶ Pehlivanlı, a.g.e., 48-49.

2.4.1.4. Çıkış Mülakatlarını Yapmak

İşten ayrılma sırasında yapılan mülakat, işletme faaliyetleri hakkında, işletmenin nasıl algılandığına ilişkin önemli bir kaynaktır. Çünkü çalışan işten ayrılırken daha açık sözlü ve samimi olmaktadır. Çalışanların performansı hakkında bilgi toplamaya yardımcı olabilen çıkış mülakatları, aynı zamanda çalışanların memnuniyetsizliğinin nedenlerini anlamayı da kolaylaştırır. Bu nedenle çıkış mülakatları, tarafların karşılıklı düşüncelerini aktarmaları için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.¹⁰⁷

Ayrıca insan kaynakları işletme içinde mevcut olan hile ve suiistimal ile ilgili bilgi içerebileceklerinden istifa mektuplarında yer alan içeriği ve bilgileri de gözden geçirmelidir.¹⁰⁸

2.4.2. Yetki Sınırları

Bir bireyin yetki seviyesi, sorumluluk düzeyi ile orantılı olduğunda hile daha az olasıdır. Özellikle kontrol faaliyetleri ve görevlerin ayrılığı olmaksızın, yetki ve sorumluluk arasındaki bir uyumsuzluk, hilenin oluşmasına yol açabilir. Bir işletme, işletmenin genelinde kontrol sağlamak için yetkili onay seviyeleri oluşturabilir. Diğer yandan, belirli bir görev için çalışan bireylere, süreç üzerinde kontrol amaçlı sadece sınırlı olarak bilgi sistemleri yetkisi atanabilir. Uygun bir görev tanımlamasıyla desteklenen bu tür kontroller, hilenin önlenmesi için ilk savunma hattına yardımcı olacaktır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Handan Kumaş, Güler Tozkoparan, İşten Çıkarma Sürecinde Çıkış Mülakatları, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 8, S. 4, 2006, s. 152.

¹⁰⁸ IIA, ACFE ve AICPA; **a.g.e.**, s. 32.

¹⁰⁹ IIA, ACFE ve AICPA; **a.g.e.**, s. 32.

2.4.3. İşlem Yetki Süreçleri

İşletme hem kendi çalışanları hem de işletme dışında ilişkide olduğu firmalar ya da menfaat sahiplerine de hile riskine karşı önlem alınacak prosedürler oluşturmalıdır. Bu kapsamda sahte satıcılar veya çalışanlar bu alandaki çok bilinen ve dikkat çeken örneklerden ikisidir. Kişiler zamanla kendi yararına fakat işletmenin zararına işlem yapabilir.

Hileyi önlemedeki kilit noktalardan birisi de, işletme bünyesindeki çalışanın hile ve meydana gelebilecek hatalı işlem türlerini içeren, hile riski yönetimi programının bilincinde olmasıdır. Bu farkındalık, programda yer alan tüm tekniklerin gerçek olduğunu ve uygulanacağına yönelik bir izlenimini güçlendirmelidir. Devam eden iletişim çabaları, işletmenin bireye karşı alabileceği potansiyel disiplin, suç ve toplumsal yönleri hakkında bilgi sağlayabilir. Bu bilgi ışığında önleme ve caydırıcılık birbiriyle ilişkili kavramlardır. Eğer etkili önleyici kontroller mevcut, çalışır durumda ve potansiyel failer tarafından iyi biliniyorsa, bu önleyici kontroller hile yapmanın cazip gelebileceği kişilere karşı güçlü caydırıcı unsurlar olarak hizmet edebilir.¹¹⁰

Yakalanma korkusu diğer bir deyişle ortaya çıkma algısı, hile de dahil olmak üzere tüm suçlar için güçlü bir caydırıcı etken olmuştur. Hapse girme, küçük düşme ve aile bağlarını kaybetme korkusu özellikle beyaz yakalı çalışanların hileden caymasına sebep olabilir. Bu nedenle işletmelerde hile riskini en aza indirmek için hilenin ortaya çıkma algısını mümkün olduğunca artırmak gerekir. Bu algıyı artırmanın yolu da hile önleyici kontrollerin oluşturulmasından ve etkili şekilde yürütülmesinden geçer.¹¹¹

¹¹⁰ IIA, ACFE ve AICPA; **a.g.e.**, s. 30.

¹¹¹ Özkul, Özdemir, **a.g.e.**, s. 86.

2.5. Hile Riskini Azaltmaya Yönelik Çalışmalar

Risk, işletme ya da kurum faaliyetlerinin planladığı gibi gerçekleşmeme olasılığıdır. İşletmenin amaçlarına ulaşmasında ortaya çıkan engellerdir.¹¹²

Bir diğer tanım; işletmenin amaçlarına ulaşılması üzerinde etkisi olacak bir olayın meydana gelme ihtimalidir.¹¹³

İşletmeler mevcut varlıklar ve değerlerini korumak için hedef ve strateji belirler. Bu amaçlara ulaşmak için ortaya çıkacak engeller risk olarak tanımlanmaktadır. Bu riskler negatif olabileceği gibi pozitif sonuçlarda doğurabilmektedir. Pozitif sonuçlar doğuran riskler fırsat, negatif sonuçlar doğuran riskler ise tehdit olarak değerlendirilir. Fırsatlar doğru şekilde yönetilip hedefe ulaşmada araç olarak kullanılmalıdır. Tehditlerin ise etkilerinin değerlendirilmesi ve işletmenin amaçlarına ulaşmasında oluşabilecek engeller için önlem alınması gerekmektedir.¹¹⁴

Riskler; her zaman tehditkârdır, bu tehdit bir işlemle ilgili olabilir ve bu işlem işletmenin amaçlarının yerine getirilmesini olumsuz olarak etkileyebilmektedir.¹¹⁵

İşletmeler farklı şekillerde risklerle karşılaşabilir. İşletmenin karşılaşabileceği bu riskler; fırsatların kaçırılmasından, tehditlerin gerçekleşmesinden veya hata yapılmasından dolayı ortaya çıkabilir. İşletmenin karşı karşıya kalabileceği riskler işletmeden işletmeye farklılık gösterebilir. Bu farklılıklar; işletmenin faaliyet yapısı, işletme kültürü, iç kontrol sisteminin etkinliği, işletmenin büyüklüğü veya sahipliliği gibi nedenlerdendir.¹¹⁶

¹¹² Yılcı, **a.g.e.**, s. 58.

¹¹³ IIA Uluslararası İç Denetim Standartları, İç Denetim Terimler Sözlüğü, <http://www.tide.org.tr/uploads/IcDenetimTerimlerSozlugu>. (Erişim Tarihi: 01.03.2018)

¹¹⁴ Naciye Kurtulmuş, Sibel Yüksel, **Kurumsal Risk Yönetimi: İç Denetim “yönetime değer katmak,”** der. Halis Kırıl, Ankara: İç Denetim Koordinasyon Kurulu Yayınları, 2014, s. 160-161.

¹¹⁵ Hayrettin Uysal ve Rozi Mizrahi, **Risk Odaklı Denetim**, 1. b., Ankara: Detay Yayıncılık, 2016, s. 11.

¹¹⁶ Uysal, Mizrahi, **a.g.e.**, s. 11.

Risklerin ölçülmesi, işletmenin karşı karşıya kaldığı risklerin sayısal değerlere dönüştürülmesidir. Riskin tespiti ile yapılan değerlendirmeden sonra, işletme yönetimi tespit edilen risklerin kabul edilebilir düzeyde olup olmadığına karar verir. Eğer risk kabul edilemeyecek düzeyde bir risk olarak değerlendirilir ise işletme yönetimin buna karşı alınması gereken önlemleri belirtmesi gerekecektir.¹¹⁷ İşletmenin kabul etmeye razı olduğu işletme düzeyine risk iştahı denir.¹¹⁸ Her işletmenin kabul edebileceği az ya da çok risk iştahı bulunmaktadır. Önemli olan bu düzeyi en yüksek fayda sağlayacak düzeyde olmasını sağlamaktır.

Risk yönetimi, işletmenin karşı karşıya olduğu risklerin belirlenmesi ve değerlendirmesi ile başlamaktadır. İşletmenin hile riskinin değerlendirilmesi hilenin oluşumunu engelleyecek en büyük adımdır. İşletme yönetimi, risk değerlendirme ve riskin belirlenmesinde asıl sorumluluğun denetçide olduğunu düşünmekte ve asıl sorumluluklarını değerlendirmeyebilmektedir.

2.5.1. Hile Riskine Karşı İşletme Yönetiminin Sorumlulukları

İşletme yönetimin esas görev ve sorumluluklarından biri, işletmenin hile risk değerlemesini yapmak, riski önleyici faaliyetleri hayata geçirecek politika ve prosedürleri oluşturmak ve izlemektir. Hile ile ilgili riskler işletmenin genel risk politikası içinde yer alabileceği gibi, ayrıca da ele alınabilir. Bazı işletmeler belirli zamanlarda çeşitli soru listeleri kullanarak hile riskini tanımlama ve ölçme yoluna gitmektedir. Bunların kullanımında hile bilgi ve deneyimine sahip olunması gerektiği unutulmamalıdır. Ancak çoğu işletme yönetiminin, hile konusunda inançsız olmaları, işletmelerinde çeşitli nedenlerle hile yapılabileceğini kabul etmemeleri bu konudaki önemli konulardan biridir. Hile risk değerlemesi, işletmenin tüm hile unsurlarına karşı olan duyarlılığını anlamaya yönelik bir süreçten oluşmaktadır. Hile risklerini tanımlama da, örgütsel yapı yanında, sektör ve ülke yapısının özelliklerinden de yararlanmak gerekmektedir.¹¹⁹

¹¹⁷ Özoğlu, Mercan ve Çakıroğlu, **a.g.e.**, s. 152.

¹¹⁸ IIA Uluslar arası İç Denetim Standartları, **İç Denetim Terimler Sözlüğü**, <http://www.tide.org.tr/uploads/IcDenetimTerimlerSozlugu>. (Erişim Tarihi: 01.03.2015)

¹¹⁹ Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 416.

Hilenin önlenmesi ve tespit edilmesi konusunda esas sorumluluk, yönetime ve üst yönetimden sorumlu olanlara aittir. Üst yönetimin gözetiminde olmak üzere yönetimin, hileye olanak tanıyan fırsat noktalarını azaltarak hileyi önleme ve tespit konusunda güçlü bir tutum sergilemesi cezalandırılma ihtimali sebebiyle kişileri hileye yönelmekten caydırması açısından önemlidir. Bu, yönetim ile yükümlü olanlar tarafından aktif gözetimiyle güçlendirilebilecek bir dürüstlük ve etik davranış kültürü yaratma yönündeki vaadini içerir. Üst yönetimden sorumlu olanlar tarafından gerçekleştirilen gözetim çalışmaları, önleme uygulamalarının aşılması veya finansal raporlama süreci üzerindeki analistlerin işletmenin performansı ve kârlılığıyla ilgili çıktıları etkileyerek varlık yönetimine başvurulması gibi kabul edilemeyecek durumları göz önünde bulundurmaya içerir.¹²⁰

İşletme yönetimi hile risklerini azaltmak için kurumsal yönetim ve kontrol yordamlarını hayata geçirmekten sorumludur. Hile riski önleme, caydırma ve ortaya çıkarma önlemlerinin bileşimi aracılığı ile hile azaltılabilir. Gerçeklerin karartılması, hileli anlaşmalar ve sahte belgeler nedeniyle hilenin ortaya çıkartılması zorlaştığından, hileyi önleme ve caydırıcı politikalar hem daha etkin hem de daha az maliyetli olabilmektedir. Hilenin önlenmesi için işletme yönetiminin uygulamaya soktuğu programlar ve kontroller hile fırsatlarını azaltmaya yardımcı olacaktır. Caydırıcı önlemlerin uygulanması yakalandığında cezalandırma korkusu yaratarak, çalışanları hile yapmaktan alıkoyacaktır.¹²¹

Yönetim, iç kontrol sisteminin sahibi ve asıl sorumlusudur. İç kontrol sisteminin işleyişine ilişkin görüş ve düşüncelerini değerlendirip önerilerde bulunmak zorundadır. İç denetçi, iç kontrolün incelenmesi ve geliştirilmesi konusunda tavsiyelerde bulunmaktan doğrudan sorumlu kişidir. İç denetçinin asıl amacı, yöneticinin ihtiyaç duyduğu ve talep ettiği destek ve güvence hizmetlerini almasını sağlamaktır.¹²²

¹²⁰ International Standard on Auditing 240, <http://www.ifac.org/system/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf>, 2009, s. 157.

¹²¹ Güredin, **a.g.e.**, s. 142.

¹²² Özoğlu, Mercan ve Çakıroğlu, **a.g.e.**, s. 163-164.

İç denetçi, etkin bir iç kontrol sisteminin var olup olmadığına; işletmelerin risk yönetimi, iç kontrol yapısı ve kurumsal yönetim süreçlerinin etkin bir şekilde işleyip işlemediğine; üretilen bilgilerin doğru ve tam olup olmadığına; varlıkların korunup korunmadığına; faaliyetlerin etkili, ekonomik, verimli ve mevzuat uygun bir şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine dair işletme içine ve işletme dışına makul güvence sağlar.¹²³ İşletmenin hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik kurumsal yönetim, risk yönetimi ve iç kontrol sisteminin düzenli bir şekilde değerlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik tavsiyelerde bulunur.¹²⁴

2.5.2. Diğer Önlemler

Ayrıca bunların yanı sıra hile riskini önlemeye ilişkin başvurulacak yöntemler şunlardır;¹²⁵

- İşletmenin iyi bir iç kontrol yapısına sahip olması,
- Satıcı ve müşterilerin işletme politikaları konusunda uyarılması,
- Çalışanların gözlenmesi,
- İhbar hatlarının oluşturulması,
- Cezalandırma korkusunun yaratılması,
- Bilgi sistemleri güvenliğinin artırılması,
- İşletme hile politikalarının oluşturulması.

2.6. Hilenin Tespiti

Hataya göre hilenin tespiti oldukça zordur. Çünkü hile hileyi yapan tarafından gizlice sürdürülür. Hilenin ortaya çıkarılmasının zorluğu araştırmacıları yeni yöntemler geliştirmeye sevk etmektedir. Özellikle hilenin varlığını daha en baştan anlayabilmek ve tahribatını büyük boyutlara ulaşmadan önleyebilmek için hileyle mücadelede geliştirilmiş “proaktif yaklaşımlar” ciddi önem kazanmıştır.¹²⁶

¹²³ İç Denetim Koordinasyon Kurulu, **Kamuda İç Denetim Rehberi**, v.1.0, Ankara, 2013, s. 10.

¹²⁴ Mehmet Aksoy, **Kamuda İç Kontrol ve İç Denetim**, Y. 26., Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayını: Ankara, 2008, s. 94.

¹²⁵ Nejat Bozkurt, **a.g.e.**, s. 417-425.

¹²⁶ Özgür Çatıkkaş, Yıldırım Ercan Çalış, Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, S. 45, 2010, s. 156.

Hile eyleminin özellikle başlangıç aşamasında somut kanıtların elde edilmesi oldukça zordur. Ortada yalnızca hile belirtileri, kırmızı bayraklar veya izler bulunmaktadır. Kırmızı bayrak, gerekli kanıt olmadan bazı şeylerin yanlış olabileceğini ortaya koyan bir göstergedir. Kırmızı bayraklar, denetçiler veya diğer ilgiler tarafından hile riskinin değerlendirilmesinde erken uyarı sistemi olarak da kullanılmaktadır.¹²⁷

Hile tespiti ve hilenin önlenmesi birbirini içine geçmiş kavramlardır. Hilenin tespit edilmesinde kullanılan yöntemler hilenin önlenmesine ışık tutmakta ve işletmenin hile risklerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

Hilenin tespit edilebilmesi için en olmazsa olmaz unsur denetçinin mesleki şüphecilik içinde hareket etmesidir. Bu süreçte ani işyeri ziyaretleri yapılabilir, kasa ve stok sayımı yapılabilir, uygulanan denetim teknikleri değiştirilebilir, çalışanlar ve yönetim ile görüşmeler yapılabilir, doğrulama yapılabilir, karşıt inceleme ve mutabakat yapılabilir, yaşam tarzı araştırması yapılabilir ve diğer çalışanların görüşlerinden (ihbar, denetimde fısıltı) faydalanılabilir.¹²⁸

Hile belirtilerinin ortaya çıkmasından ya da bir şikâyet alındıktan sonra, hile şüphesi duyulan alanda ayrıntılı hile incelemesi yapılması reaktif bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda hile belirtisi olmadan herhangi bir araştırmaya girilmez. Proaktif yaklaşımlar ise fırsat ve tehditleri doğmadan görmek, olabilecekleri öngörmek ve önlem almak amacıyla uygulanan yöntem ve tekniklerdir. Bu yaklaşımda reaktif yaklaşımlarda olan hile belirtileri ortaya çıkmadan, işletmede yapılabilecek hileler analiz edilerek, hilelerin yapılmaması için önlemler alınır. Hilelerin önlenmesinde kullanılan proaktif yöntemlerde, teknolojik imkânların kullanımı oldukça yaygındır. Denetim amacıyla, denetçiler tarafından kullanılan bilgisayar destekli denetim teknikleri sayesinde hem finansal tablolarla ilgili analizler yapılabilir hem de finansal olan ve olmayan veriler birbirleriyle karşılaştırılabilir. Hile denetiminde proaktif

¹²⁷ Nejat Bozkurt, a.g.e., s. 130.

¹²⁸ Ercüment Okutmuş, Süleyman Uyar, Departmanında Yapılan Bir Hilenin Tespiti: Vaka Analizi, **Mali Çözüm Dergisi**, S. 121, 2014, s. 41.

yaklaşımlara; analitik inceleme prosedürleri, veri madenciliği uygulamaları, sürekli denetim yöntemleri, Benford Yasası temelli sayısal analiz teknikleri ve fısıltı ortamı örnek olarak verilebilir.¹²⁹

Görülen hile belirtilerinin hile eylemini ortaya çıkartılması şeklinde düşünülmemelidir. Hile belirtilerinin uygun bir biçimde tanımlanması, denetçinin hangi ortamlarda hilenin yapılabileceğini göz önünde tutması gerekmektedir. Hile kaynaklı önemli bir yanlışlığın tespit edilememesi riski, hata kaynaklı önemli bir yanlışlığın tespit edilememesi riskinden daha yüksektir. Bunun sebebi, yönetimin genellikle doğrudan veya dolaylı olarak muhasebe kayıtlarını manipüle edebilecek, hileli finansal bilgi sunabilecek veya diğer çalışanların yapabileceği benzer hileleri önlemek üzere tasarlanmış kontrol prosedürlerini ihlal edebilecek bir pozisyonda olmasıdır. Denetçinin bir hileyi tespit edebilmesi; suç işleyeninin becerisi, manipülasyonun sıklığı ve kapsamı, içerdiği muvazaalı işlemin niteliği, manipüle edilen her bir tutarın nispi büyüklüğü ve olaya karışan kişilerin kıdemleri gibi faktörlere bağlıdır. Hile yapılmasına fırsat oluşturan durumlar denetçi tarafından daha kolay belirlenebilirken muhasebe tahminleri gibi yargıya dayalı alanlardaki yanlışlıkların hatadan mı yoksa hileden mi kaynaklandığına karar verilmesi daha zordur.¹³⁰

Hile denetiminde denetçinin yararlanacağı yöntemler aşağıda belirtilmiştir.

2.6.1. Analitik İnceleme Teknikleri

Analitik inceleme teknikleri hem iç denetçiler hem de bağımsız denetçiler tarafından sıklıkla kullanılan bir denetim tekniğidir. Temelde finansal tablo kalemlerinin birbirleri ile olan ilişkileri, yıllar itibarıyla finansal tablo kalemlerindeki değişiklikler gibi bir takım temel karşılaştırma işlemlerinden meydana gelir. Analitik

¹²⁹ Kıvanç Ertikin, Hile Denetimi: Kırmızı Bayrakların Tespiti İçin Kullanılan Proaktif Yaklaşımlar, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, S. 75, Temmuz 2017, s. 78.

¹³⁰ International Standard on Auditing 240, <http://www.ifac.org/system/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf>, 2009, s. 158.

inceleme tekniklerinden, hile denetiminde planlama aşamasında, denetimin yürütülmesi aşamasında ve raporlama aşamasında yararlanılabilmektedir. Planlama aşamasında analitik inceleme teknikleri, hile belirtilerini önceliklendirirken diğer bir ifadeyle risk değerlemesi yapılırken kullanılmaktadır. Bu aşamada elde edilecek veri sayesinde denetçi odaklanması gerektiği alanı daha objektif olarak belirleyebilecektir. Ulaşılan her türlü farklı ve anormal finansal tablo kalemi hile belirtisi olarak kabul edilecektir. Denetimin yürütülmesi aşamasında analitik inceleme teknikleri ilgili kanıtları toplamak için kullanılan geleneksel bir denetim tekniği niteliğindedir. Raporlama aşamasında denetim sürecini ve toplanan kanıtları son bir kez değerlendirme amaçlı kullanılmaktadır.¹³¹

Analitik inceleme teknikleri olarak finansal analiz yöntemlerinden yararlanılırken aşağıdaki teknikler yoğun olarak kullanılmaktadır:¹³²

- Karşılaştırmalı tablolar analizi (yatay analiz), yüzde yöntemi ile analiz (dikey analiz), eğitim yüzdeleri yöntemi ile analiz (trend analizi), oran analizi

2.6.2. Veri Madenciliği Uygulamaları

Büyük miktarlarda ve oldukça hızlı toplanan verilerin çeşitli analizler sonucunda anlamlı bilgilere dönüştürülmesi noktasında “veri madenciliği” süreci devreye girmektedir. Veri madenciliği tanımları incelendiğinde, bu tanımlardan ortak olan iki unsurlardan ilki “çok fazla” miktarlarda verinin veri ambarlarında tutulması ikincisi ise bu verilerden “anlamlı” bilgiler elde edilmesidir. Veri madenciliğiyle ilgili yazılım ürünleri ve uygulamalarında görülmektedir. Veri madenciliği algoritma ve istatistiğin kullandığı bir alandır. Dolayısıyla işletmelerde önemli bir kullanım alanı bulması çok doğaldır. Özellikle çok müşterisi olan firmalar, bankalar tarafından büyük bir hızla benimsenmektedir. İşte bu nedenledir ki işletmeler istatistik uygulamalarını özellikle pazarlama amaçlarına yönelik uygulamalarını adeta yeniden keşfetmektedir.¹³³

¹³¹ Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 60.

¹³² Pehlivanlı, **a.g.e.**, s. 61.

¹³³ Şule Özmen, İş Hayatı Veri Madenciliği ile İstatistik Uygulamalarını Yeniden Keşfediyor, http://www.suleozmen.com/teblig_sunumlar/3is_hayati_veri_madenciligi_istatistik.pdf, s. 1-2.

Veri madenciliği yazılımları veri tabanlarındaki anormallikleri inceleyerek hileleri ortaya çıkarmada da kullanılabilir. Veriye ve kırmızı bayrakların çeşitli kombinasyonlarının örneklenmesine daha fazla hile karıştırılmadan, geniş kapsamlı veri madenciliği programları binlerce “hile belirtilerinin” tespitine ulaşılır.¹³⁴

2.6.3. Sayısal Analiz Testleri

Sayısal analiz testleri, denetçilere milyonlarca veri arasından hatalı veya hileli olanları kısa zamanda ve etkili bir şekilde tespit edebilme imkânı sunmaktadır. Benford kanununa dayalı sayısal analiz testlerinin diğer örnekleme yöntemleri ile kıyaslandığında, denetçiye sağladığı en önemli avantaj, hatalı veya hileli verilerin büyük tutarlı veriler arasında aranması gerektiği ön yargısını yıkarak, düşük ve yüksek tutarların aynı risk düzeyinde analiz edilmesini sağlamasıdır. Bu analitik denetim tekniğinin amacı, veriler arasında doğal kabul edilmeyecek sapmaları bulup ortaya çıkarmaktır. Benford kanunu, iç ve dış denetimde hatalı veya hileli verilerin tespit edilmesinde kullanılan bilgisayar destekli denetim tekniğidir. Bu tekniğin kullanımı zaman ve maliyet faydası sağlamakta ve denetimin etkinliğini artırmaktadır.¹³⁵

2.6.4. Sürekli Denetim Yöntemleri

Sürekli denetim, fiziki belge olmaksızın gerçek zamanlı muhasebe bilgi sisteminde üretilmiş ve finansal tablolarda yer alan bilgilerin doğruluğuna ve güvenilirliğine ilişkin görüş oluşturmak amacıyla bilgisayar destekli denetim teknikleri uygulanarak yapılan bir denetim sürecidir. Kurumsal faaliyetlere ilişkin bilgi gerçek zamanlı olarak elektronik ortama aktarılabilirse bu bilginin de gerçek zamanlı denetiminin yapılması ideal bir durumdur. Ancak bilginin denetiminin gerçek zamanlı yapılması alt yapı yetersizlikleri ve kurumsal bilgi sisteminin yavaşlamasına neden olduğu için özellikle işlem sayısı yüksek olan işletmelerde denetimin gerçek zamanlı değil de belli zaman periyodlarında yapılması öngörülmektedir.¹³⁶

¹³⁴ Çatıkkaş ve Çalış, **a.g.m.** s. 149.

¹³⁵ Murat Engin Akkaş, Denetimde Benford Kanunu’nun Uygulanması, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, s. 9/1, 2007, s. 204.

¹³⁶ Kıvanç Ertikin, **a.g.m.**, s. 84.

Günümüzde verilerin elektronik ortamda saklanması sonucunu doğuran e-fatura ve e-defter gibi uygulamalarının yaygınlaşması ile sürekli denetim önem kazanmaktadır. Sürekli denetim uygulaması için denetim ekibi, bilgi teknolojileri konusunda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmalıdır. Sürekli denetim için öncelikle teknoloji yatırımlarının ve denetçilerin kabiliyetlerinin arttırılması gerekmektedir. Denetimin tamamen otomatik bir süreç olması mümkün değildir. Son değerlendirmede her zaman insan faktörüne ihtiyaç olacaktır. Ancak, denetçilerin sürekli denetime dönük olarak kendilerini hazırlamaları ve bu sürecin zorunlu hale getirdiği teknik kapasiteyi edinmeleri gerekmektedir.¹³⁷

2.6.5. Fısıltı Ortamı (Whistleblowing)

Fısıltı kavramının anlamı, profesyonellerin yaptığı hilelerin yine profesyonel iş arkadaşları tarafından fark edilmesi ve bunun mesleki kurumlara bildirilmesidir. Bunun işletmelerde bir diğer adı ihbar hatlarıdır. Hile şüphesini ortaya atan kişinin bilinmemesi şartı ve bu konunun gizliliği işletmenin politikaları arasında yer almalıdır. Etkili ihbar hatlarının kurulması amaçlanıyorsa, arayanın güvenliği sağlanmalı ve işletme içinde yayılmayacağının güvencesi verilmelidir. İhbar süresinin doğru ve dürüst bir şekilde işleyişini korumak için hile şüphesinin raporlamasının üst yönetimi de kapsamı gerekir.¹³⁸

Bir işletmede son yıllarda artan veri toplama ve saklama ihtiyacı ile bu ihtiyacı gidermeye yönelik veri tabanları, elektronik veri erişim depoları kurulmuş, aynı zamanda bu yüklü miktarda veriyi analiz etmek hem zamanın kullanımı artırmış hem de işletme maliyenin artmasına neden olmuştur. İşletmenin bu analizlere bağlı ortaya çıkarttıkları hileli işlemler, analizlerin ne kadar verimli kullanılıp kullanılmadığı ile ilişkilidir. Verilerin nasıl kullanıldığı ve nasıl analiz edileceği bilinmez ise işletmeye önemli bir katkı sağlamayacaktır.

¹³⁷ Ertikin, **a.g.m.**, s. 85.

¹³⁸ Özkul, Özdemir, **a.g.e.**, s. 119.

3. HİLENİN KRİMİNOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇALIŞAN HİLELERİNİN ÖNLENMESİNDE PROAKTİF YAKLAŞIMLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bu bölümde, işletmelerin hile tespitinden ziyade hilenin önlenmesine ilişkin çalışmalarının değerlendirilmesi üzerine, yapılan nitel bir araştırmaya yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

İşletmeler hile kavramı ile genellikle hileli işlem gerçekleştikten sonra yüzleşmektedir. Buradaki amaç hile ortaya çıkmadan hilenin proaktif yaklaşımlarla önlenmesini sağlamaktır. Bu yönüyle araştırma bilgi edinme amaçlı betimsel bir araştırmadır. Bu genel amaç çerçevesinde hile profiline yatkın insanların işe alım süreçleri ve bulundukları birimde fark edilebilmelerinin mümkün olup olmadığını araştırmak ve oluşabilecek hile riskinin önceden tespiti ile işletmenin mal varlığını korumaya yönelik çalışmaları vurgulanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın yukarıda sözü edilen amacı gereği, konu ile ilgili betimsel ve gerçekçi bir resim sunmak amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarının geçerlilik ve güvenilirliği için toplanan veriler; mümkün olduğunca ayrıntılı ve araştırmaya katılan uzmanların görüş ve deneyimleri mümkün olduğunca değiştirilmeden, doğrudan sunulmaya çalışılmıştır.¹³⁹

3.2. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, işletmenin hile tespiti ile hilenin önlenmesi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla tasarlanmıştır. Araştırmada elde edilen bulguların öncelikle işletme yönetimine ve işletme çalışanlarına yol göstermesi umulmaktadır.

¹³⁹ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 5. b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005, s. 48.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi niteldir. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olayların gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik, sürecin izlendiği araştırma çeşididir.

Görüşme nitel araştırmada en sık kullanılan veri toplama araçlarından bir tanesidir. Nitel araştırmanın bir türü olan yapılandırılmış görüşmede; katılımcılardan önceden belirlenmiş soruların yanıtlanması istenir ve bütün katılımcılara, tüm sorular, aynı sırada yöneltilir. Bu tür görüşmede, etki-tepki nitelikli olması nedeniyle duygusal değil rasyonel yanıtlar alma amaçlanmaktadır.¹⁴⁰ Araştırma yöntemi olarak yapılandırılmış görüşme seçilmiştir. İki katılımcıdan oluşan bu görüşme, ortalama 30 ile 40 dakika arası değişen sürelerde, karşılıklı olarak, sorulan sorulara verilen cevaplar değerlendirilmeye çalışılmış ve toplanan bulguların değerlendirilmesinde tümevarıma dayalı bir yaklaşım benimsenmiştir.

3.4. Araştırmanın Kısıtları

Söz konusu randevu tarihinde ve saatinde hukuk birimi ve iç denetim birimi yöneticileri kurulumu 1 yılı bulan online satış platformunun geliştirilmesinde web sitesinin daha aktif kullanımının sağlanması için yurt dışında organize edilen toplantıya katılmış bu nedenle iki birimin görüşü alınamamıştır.

Online satış kavramı işletmede yeni gelişen satış biçimi olduğundan, herhangi bir hile çeşidi ile karşılaşılması ya da farkına varılmaması olduğundan hile kavramı burada ele alınmamıştır.

¹⁴⁰ Keith F. Punch, **Sosyal Araştırmalara Giriş Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**, çev.: Dursun Borak ve diğerleri, 1. b., Ankara: Siyasal Kitabevi, 2005, s. 167.

3.5. Araştırmanın Örneklemi

Uygulamada maliyetin düşüklüğü, zamandan tasarruf etme ve katılımcılara rahatlıkla ulaşılabileceğinden amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme seçilmiştir. İşletmede hile kavramını ele alışları farklı olabileceği düşüncesiyle insan kaynakları(İK) birimi ve muhasebe birim yöneticisine sorular sorulmuş, iki birimin verdiği cevaplar sonucu işletme için genel bir değerlendirmeye varılmaya çalışılmıştır.

3.6. X İşletmesinin Tanımı

Şirket Unvanı: X Pazarlama Ticaret ve Gıda Sanayi A. Ş.*

Kuruluş Yılı: 1990

Merkezi: İstanbul

Ana Faaliyet Konusu: İlgili işletme, hipermarket, süpermarket ve benzeri mağaza ve tesisleri aracılığıyla her türlü elektrikli ev aletleri, dayanıklı tüketim mallarının pazarlama işletmeciliğini yapmaktır.

Mağaza Sayısı: İşletmenin 100’ü aşkın mağazası bulunmaktadır.

Personel Sayısı: İşletmenin itibariyle bünyesinde istihdam edilen ortalama personel sayısı yaklaşık 3000’e yakındır.

Organizasyon Yapısı: İşletmenin Genel Merkezinde, Muhasebe, Satın Alma, Bilgi İşlem (IT), İnsan Kaynakları, Finans, Hukuk ve İç Denetim birimleri bulunmaktadır.

Hem yurt içi hem de yurt dışı açılımlarıyla doğru ve güvenilir bir şekilde büyümeyi amaçlayan işletme toptan ve perakendeciliğin yanında online satış yöntemini de uygulamaya konulmuştur.

* Bu çalışmada, hile farkındalığının incelendiği şirketin unvanı ve şirketin kimliğini ortaya çıkaracak nitelikteki diğer bilgiler verilmemiş, genel olarak şirkette kullanılan prosedürlere ilişkin ifadelerin sunum ve üslubu değiştirilmiştir.

Hem çalışan kişi sayısının hem de hem ürün çeşitliliği fazlalığı, ayrıca mağaza kontrollerinin tek merkezden sağlanması, işletmenin hile riski ile sürekli karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir. İşletmenin hile farkındalığını işlevsel kullanıp kullanmadığı, ortaya çıkan hile eylemlerinin nasıl değeriendirildiği, işletmenin hile tespiti ve hile önleme çalışmalarına katkıları ele alınarak, hilenin önlenmesinde proaktif yaklaşımların önemi anlatılmaya çalışılmıştır.

3.7. İç Denetim Birimi'nin İşletmedeki Yeri

İç denetim birimi, işletmenin bağlı bulunduğu ana işletmenin yönetim kuruluna doğrudan bağlı olarak çalışmaktadır. İç denetim birimi işletmenin faaliyetlerini önceden belirlenmiş kural ve yöntemlere, mevzuat ve diğer düzenlemelere uygun olup olmadığını inceler, ayrıca işletmenin finansal raporlardaki verilerin ve hesapların doğruluğu ve tabloların güvenilirliğini değeriendirir. İç denetim birimi işletmenin sistem denetimi ve uygunluk denetimini sağlar. İşletmenin gelişimini sağlayan projeleri analiz ederek tavsiyelerde bulunarak danışmanlık hizmeti sağlar. Ortaya çıkan hilenin değeriendirilmesi ve hile riskini minimuma indirmek için tavsiyelerde bulunur.

Tüm personel, yönetmelik hükümlerine uygun davranışları sağlamak ve gerekli önlemleri almaktan şirket birim yöneticileri, uygulamanın izlenmesinden İç denetim birimi sorumludur. Personele verilen disiplin cezasının yasalara, mevzuat, şirket ilkeleri, ilgili prosedür-yönetmelik-talimatlar çerçevesinde incelemesi iç denetim biriminin sorumluluğundadır. Kusurlu hal veya davranışın büyük ölçekli olması veya önem kazanması hallerinde; iç denetim biriminden denetim talebinde bulunabilir. Bu talep üzerine iç denetim birimi olayı incelemeye başlar ve kusurlu hal ve davranışla ilgili delilleri elde eder ve ilgililerden bilgi toplar.

3.8. Araştırma Bulgularının Değeriendirilmesi

Bu bölümde; araştırma kapsamında katılımcılara sorulan sorular ve cevaplar neticesinde elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Katılımcılara yönlendirilen sorulara ve alınan yanıtlar betimsel bulgularla desteklenmiştir.

Perakendecilik sektöründe faaliyet gösteren bu işletmenin muhasebe süreçleri ve insan kaynakları işe alım ve personel değerlendirme süreçleri İK yöneticisi ve muhasebe yöneticisi ile görüşülerek incelenmiştir. Aşağıda, araştırmada ele alınan sorular ve İK ve muhasebe yöneticilerinden alınan cevaplar yer almaktadır:

SORU 1. Hile deyince aklınıza neler gelmektedir? “Parayı ödünç alıyordum”, “Zaten şirketten alacaklıyım”, “Fazla mesai ücretim var” veya “Ailemin geçimi sağladım” gibi bahaneler söz konusu olduğunda hile ahlaki olarak kabul edilebilir mi?

Muhasebe ve İK yöneticisi hilenin kabul edilebilir bir yanı ve bahanesi olmadığı konusunda hem fikirdir.

Hile, para ve parasal değeri olmayan kişisel menfaatler, insanları aldatmak için yapılan oyunlar, kendi çıkarına yarar sağlama gibi ifadelerle karşımıza çıkmaktadır. Hileye bahanelerle ahlaki bir görünüm verilmeye çalışılsa da; kişinin kendini haklı gösterme çabası, sonucu değiştirmeyecektir. Çalışanlar veya bireyler zaman zaman hileyi hakkım olanı aldım şeklinde değerlendirse de elde edilen kazancın bir hile sonucu ortaya çıkması bu düşüncenin haklı olduğunu göstermez. Hile her durumda ahlaki ve etik değildir. Sebebi ne olursa olsun kabul edilebilir yanı yoktur.

Bir işletmede hilenin önlenebilir olmasının en büyük adımı hile gerçeğinin kabul edilmesidir. Her iki katılımcı da hile kavramını açıklayıcı tanımlar vermiş ve sunulan hiçbir bahanenin işletme içi kabul edilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir.

SORU 2. Çalışan hilesi deyince aklınıza ne geliyor? Sizce çalışanı hile yapmaya iten sebepler neler olabilir?

Muhasebe yöneticisi çalışan hilesini; çalışana verilen imkânların kötüye kullanılması olarak tanımlamıştır. Hile çalışanın kendisine tanınan güvenin suiistimal edilmesidir. Muhasebe temel kavramlarının en başında sosyal sorumluluk kavramı gelmektedir. Bu sorumluluk bilincinde çalışandan görevlerini doğru, tarafsız, adil bir

şekilde yerine getirmesi beklenir. Çalışanın zamanla ekonomik sıkıntı içinde yer alması, maddi kaynağa ihtiyaç duyması ve çevresinden herhangi bir destek bulamaması onu bir çıkmaza sokmuş olabilir. İş yerinin kendisine duyduğu güven ve sağladığı imkân sayesinde, işletmenin açıklarından da faydalanarak fırsatını bulduğu an hile eylemini gerçekleştirebilecektir. Çalışana duyulan güven, baskı unsurları çalışanı hileye teşvik edebilmektedir.

İK yöneticisi çalışan hilesini; çalışanın kendi menfaatini düşünerek gerçekleştirdiği kasıtlı eylemler olarak tanımlamıştır. Gerçekleşen hile eyleminin çalışanın kasıtlı yapıp yapmadığı sorgulanarak ortaya çıkacaktır. Çalışan hilesinin sebepleri olarak İK yöneticisi işletmenin etkin bir iç kontrol sistemine sahip olmaması, iç denetim faaliyetlerinin yerine getirilememesi olarak belirtmiştir. Ayrıca yapılan hilenin ortaya çıkmayacağı inancı çalışanı hileye daha çok teşvik edebilmektedir.

Muhasebe ve İK yöneticisi çalışan hilesine alanları kapsamında farklı çerçevelerde cevaplar vermiştir. Muhasebenin en olmazsa olmaz kavramı güvendir. Bir muhasebecinin işleme aldığı kaydın tarafsız, adil ve doğru olması beklenir. Muhasebe, bilgi üreten bir sistem olduğundan, üretilen bilgilerin güvenilir olması temel koşuldur. Bir işletme İK yönetmelik, prosedür, organizasyon şeması, disiplin kurulu gibi hukuki süreçlerle iç içedir. Suç kavramı hukuki olarak ele alındığında suçun en önemli unsuru kasıttır. İK yöneticisi çalışan hilesini tanımlarken yaptığı eylemin kasıtlı olarak yapıp yapılmadığına göre değerlendirmiştir. Her iki katılımcıda çalışan hilesini kendi uzmanlık alanları doğrultusunda cevaplamıştır.

Katılımcıların bir farklı görüşü de çalışanı hileye iten sebeplerdir. Muhasebe yöneticisi hileye çalışan tarafından bakarken, İK yöneticisi hilede işletmenin eksikliklerinden bahsederek hilenin önlenememesindeki sebeplerinden bahsetmiştir. İK birimi işletmedeki konum itibarıyla tüm birimlerle iç içedir. Bu sebeple ortaya atılan görüş parçadan çok bütüne ifade etmektedir.

SORU 3. Faaliyette bulunduğunuz perakendecilik sektöründe risklerden söz edebilmek mümkün mü? İşletmeniz ne tür finansal veya hile riskleriyle karşı karşıyadır? Önlemlerinizi var mıdır?

Sorulan soruya muhasebe yöneticisi perakende sektöründe hileden söz etmemek mümkün değildir şeklinde cevaplamıştır. 100'ü aşkın mağaza ve her bir mağazada; kasa sorumlusu, satış sorumlusu, depo sorumlusu, müdür yardımcısı, müdürü birçok çalışanı bulunmaktadır. Hem mağazaların hem de çalışanların kontrolü bir merkezden sağlanmaktadır. Tabi ki bu durum gözden kaçabilir bir hile vakasına sebebiyet verebilir. Depo sorumlusundan, kasa sorumlusuna kadar herkesin sorumlulukları vardır.

Örneğin; kasa teslim edilirken kasada biriken nakit hareketleri toplamını özetleyen z raporu, kredili satışlar için kredi kartı slipleri o günkü toplam geliri ifade etmektedir. İşletmenin kullandığı program günlük toplam geliri ile kasiyerin teslim etmiş olduğu satış gelirleri ile aynı olmak zorundadır. Kasiyerin girmiş olduğu tüm işlemler merkez muhasebe birimi tarafından kontrol edilmektedir. Kasa işlemleri sonucu fazla ya da noksan söz konusu ise muhasebe birimi tarafından gerekli kayıtlar atılmaktadır. Mağaza sorumlusu günlük toplam gelirini, bir sonraki gün bankaya yatırmak zorundadır. Yatan para merkez tarafından 15 günde bir kontrol edilmektedir. Günlük sayımlarda ya da 108 Hazır Değer kontrollerinde eksik çıkabilmektedir. Burada baz alınan olay sıklık derecesi ve eksik tutarın büyüklüğüdür. Küçük tutarlar hata olarak değerlendirilebilir fakat tam tersi durumda tutarın nedeni araştırılarak ilgili mağaza gözlem altına alınır.

Muhasebe yöneticisinin belirttiği bir diğer önemli unsur stok takibidir. Stok takibi birçok risk unsuru barındırabilmektedir (mal çalınması, zayi, hasar, noksan gibi). İşletmenin stok takibi; tedarikçi firmalardan stok satın alma talebiyle başlayıp müşteriye perakende satılmak üzere depodan mağazaya aktarılmaktadır. İşletmede stok hareketlerine ilişkin kayıt işlemleri mağaza depo sorumlusu tarafından kullanılan el terminali yardımıyla muhasebe programına işlenmektedir. El terminali ile program entegre çalışmaktadır. Girilen stokların kontrolü, işletmenin genel merkezinde bulunan muhasebe bölümü yerine getirmektedir. Muhasebe bölümü, tedarikçi firmalardan gelen alış faturalarını gerekli kontrolleri gerçekleştirerek firmanın cari hesabına işlemektedir. Ayrıca işletme tedarikçi firmalarla yapılan BA-BS mutabakatlarıyla ve yapılan fatura kontrolleriyle iç kontrolü sağlamaya çalışmaktadır.

Mağazalardaki ürün çeşitliliği ve stok miktarı, stok takibini zorlaştırabilmektedir. Mağazada kullanılan barkod sistemi, depo bölümlerinde kullanılan el terminalleri ile yapılan mal kabul, muhasebe personelleri tarafından yapılan kontroller ile stokların takibi yapılabilmektedir. Ayrıca dönemsel stok sayım denetimleri yapılmaktadır.

Envanter; işlemlerin her yıl en az bir defa, tüm stok ve demirbaşlarının fiziksel adetleri ile sistem kayıtlarının karşılaştırmak amacı ile yaptıkları sayım işlemidir.

İşletmenin başlıca envanter hazırlama prosedürü ve envanter sürecinde uygulanması gereken kurallar aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- Stok, depolar, konsinye, teşhir ürünleri ve metrajlı ürünlerin sayımı yapılmalı,
- Market yerleşim planına göre tüm rafların adreslemeleri yapılmalı,
- Hasarlı depo stokları temel depoya çekilmeli,
- Tüm iade işlemleri tamamlanmış olmalı,
- Tüm evrak girişleri tamamlanmalı ve sistem girişi yapılmayan irsaliye kalmamalı,
- Ödemesi yapıp faturası kesilmiş tüm ürünlerin müşteri teslimi yapılmış olmalı, yapılmayan varsa üzerine sayılmayacak ibaresi mutlaka yapıştırılmalı,
- Market genelinde etiketsiz ve barkodsuz ürün kalmamalı,
- Sayım yapılacak mağazanın sayım gününden 1 hafta önce mutlaka depolar arası sevkiyat işlemlerini sonuçlandırmış olmalı,
- Servise gönderilen ürünlerin listesi mutlaka yapılmalı,
- Hasarlı, kayıp ürünlerin mutlaka envanter öncesi sistemde hasarlı depoya girişi yapılmalı,
- Mağaza içinde tanımsız ürün olmamalı,
- Sayımı yapacak olan ekiple sayım öncesi kısa bir toplantı yapılarak, görev dağılımı yapılmalı,
- Her ürün ait olduğu yerdeki adreste okutulmalı,
- Eğer sayım arasında fark çıkarsa fark çıkan ürünler tekrar sayılmalı,

- Sayım yapılan bölümlerin listelerinde mutlaka sayım yapan personel, reyon şefi ve mağaza yöneticisinin imzası olmalıdır.

Stok takibi satın alma sürecinde etkin rol oynar. İşletmenin satın alma süreci merkez tarafından stok takibi yaptığı satın alma birimi tarafından gerçekleştirilir. Hangi mağazada ne kadar ürün kalmış sistem üzerinden takip edilerek gerekli ürün tedarikçilerden temin edilir. Verilen siparişler ilgili mağazanın deposuna gelir, personel irsaliyeden gelen ürünü sayı ve kalite kontrolünü gerçekleştirdikten sonra ürünü içeri alır, el terminali ile onaylayarak ürünlerin stoklara girişini sağlar.

İK yöneticisi perakende sektöründe hile riskinin oldukça yüksek olduğunu belirtmiştir. Özellikle işletmenin karşılaştığı riskler; müşteri hileleri ve çalışan hileleridir. Örnek olarak malın çalınması, kasa işlemlerinde yapılan usulsüzlük denilebilir. İşletme olarak bu hususlarla ilgili önlemler alınmış olmakla birlikte insan faktörünün öngörülemeyen riskler barındırdığını belirtmiştir.

Örneğin; tedarikçiler müşterilere belli tutarın üzerinde alışverişlerde hediye ürün verebiliyor fakat mağaza çalışanı verilecek hediyeden bahsetmeyip, müşterinin hak ettiği ürünü kendisine ayırabiliyor ya da işletmenin şahsa ait özel kartları çalışan tarafından kartı olmayan müşterilere kendi kartını okutarak puan toplayabilir. Nakde ihtiyacı olan çalışanın müşteriden nakit alıp kendi kredi kartını işleme alarak satışı tamamlayabilir. Bazen de yapılan bu işlemlerin çalışan tarafından yanlış olduğu bilinmeden gerçekleşebilmektedir. Tespit edilmesi durumunda disiplin prosedürü devreye girmektedir. Disiplin yönetmeliğinin amacı; çalışan personelin yasal mevzuat hükümlerini, işletme ilkelerini ve kurallarını ihlal etmeleri halinde; kusurlu hal ve davranışlarının nitelik ve ağırlık derecelerine göre kendilerine uygulanacak disiplin hükümlerini, bunun için izlenecek kuralları ve yöntemleri belirlemektir.

Bu yüzden gerek işe giriş gerekse prosedürlerde değişiklik yapıldığı hallerde bilgilendirici ve hatırlatıcı oryantasyon programları zorunlu uygulanırken, hile eğitim programları yetersiz kalmakta ve gereken özen gösterilmemektedir.

Disiplin prosedürün hazırlanması İK biriminin, onaylanması genel müdürlüğün, yürütülmesi ise icra kurulunun sorumluluğundadır. Kasıtlı olsun veya olmasın, iş düzeninde aksaklık ve işten beklenen sonuçlarda noksanlık veya zarar doğuran kusurlu veya suç sayılan hal ve davranışlarda bulunan personel ile şirket şahsiyetine veya onun mensuplarına karşı ziyan ve tecavüz ifade eden fiil ve hareketlerde bulunan personele, kusur veya suçun nitelik ve ağırlık derecesine göre aşağıda belirtilen cezalar, bu prosedürde belirtilen yetkili organlarca ve usuller çerçevesinde uygulanmaktadır.

- Uyarı,
- Kınama,
- İşten çıkarma,
- Kıdem ilerlemesinin durdurulması gibi disiplin cezası verilebilmektedir.

Her iki yöneticinin verdiği cevaplar sonucu; merkezde kontrol ekiplerinin hem sistem hem de evrak üzerinde periyodik kontrolleri ve mağazalara yapılan denetimler ile etkin bir iç kontrol sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Muhasebe yöneticisi hilenin ortaya çıkmasında daha çok muhasebe biriminin etkinliğinden bahsetmiştir. Yapılan kontroller sonucu ortaya hile çıkmış olabilir. Eksik kasa sayımı ya da eksik stok ile karşılaşılabilir. Yukarıda verilen örneklerde muhasebe birimi kontrollerde sadece hileyi tespit edebilir. Hilenin önlenmesinden ziyade hilenin tespitine yönelik çalışmalar mevcuttur. İç denetim işletmede ne kadar iç kontroller ile hileyi önlemeye çalışsa da; eksik kasa/eksik stokların detayları elde edilememiştir.

İK yöneticisinin değerlendirmesi daha çok hile önleme çalışmalarına ilişkindir. Çalışanlar arasında disiplin yönetmeliğinin uygulanabilir olma durumu hile eylemini gerçekleştirmek isteyen kişiyi eyleminden vazgeçirebilir. Çalışanlar arasında cezalandırılma korkusu yaratmak çalışanı daha az hileye teşvik edecektir. Ayrıca ortaya çıkan yanlış uygulamaların ya da hile (konu araştırıldıktan sonra bilinebilir) mutlaka çalışanlara işletme prosedürleri anlatılmalı, nasıl işlemlerin hile sayılabileceği hakkında bilgi verilmelidir. Çalışanın ben bilmiyordum demesi aslında ilgili işletmenin hile önlemeye ilişkin eğitim programlarının yetersiz olduğunu gösterir. Ayrıca envanterin senede bir kez yapılıyor olması stoklarda olası hilenin sebebini bulmayı zorlaştıracaktır. Bu durum çalışanı hileye teşvik edici sebep olabilir. Anlık ve

sık denetimlerle stok ve kasa kontrolleri yapılmalı, gizli müşteri gibi gelinerek, mağaza çalışanları müşteriye ürünü tanıtırken ve kasada işlem yaparken izlenmeli ve çalışanı mutlaka hile kavramı konusunda farkındalık yaratacak eğitimler verilmelidir.

Olası hile şüpheleri İK dosyalarında arşivlenmemektedir. Personel rotasyona tabi tutulmakta, mağazaların yeni personel yapılandırılmaları sonrası personel üzerinden hile sıklıkları takip ederek incelemektedir. İşletme hile fırsatının oluşuna sebep olan faktörü ya da faktörleri tespit ederek hilenin oluşumunu engellemeye çalışmaktadır.

SORU 4. Çalışanlarınız/yönetimin işletmede oluşabilecek hile risklerinin farkında mı? Peki, çalışanlarınızın etik olmayan davranışlar ve rutine aykırı işlemlerle karşılaştığında raporlayabileceği işletme içi bir ortam var mı?

Her iki katılımcı da çalışanlarının ve yönetimin riskler konusunda farkında olduğunu belirtmiştir. Oluşabilecek riskler doğrultusunda hem iç hem dış etkenler için önlemler mümkün mertebe alınmaya çalışılmaktadır. Uymayanlara caydırıcı cezalar uygulanmaktadır. İşletmenin uygulama yönünde bir disiplin kurulu mevcuttur. Çalışanların ve müşterilerin, işletme için etik olmayan davranışları şikayet ettikleri veya bildirimde bulundukları info@bilgiveriyorum.com mail adresi bulunmaktadır. Mağazalara afişler asılarak ve düzenli duyurular yapılarak hattın sağlıklı işlemesi takip edilmektedir. Buraya gelen bildirimler iç denetim ve üst yönetim tarafından takip edilmektedir.

İK yöneticisi aynı zamanda disiplin kurulunda aktif rol aldığını belirtmiştir. İhbar kanallarından gelen bilgiler eş zamanlı denetim ve İK birimine düşmektedir. Gelen bilgiler çok gizli ve gizli olarak ayrılmaktadır. Çok gizli bilgiler disiplin kurulu ve yönetim kurulu çerçevesince değerlendirilmektedir. İhbar eden kişi hem çalışan hem de müşteri olabilmektedir. Gelen her ihbar tasniflenerek değerlendirmeye alınmaktadır. İhbar kanallarında bazen çalışan, yöneticisi ile arasında yaşanan sıkıntılara yer verebilmektedir. Bu durumda yönetici ve çalışan dinlenerek problemin neden kaynaklandığı sorgulanıp orta bir yol bulmaya çalışılmaktadır. Örneğin çalışan ile yönetici arasında uzlaşamazsa, çalışanın isteği üzerine rotasyona tabi tutulur. Hem

yönetici hem de çalışanın benzer sorunları yaşayıp yaşamadığı takip edilir. Gelen ihbar hile eylemi ile ilgiliyse, disiplin kurulu toplanmaktadır. İç denetçi hile olayını aydınlatacak veriler bulmaya çalışır, yerinde tespitlerle çalışanı ve işlemleri denetler. Hile tespiti sonucu disiplin kurulunda verilecek ceza değerlendirilirken aynı zamanda hile ile tekrar karşılaşılmasını için hile önleyici proaktif yaklaşımlar önerilmektedir. Müşterinin farklı zamanlarda birkaç defa alışveriş yaptığı yüksek alımlarında eksik ürünle karşılaştığını bildirmiş, bunun üzerine çalışanın yaptığı işlemler incelemeye alınmış, nedenin hata mı yoksa hileli bir eylem olup olmadığı araştırılmıştır. İşlemin hatadan kaynaklandığı tespit edildiğinde çalışana, işlemin doğru gerçekleşebilmesi için eğitim verilerek, hatanın tekrarlanmaması sağlanmıştır.

Verilen cevaplar değerlendirildiğinde, işletme oluşturulacak bir eğitim programı ile yeni ve eski çalışanlarına; hile hakkında genel bilgi, hilenin ve diğer olumsuz olayların neden olduğu maliyetler, işletme ortamında nelerin kabul edilebilir, nelerin kabul edilemez olduğu, bir çalışanın dürüst olmayan bir davranış sergilediğinde diğerlerinin bundan nasıl zarar göreceği, hileli davranışları ortaya koyabilecek unsurların neler olduğu, bir çalışanın dürüst olmayan bir davranış sergilediğinde, diğerlerinin nasıl davranması gerektiği, hile eyleminin veya şüphesinin yönetime bildirilme biçimi, hilenin hiçbir biçimde hoş görülmeceği ve yapanın kesinlikle cezalandırılacağına ilişkin bilgiler paylaşmalıdır. Karşılaşılan hile durumunda çalışan bilmiyordum diyerek olaydan sıyrılmaya çalışabilir. İşletme yönetiminin bu bahaneyi ortadan kaldırabilmesi için mutlaka işletme içi hile eğitimine önem vermelidir.

Şirket içi ihbar kanallarının sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi çok önemlidir. İhbar kanalları hem hileyi önleyici hem de hileyi tespit edici etkisi bulunmaktadır. İhbar hatları çalışanın yaptığı hilenin bir şekilde fark edilip yönetimin durumdan haberdar olmasını sağlar. Bu durum hileyi yapmayı düşünen çalışanın işine gelmeyecektir. İhbar hattı hileyi yapmayı düşünen çalışan için caydırıcı nitelik taşımaktadır. İhbar hattının hilenin tespitinde kullanıldığı zaman iç denetim biriminin araştırmasından sonra tespit edilecek açıklar ve yöntemler üst yönetim ile paylaşılacak, bu paylaşım sonrası hile önlemede proaktif yaklaşımlar değerlendirilecektir. Hilenin tespiti aslında hile riskini minimuma indirecek önlemler alınmasını sağlayacaktır.

Hilenin farkında olan çalışan, hileli bir duruma maruz kaldığında hileyi gerçekleştiren yöneticisi ise bunu dile getirmekten korkmamalı, oluşan hileyi rahatlıkla üst mevkilere bildireceği bir çalışma ortamı sağlanmalıdır. Bu durumun sağlanabilmesi için işletme çalışanına arkasında olduğu güveni verebilmeli ve çalışan için olumlu bir çalışma ortamı yaratabilmelidir.

SORU 5. Meslek hayatınız boyunca karşılaştığınız hile vakası var mı? Varsa hileyi gerçekleştiren kişi ya da kişilere yaptırım uygulandı mı? Bu vakalardaki hilekâr profilinden bahsedebilir misiniz? Hali hazırda çalışmakta olduğunuz şirkette, bu tip durumlar için yazılı bir düzenleme mevcut mu?

Muhasebe yöneticisi, iş hayatı boyunca birçok hile ile karşılaştığını ve çevresinden duyduğunu belirtmiştir. Örnek olarak belli bir mevki için iş arkadaşlarının verilerini yok etme, ekonomik çıkar için yapılan hileler (zimmete para / mal aktarma), şirketin imkânlarını kötüye kullanmayı vermiştir. Bütün şirketlerde uygulanan çeşitli yaptırımlar vardır. İşletmenin yazılı olarak disiplin yönetmeliği mevcuttur. Disiplin yönetmeliği kapsamında; tutanak ile kişi / kişilerin savunması alınıp işten çıkarma, hukuki yollara başvurma, şirket içi kınama, uyarı, kıdem durdurma vb. cezalar gibi yaptırımlar mevcuttur.

İK yöneticisi de; 20 yıllık meslek hayatı boyunca oldukça fazla hile vakası ile karşılaştığını belirtmiştir. Hileyi yapan ve/veya kontrol denetim görevini yapmayan kişilerle ilgili yaptırımlar uygulanmıştır. Hile profilinden bahsedildiğinde; bu kişiler genellikle yaptığının fark edilmeyeceğini düşünmekte, hatta kendilerine hak olarak görmekte, bir kısmı da gerçekleştirdiği hilenin suç olduğunu düşünmemektedir. Bazen hiç tahmin edilemeyecek profillerden de benzer davranışlar görülebilmektedir. İyi bir mevki de, eğitim seviye yüksek, çalışan, geldiği mevkiye hakkı ile gelmiş ve çalıştığı işletmeyi çok iyi tanıyan bir çalışan, hile vakası ile karşınıza çıkabilmektedir. Burada kişinin yaşam tarzı, kişiliği büyük önem taşıdığını vurgulanmıştır. Kişi hilenin makul olduğu bir ortamda yetiştiğinde, zamanla hile kavramını akıllarına getirecek faktörler gün yüzüne çıktığında bir şekilde hileyi gerçekleştirmiş olacaktır. İK yöneticisi; konu ile ilgili disiplin kurulu prosedür ile detaylı olarak yaptırımlar belirtildiğini söylemiştir.

İşletmenin disiplin prosedürü aşağıda belirtilmiştir;

a) Personelin disiplin soruşturmasını gerektiren kusurlu hal veya davranışlarından haberdar olan ilk yöneticisi aynı gün (en geç 1 işgünü içinde) ;

a.1) Kendisi veya görevlendireceği personel ile gerekli belge ve bilgileri toplar ve disiplin suçu bildirim formu doldurup üst yöneticisine gönderir. Bu görevi yerine getirmeyen ilk yönetici kusurlu/hatalı fiile katılmış sayılıp cezalandırılır.

a.2) Olayla ilgili olarak disiplin cezası verilmesi kanısına varılmış ise, soruşturmanın derinleştirilmesi için dosya üst yöneticisi tarafından İnsan Kaynakları Müdürlüğü' ne ve/veya İç Denetim Müdürlüğü' ne gönderilir ve icra kurulu ve/veya Şirket Genel Müdürü'nün onayı sonrasında soruşturma süreci başlatılır.

b) İnsan Kaynakları Müdürlüğü ve/veya İç Denetim Müdürlüğü kendilerine ulaşan bilgilere istinaden en geç 5 işgünü içinde;

b.1) Kusurlu veya hatalı hal ve davranış; yasal mevzuat, şirket ilkeleri ve ilgili prosedür, talimat vb. açısından inceler.

b.2) Kusurlu hal ve davranışla ilgili delilleri elde eder ve ilgililerden bilgi toplar.

b.3) Kasıt, ihmal, ağır ihmal ve dikkatsizlik unsurlarını belirler.

b.4) Olayda taraf kişileri dinler, yazılı ifadelerini temin eder.

b.5) Hakkında disiplin soruşturması yapılan personelin yazılı savunmasını alır.

b.6) Kusurlu hal ve davranış sonrasında zarar oluşmuş ise; gerek görülmesi halinde işyerinde konusunda uzman kişi ve/veya kişilere zarar tespiti yaptırır.

b.7) Yukarıda belirtilen aşamalardan sonra soruşturma dosyası tamamlanır ve ilgili ifade / belgelere göre gerekçeli görüş ile birlikte icra kuruluna gönderilir.

b.8) Disiplin kurulunun vereceği karar uygulamaya alınır.

b.9) Disiplin kurulunda alınan karara hukuk müşaviri tarafından hukuki açıdan olur verilmesi sonrasında alınan karar icra kuruluna gönderilir.

b.10) İcra kurulu disiplin komitesi tarafından kendisine gönderilen kararın uygulanıp ilgiliye tebliğ edilmesi için İnsan Kaynakları Müdürlüğünü görevlendirir.

b.11) İnsan Kaynakları Müdürlüğü kendisine yüklenilen görevin yerine getirildiği konusunda icra kurulunu bilgilendirir.

Araştırma kapsamında çalışana;

- Uyarı,

- Kınama,
- İşten çıkarma,
- Kıdem ilerlemesinin durdurulması,
- Disiplin cezası verilmektedir.

Cevaplar değerlendirildiğinde; işletme çalışanın uygun davranışları sağlamak ve gerekli önlemleri almak için yazılı disiplin prosedürü vardır. Bu prosedürün uygulanmasından şirket birim yöneticileri, uygulamanın izlenmesinden İK birimi ve denetiminden iç denetim birimi sorumludur. Muhasebe yöneticisi sorulan soruya cevap verirken hile profilinden bahsetmemiştir. Daha çok hilenin gerçekleşikten sonraki hilenin tespitine ilişkin cezaları ve sürecini ele almıştır. Bunun aksine İK yöneticisi hile profiline ayrı vurgu yapmış, hileyi gerçekleştiren çalışanın bazen hiç tahmin etmedikleri biri çıkabildiğini söylemiştir.

Hiç yapmaz denilen ya da çok güvenilen, çalışkan, zeki olarak adlandırabilecek çalışanların hile vakasına karıştığı görülebilmektedir. Hilenin gerçekleşebilmesi için hilekâr tarafından hilenin iyi kurgulanması gerekmektedir. Bu kurgu; iyi bir gözlem, kontrol, zamanlama vs. gibi birçok etkeni barındırmaktadır. Bu faktörleri hesaba katan hilekârın çok zeki olması, sakın, iyi rol yapan biri olması gerekmektedir. Hilekârın ayrıca çevresinde ya da iş yerinde daha önce hile vakası ile karşılaştığını yani hile yapmayı öğrendiğini, hilenin ortaya çıkmaması hileyi yapmasında etkin rol oynamıştır. Bu kavramın özellikleri mesleki suç olarak da adlandırılan beyaz yaka suçlarını ifade etmektedir. Beyaz yaka suçu, eğitim seviyesi yüksek, işletme içinde iyi bir yere sahip çalışanların işletmede fırsatını buldukları an hile eylemini gerçekleştirme durumudur. Çalışan işinde başarılıdır, diğer çalışanlara göre fazla mesai yapma ihtiyacı duyarak yaparak oto kontrolü elinde tutmaya çalışır. Bu kontrolü elinde tutamazsa yaptığı hilenin ortaya çıkma durumu söz konusudur. Hileyi yapan kişinin maddi zorluklar ya da bir takım sorumluluklarını yerine getirememeye olduğunu düşünülürse genellikle kişilerin evli olduğunu, ailesini daha refah yaşatma istediği, çevresine küçük düşmeme gibi birçok sebep olabilmektedir.

Yukarıda belirtilen hilekâr profilinde çalışanların iyi gözlenebilir olması çok önemlidir. Burada her bir birime sorumluluk düşmektedir. Ayrıca ihbar kanalları ve

fısıltı ortamı çalışanı ele vermede en etkin değerlendirme biçimidir. Çalışan için gelen her türlü bilgi ciddiye alınmalı ve ilgili çalışanın yaptığı işlemlerin takip edilmelidir.

SORU 6. Personel seçme-değerlendirme, performans değerlendirmesi gibi süreçlerinizde hile riskini göz önünde bulunduruyor musunuz? Çalışanlarınızı yeterince tanıdığınızı söyleyebilir misiniz?

Her iki katılımcı da personel seçim ve değerlendirme durumlarında hile riskini göz önünde bulundurduklarını yalnız hilekâr profilin iş görüşmelerinde ayırt edilmesinin zor olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İK yöneticisi personel seçme kriteri olarak kişilik testleri yapıldığını belirtmiştir. Testlerden çıkan sonuçlara göre adayın işe uyumu, iş yerine uyumu, karakteristik özellikleri belirlenmektedir. Potansiyel olarak ankette riskli çıkan kişilere suçlu gözü ile bakılmadığı fakat görev ve yetkilendirmelerinde daha sıkı prosedürlerinin işletildiği, kişinin daha sıkı kontrollere tabi tutularak proaktif tedbirler alındığı belirtilmiştir. İşletme daha kalifiye personel seçmek ve değerlendirmek için İK birimi iş arayan platformlarına ilan vererek işe alımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Yakın aracılığı ile işe başlayan çalışanın hile eylemi gerçekleştirmesi üzerine İK yöneticisi personel seçiminde iş arayan platformlarını kullanmaya başlamış bu eylem sonucunda ihbar kanalları uygulamaya başlanmıştır.

Hileyi önlemedeki en büyük başlangıç noktası, çalışanın işe alınma sürecidir. İK yöneticisi, personel seçme-değerlendirme, performans ölçme, terfi, ücretlendirme, vs. gibi süreçleri etkin bir şekilde yürütmekle sorumludur. Personelin işe alımı sonrası ortaya çıkacak hile durumunda İK yöneticisinin sorumluluğunun tartışılması kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca İK yöneticisi, doğru kişiyi işe alma hususunda yetkili kişidir. Bu nedenle İK yöneticisi gerek mülakatta, gerek kişilik testlerinde sahip oldukları yetkinlik, bilgi ve tecrübeleri ile hile riskini engellemiş olacaktır.

İK yöneticisi görüşmelerde başvuranın işe yatkınlığın dışında; kişisel borç durumunu, geçmiş çalışma yaşamı ve referanslarını, kişinin suç sicilini, kişisel alışkanlıklarını araştırarak doğru ve dürüst personel seçimi sağlanmış olacaktır. Özgeçmişte belirtilen referanslar ve iş tecrübeleri, özellikle bir önceki işten çıkış

sebebi sorgulanmalı, adayın sunduğu bilgiler doğrulanmalıdır. Adayın verdiği bilgiler doğruluğu ispatlanana kadar güven duygusu içermemelidir.

Aynı zamanda işletmede adil ücretlendirme ve terfi anlayışının oluşturulması da yöneticilerin sorumluluğundadır. Bu durumun aksine, etik olmayan bir çalışma ortamının varlığı, hile riskini yükseltmekte ve çalışanlara hile yapmak için uygun ortamı hazırlamaktadır. Böylelikle hakkının yenmediğini düşünen çalışan daha sağlıklı düşünerek çalışma hayatına devam eder. Hakkının yendiğini, çalıştığının karşılığını almadığını düşünen çalışan daha çok hileye meyilli olabilmektedir. Hilenin üç unsurlarından bir olan bahane hilenin ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

Disiplin yönetmeliğinde yükselme ile ilgili üstü kapalı ve henüz uygulanmamış bir madde vardır. Üst üste uyarı alan bir çalışanın şirket içinde kaç yıl yükseltilmez bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Çalışan zaten yükselmeyeceğini düşünüp olumsuz bir çalışma ortamında hile yapmak için bahaneler sunabilir. Disiplin yönetmeliğine uyarı alan çalışan maaş zammından ve primden yararlanamaz ile ilgili madde konulmadığından bu personel için hile bahane olabilecektir. Hile vakası ile çok sık karşılaşmadığı için işletme uyarı alan çalışana prim ve maaşına zam yaptığında hile yapmayı düşünen çalışan için bahane olabilmektedir. Gerek yönetmelikte gerek çalışana verilen eğitimlerde hile ilgili işletmenin çalışan prosedürleri açık ve anlaşılır olmalıdır. Çalışan hile yapmanın ceza sorumluluğunun müeyyidesinin farkında olmalıdır.

SORU 7. Hile vakaları ile ilgili paylaşmak istediğiniz herhangi bir teknik inceleme, sunum dosyası ya da vaka raporu var mıdır? Adli makamlara konu bildirildi mi? Bu vakaların yaşandığı birimlerde hilenin önlenmesi için nasıl çalışmalar yapıldı?

Şirket gizliliği sebebi ile hile detayı / detaylarının paylaşamayacağı belirtilmiştir. Yüzeysel olarak belirtilen hile örneği ve hile vakasının nasıl ortaya çıktığı ile ilgili; merkez tarafından yapılan kontrollerde 108 Diğer Hazır Değerler ile 102 Bankaların eşit olması beklendiği vurgulanmıştır. Yapılan aylık çalışma da 108 Diğer Hazır Değerler ile 102 Banka eşit çıkmayınca nedeni araştırıldığında mağaza

sorumlusunun her gün bir önceki kasa tutarını bankaya yatırıyorum diyerek aldığını fakat bankaya yatırmadığı tespit edilmiştir. Tespit edilen hile üzerine disiplin kurulu toplanmış, aylık yapılan 108 Diğer Hazır Değerler ile 102 Banka kontrolleri iki haftada bir yapılmaya başlanmıştır. Kişi için hem icra davası hem de soruşturma başlatılmıştır.

Katılımcıların vermiş olduğu cevaplardan işletme yönetiminin hilenin tespitinden sonra hile önlemlerine ilişkin proaktif çalışmalar yaptıkları görülmektedir. İşletmenin iç denetim biriminin hile riskleri kapsamında tam bir çalışmaya sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. İşletme yönetimi hile riskini minimuma indirebilmek için çeşitli alt unsurlardan oluşan politika ve prosedürler oluşturmak zorundadır. İç denetim biriminin bu konuda üst yönetime yol göstermesi beklenir. İç denetim birimi; hile riskinin tanımlanması ve ölçülmesi sağlamalı, tanımlanmış risklerin gerçekleşme olasılığını azaltacak adımlar atmalı, etkin bir iç kontrol ortamı oluşturmalıdır. Yönetimin birinci sorumluluğu, işletmenin hile riski değerlendirmesini yapmak, önleyici faaliyetleri oluşturmak ve gözlemci konumunda olmaktır. Söz konusu işletmede daha çok hesap kontrolü düzeyinde kalmakta iç denetim süreçlere intikal ettirilememektedir.

SORU 8. Hile riskinin belirlenmesi için veri madenciliği teknolojilerinin kullanılması hakkında görüşünüz nelerdir?

Her iki katılımcı da veri madenciliğinden haberdar olduğunu belirtmiştir. Muhasebe yöneticisi; veri madenciliğini, veri yığını içerisinde yazılımı ve veri analizlerini kullanarak veriyi sadeleştirip daha şeffaf kontrol yapılmasını sağlar olarak tanımlamıştır. Veri madenciliği belirli risklerin tespit edilmesi, ölçülmesi ve ön alıcı önlemler alınması konusunda önem teşkil eder. Teknolojiyle hata ve hileler daha kolay bir şekilde açığa çıkarabilir. Fakat işletme veri madenciliğini daha çok mağazanın stok, sipariş, pazarlama, reklam, satış ve müşteri analizlerinde kullanıldığı hile tespitinde kullanılmadığı belirtmiştir.

İK yöneticisi, veri madenciliği sayesinde çalışanın; özgeçmişine, sigorta bilgilerine, bordrosuna, yıllık izin bilgilerine, eğitim durumu her türlü bilgi girişinin sağlanmasına ve kolay takip edilebilir hale gelmesinde etkin bir rol aldığını

belirtmiştir. İşletmede eğitim seviyesi raporlanabilir, kıdem durumu raporlanabilir, çalışan yaş durumu raporlanabilir gibi vb. raporlar sisteme girilen her türlü bilgi ile kolaylıkla erişim sağlanabileceğini belirtmiştir.

Genel olarak yorumlandığında çalışan veri madenciliği teknolojisi ile iç içedir. Veri madenciliği sayesinde kontroller sonrası girişi yapılan bilgiler bir veri tabanı oluşturur. Geçmişten bu güne kadar oluşan bu veriler işletmenin düzenli bilgi almasını sağlamaktadır. Bu sayede işletme, verilerin yıllar itibariyle karşılaştırma yapabilmesini, stok takiplerini, cari hesaplar takiplerini, birçok alanda ilgili birimlerin takipleri söz konusu olabilmektedir. Veri madenciliği teknolojisi sayesinde düzenli veri akışı sağlanmış olur. Hileli işlemlerin tespitinde veri madenciliği uygulaması önem arz etmektedir. Personel özlük dosyası, disiplin durumu, daha önce aldığı cezaların takip edilebilmesi için personel verileri sisteme entegre edilmedir. Veri yükünün fazla olduğu işlemler arasından manuel denetim kolay olmamaktadır. İşletmelerde artan işlem hacmi ile ortaya çıkan veri madenciliği hilelerin tespiti ve önlenmesine büyük katkı sağlamaktadır.

SORU 9. İşletmenizde hilenin önlenmesi/ortaya çıkartılması ile ilgili her hangi bir danışmanlık hizmeti alındı mı? Alındı ise getirmiş oldukları değişiklikler ve öneriler var mı?

İşletmenin ayrı bir iç denetim birimi olduğu için yönetim tarafından herhangi bir danışmanlık hizmeti alınması ihtiyacı doğmamıştır.

İK yöneticisi işletme içindeki denetimin daha çok finansal denetim ve uygunluk denetimi üzerine yapıldığını performans denetimine ağırlık vermediğini belirtmiştir. Bu nedenle sağlanabilecek danışmanlık hizmeti, işletmenin iç kontrol sisteminin etkin bir şekilde işleyip işlemediği değerlendirebilecek ayrıca işletmenin risk faktörlerinin ortaya çıkmasında yardımcı olabilecektir. Fakat İK yöneticisinin bu görüşü yönetim tarafından desteklenmemiş, işletmeye danışmanlık hizmeti sağlanamamıştır.

İşletme veri madenciliği kapsamında online site kurulurken altyapısının sağlanması için dışarıdan hizmet almıştır. Alınan hizmet işletmenin faaliyetlerini

geliştirilmesi için alınırken, hilenin önlenmesi ya da tespiti ile ilgili herhangi bir danışmanlık hizmeti alınmamıştır.

SORU 10. Hile riskini minimuma indirmek için yaratılan eğitim fırsatları var mı? Varsa bu eğitimler nelerdir? Şirketiniz bu eğitim maliyetlerini karşılayabilecek büyüklükte mi?

Her iki katılımcı da, işletmenin Türkiye'nin her yerinde 100'ü aşkın mağazaları bulunduğunu belirtmiştir. Çalışan için yapılan her bir yatırım, mağaza lehine olmak üzere geri dönüş sağlar. Bilinçli çalışan oluşabilecek riskler karşısında ne yapması gerektiğini bilir, risk konusunda sorumluluk alabilmektedir. İşe alımı gerçekleşen personele kasa sorumlulukları, müşteri sorumlulukları ve mağaza ürünleri tanıma anlamında eğitimler verilmektedir. İşe alımdan sonra çalışanlara oryantasyon eğitimi belirtilmiştir.

İK yöneticisi çalışanlara genel eğitimler verilirken ağırlıklı olarak; iş prosedürlerinin anlatıldığı, müşteriye karşı nasıl davranılması gerektiği, ürünün nasıl pazarlanacağı yönünde eğitimler verildiğini belirtmiştir. Hile ile ilgili yönetim ve iç denetim birimi kararı ile çalışana farkındalık yaratmak için online öğrenme platformu oluşturma kararı alındığını ve bu kapsamda çalışmaların devam ettiğini belirtmiştir.

İşletmenin için fayda/maliyet analizine bakıldığında çalışan eğitiminden sağlanacak fayda ile hilenin ortaya çıkması sonucu zararı kıyaslandığında eğitim faydası hilenin maliyetinden daha fazla olacaktır. Ayrıca eğitime ayrılan bütçe hilenin maliyetinin altında olabilmektedir. İşletmenin hile sonucu ortaya çıkan maliyeti, stok maliyeti (kayıp, hasarlı) işletme maliyetini etkileyecek kavramların yıl bazında raporlaması, kayıp maliyetin orana ilişkin işletmenin alternatif çözüm yollarına başvurması gerekmektedir. Gittikçe büyüyen bir işletme ortaya çıkabilecek risklere daha açıktır. İşletmenin elinde kendisini ifade eden güçlü raporlar olmalı, kendini iyi analiz edebilmelidir. Verilen eğitimlerin doğru ama az olduğu düşünülürse, işletmenin kendinde eksik bulduğu alanlarda eğitim fırsatlarını tekrar gözden geçirmelidir.

SORU 11. İşletmedeki hile riskini azaltmak için çalışan hilelerinin önlenmesinde insan kaynakları/muhasebe yöneticisi olarak proaktif çalışmalarınız mevcut mudur?

Muhasebe yöneticisi, işlemlerin kontrolü yapılırken, veri girişlerine, evrak kontrollerine dikkat edildiği, kullanılan veri madenciliği sayesinde işletmenin muhasebe kayıtlarından gelen olan dışı değer hareketlerinin takip edildiğini belirtmiştir. Tespit edilen hile üst yönetime bildirilerek, disiplin kurulunun toplanması ile hileyi gerçekleştiren kişi disiplin prosedürü kapsamında değerlendirilir bir daha aynı hile eylemi ile karşılaşılması için hile önlemede iç kontrol sisteminin iyileştirilmesi işletmeye büyük fayda sağlayacağını belirtmiştir.

İK yöneticisi disiplin kurulunun karşılaştığı hile durumu sonrası hile önleyici kararlar ve tavsiyeler üst yönetim ile paylaşarak, alınan karar ilgili birimlere bildirir. Ayrıca işe alımda, bazı kişilik envanterleri uygulanarak personel seçiminde daha dikkatli davranıldığı belirtmiştir.

Katılımcıların cevapları değerlendirildiğinde; iç denetimin ya da işletme yönetiminin hile risklerini azaltacak çalışmalar yapmadığı değerlendirilmiştir. İşletme hile eyleminin tesadüfen ortaya çıktığını ya da ihbar kanalları veya fısıltı ortamından yararlanılarak hileli işlemlerin varlığından haberdar olduğu gözlenmiştir. İşletme içi hile tespiti sonucu ceza uygulamalarının etkin bir şekilde kullanımı, hile eyleminden dolayı işten atılan, hakkında suç duyurusu bulunan kişi işletmede ki diğer çalışanlara önemli dersler verebilmektedir. Ceza uygulaması çalışan için caydırıcı sebeptir.

İşletmede hile risk kavramının farkında olan İK yöneticisi, personelin işe alım değerlendirilmelerinde, özgeçmiş kontrolleri, kişilik envanterleri yapılarak bir nebze de olsa hile riskinin önüne geçmeye çalışmaktadır. Ayrıca çalışanlara verilecek hile eylemlerinin neler olduğu, nasıl davranmazlarsa dürüst eylem sayılamayacağı, hangi davranışların yönetim tarafından hoş görülemeyeceği ve bu eylemlerinden dolayı ne gibi cezalar alacakları konusunda daha etkin eğitim sağlaması gerekmektedir.

SORU 12. Son olarak konu ile ilgili eklemek istedikleriniz var mı?

İK yöneticisi; risk yönetimi, hile, hırsızlık ve etik konularının her biri bir başlık olarak ele alınarak mümkünse dışarıdan bir firma üzerinden yönetilmesi oldukça isabetli bir karar olduğunu belirtmiştir. Risk gerçekleşmeden önlem alınması oldukça önemlidir. Bu hususun tamamlayıcı ögeleri ise şirket süreç ve akışlarının düzenli olarak takip edilmesi, süreç performans kriterlerinin sürekli olarak gözden geçirilmesi, iletişim ve şikayet kanallarının herkesin korkmadan ulaşabileceği şekilde tasarlanmalı ve takip edilmelidir. Hiç unutulmaması gereken husus insan faktörüdür. İnsan her durumda bir yolunu bulacak ve sistemin açığını kullanacaktır. Bu nedenle de sürdürülebilir şekilde kendi kendini kontrol eden sistem ve süreçler geliştirilerek dinamik bir yapı kurmak en ideal çözüm olarak değerlendirmiştir.

SONUÇ

Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlüğünde proaktif kelimesinin Türkçe karşılığı bulunmamakla birlikte, Macmillan sözlüğü İngilizce “proactive” kelimesi, sorunların ortaya çıkmasını beklemeden harekete geçmek ve gerekli değişiklikleri yapmak şeklinde ifade edilmiştir. Proaktif yaklaşım ise geleneksel denetim yaklaşımlarından uzak, yapılabilecek hilelerin farkında olan, şüpheli bir anlayışla, sorunlarla karşılaşılmadan yapılan çalışmaları ifade etmektedir.

Proaktif yaklaşım, hile tespiti ve hile önleme çalışmalarını kapsamaktadır. Hilenin suç olduğu kabul edildiğinde, suçun çok boyutlu olduğu görülmektedir. Suç ve suçlunun değişik açılardan incelenmesi, suç ve suçlunun tek bir disiplin altında araştırılması kriminolojiye bir bilimsel boyut kazandırmıştır. Suç, sosyoloji ve psikoloji boyutu göz ardı edilerek ele alınmaması gereken bir gerçektir. Suç kavramının muhasebe denetim uygulamaları ile irdelenmesi, suçun baş aktörü olan insan unsurunun bir kenara itilmemesi, geç de olsa hilenin ortaya çıkartılmasında ya da önüne geçilmesinde etkin rol oynaması beklenir.

Hilenin ortaya çıkartılmasında iç denetçinin ya da işletmenin kullandığı hile denetiminde kullanılan proaktif yaklaşımlar, hilenin önlenmesinin bir parçasıdır. Hilenin önlenmesi için yapılan her bir çalışma proaktif yaklaşımları ifade etmektedir. Proaktif yaklaşım ayrı bir teknik değildir. Hile denetiminde kullanılan tekniklerin hilenin önlenmesinde kullanılmasıdır. Hile eyleminden sonra yapılan denetim işletme için maliyetli olacağından aynı tekniklerin hileyi oluşmadan önlenmesi için kullanılması anlamına gelmektedir.

Hile maliyetinin ölçüsünü belirlemek son derecede önemli bir etkidir. Bilinmeyen faktörlerin sayısı göz önüne alındığında, böyle bir tahminde bulunmak inanılmaz derecede zordur. Fark edilmeyen veya raporlanmayan hilelerin miktarı, bilinemeyebilir, hatta ortaya çıkan hilelere rağmen, tam bir kayıp miktarı hesaplanamayabilir. Bu tür sınırlamalar, hile miktarını belirlemek için yapılan girişimlerin kusurlu olacağı anlamına gelebilir.

Hilenin ortaya çıkartılması ve hilenin önlenmesi ayrılmaz bir bütündür. Her ne kadar hile riski faktörleri için önlemler alınsa da insan faktörü akla gelebilecek önceden karşılaşılmamış yeni yöntemler geliştirecektir. Proaktif yaklaşımlar ne kadar hızlı bir şekilde işletme içinde faaliyete konulduğunda hilenin önlenmesinde belirleyici olacaktır.

Hilenin önlenmesi ortaya çıkartılmasından daha önemlidir. Hileyi oluşmadan önlemek, işletmede ortaya çıkacak maliyetleri azaltmanın tek yolu olabilmektedir. İşletmenin hile risklerini minimuma indirebilecek imkânlar sağlamaktadır. Hilenin oluşmadığı düşünüldüğünde hilenin ortaya çıkarılması ve araştırılması gibi bir süreç yaşanmamış olacak, hilenin önlenmesi hem zamandan tasarrufu hem de işletmenin hilenin ortaya çıkartma maliyetinden çok daha az olabilecektir.

İşletmeler genellikle hile gerçekleştikten sonra hile gerçeği ile yüzleşmekte ya da hiç karşılaşmayabilmektedir. Gerçekleştirilen vaka çalışmasında, işletme yönetimi faaliyetlerinin geliştirilmesini hile eyleminden daha çok önem vermekte, bünyesinde yer alan iç denetim birimini işletme faaliyetlerinin geliştirilmesinde kullanmaktadır. Ayrıca hilenin tespitinde kullanılan sayısal uygulamalar işletme içinde ayrı bir yetkinlik istemekte olup, sistemdeki verilerin bu uygulamaya entegre edilmesi hem maliyetli olabilmekte hem de ekstre bir zaman istemektedir. İşletme yönetiminde göz ardı edilen bu süreç, hilenin önlenbilmesindeki tüm sorumluluğu İK yöneticine devrederek, doğru ve dürüst personel seçimi ve personel değerlendirmesi yapabilmesi için tüm yetkinlikleri kullanmasını gerektirmektedir.

EKLER

SORU 1. Hile deyince aklınıza neler gelmektedir? “Parayı ödünç alıyordum”, “Zaten şirketten alacaklıyım”, “Fazla mesai ücretim var” veya “Ailemin geçimi sağladım” gibi bahaneler söz konusu olduğunda hile ahlaki olarak kabul edilebilir mi?

SORU 2. Çalışan hilesi deyince aklınıza ne geliyor? Sizce çalışanı hile yapmaya iten sebepler neler olabilir?

SORU 3. Faaliyette bulunduğunuz perakendecilik sektöründe risklerden söz edebilmek mümkün mü? İşletmeniz ne tür finansal veya hile riskleriyle ile karşı karşıyadır? Önlemlerinizi var mıdır?

SORU 4. Çalışanlarınız/yönetimin işletmede oluşabilecek hile risklerinin farkında mı? Peki, çalışanlarınızın etik olmayan davranışlar ve rutine aykırı işlemlerle karşılaştığında raporlayabileceği işletme içi bir ortam var mı?

SORU 5. Meslek hayatınız boyunca karşılaştığınız hile vakası var mı? Varsa hileyi gerçekleştiren kişi ya da kişilere yaptırım uygulandı mı? Bu vakalardaki hilekâr profilinden bahsedebilir misiniz? Hali hazırda çalışmakta olduğunuz şirkette, bu tip durumlar için yazılı bir düzenleme mevcut mu?

SORU 6. Personel seçme-değerlendirme, performans değerlendirmesi gibi süreçlerinizde hile riskini göz önünde bulunduruyor musunuz? Çalışanlarınızı yeterince tanıdığınızı söyleyebilir misiniz?

SORU 7. Hile vakaları ile ilgili paylaşmak istediğiniz herhangi bir teknik inceleme, sunum dosyası ya da vaka raporu var mıdır? Adli makamlara konu bildirildi mi? Bu vakaların yaşandığı birimlerde hilenin önlenmesi için nasıl çalışmalar yapıldı?

SORU 8. Hile riskinin belirlenmesi için veri madenciliği teknolojilerinin kullanılması hakkında görüşünüz nelerdir?

SORU 9. İşletmenizde hilenin önlenmesi/ortaya çıkartılması ile ilgili her hangi bir danışmanlık hizmeti alındı mı? Alındı ise getirmiş oldukları değişiklikler ve öneriler var mı?

SORU 10. Hile riskini minimuma indirmek için yaratılan eğitim fırsatları var mı? Varsa bu eğitimler nelerdir? Şirketiniz bu eğitim maliyetlerini karşılayabilecek büyüklükte mi?

SORU 11. İşletmedeki hile riskini azaltmak için çalışan hilelerinin önlenmesinde insan kaynakları/muhasebe yöneticisi olarak proaktif çalışmalarınız mevcut mudur?

SORU 12. Son olarak konu ile ilgili eklemek istedikleriniz var mı?

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKSOY, Mehmet. **Kamuda İç Kontrol ile İç Denetim**, 26. y., Ankara: Muhasebat Kontrolörleri Derneği, 2008.

BAHAR, Halil İbrahim. **Sosyoloji**, 2. b., Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2008.

BOZKURT, Veysel. **Değişen Dünyada Sosyoloji**, 1. b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2006.

BOZKURT, Nejat. **İşletmelerin Kara Deliği Hile “Çalışan Hileleri”**, 1. b., İstanbul: Alfa Yayınları, 2009.

BURKAY, Senem, Nurşen ADAK (der.). **Sosyal Problem Görünümüyle Sapma ve Suç: Sosyal Problemler Sosyolojisi**, “Dünyadan ve Türkiye den Örnekler,” Ankara: Desen Ofset, 2009.

DÖNMEZER, Sulhi. **Kriminoloji**, 8. b., İstanbul: Beta Yayınları, 1994.

GÜREDİN, Ersin. **Denetim ve Güvence Hizmetleri**, 13. b., İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2010.

DEMİRTAŞ, **Kriminoloji**. 2. b., Ankara: Seçkin Yayınları, 2005.

F. PUNCH, Keith, Dursun Borak, H. Bader ve Zayenep Akyüz (çev.). **Sosyal Araştırmalara Giriş Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**, 1. b., Ankara: Siyasal Kitabevi, 2005.

GÜDEK, Kemal. **Suçluluk ve Suç Davranışları “Adli Sosyal Çalışma”**, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2016.

KAYHAN, İçel. **Ceza Hukuku “Genel Hükümler”**, 3. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2016.

KIZILÇELİK, Sezgin ve Yaşar Erjem. **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, 2. b., Konya: Günay Ofset, 1992.

KURTULMUŞ, Naciye, Sibel Yüksel, Halis Kırıl (der.). **Kurumsal Risk Yönetimi: İç Denetim “Yönetime Değer Katmak,”** der. Ankara: İç Denetim Koordinasyon Kurulu Yayınları, 2014.

KUTLU, M. Kayhan, Sekine Bozdemir-Uğur Argun (der.). **Adli Suçlar ve Beyaz Yaka-Mafya Suçların Sosyolojik Analizi: Suç Önleme Sempozyumu**, 7-8 Ekim 2011, No:1., Bursa: Bursa Emniyet Müdürlüğü yayınları, Aralık-2012.

MENGİ, Banu Tarhan. **Hileli Finansal Raporlama**, 1. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2013.

PEHLİVANLI, Davut. **Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama**, 1. b., İstanbul: Beta Basım, 2011.

POLAT, Oğuz, **Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar**, 1. b., Ankara: Seçkin Yayınları, 2004.

SOKULLU, R. Füsun, -Akıncı. **Kriminoloji**, 11. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2014.

YAVUZER, Haluk. **Çocuk ve Suç**, 11. b., 2006: Remzi Kitabevi.

ÖZKUL, Fatma Ulucan, Zehra Almalı Özdemir, **İşletmelerde Hile Riski Yönetimi**, 1. b., İstanbul: Beta Basım, 2010.

ÖZOĞLU, Bülend, Ceyhan Mercan ve Sabri Çakıroğlu, **Bir Güvence ve Danışmanlık Hizmeti İç Denetim**, 1. b., İstanbul: Denetim Birim Başkanlığı Yayınları, 2010.

UYSAL, Hayrettin, ve Rozi Mizrahi, **Risk Odaklı Denetim**, 1. b., Ankara: Detay Yayıncılık, 2016.

YILDIRIM, Ali, ve Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 5. b., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2005.

YILANCI, Münevver, **İç Denetim, Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi İşletmesi Üzerinde Bir Araştırma**, 2. b., Ankara: Nobel yayınları, 2006.

Sürekli Yayınlar

AKKAŞ, Murat Engin. Denetimde Benford Kanunu’nun Uygulanması, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 9/1, 2007, s. 191-206.

BAYRAKTAROĞLU, Serkan. Yasemin Özdemir ve Samet Özdemir. Mavi Yaka Çalışanlar: Neden Akademik Çalışmalar için Cazip bir Örneklem Değil?, **İş, Güç, Eİ ve İK Dergisi**, C. 17, S. 3, Temmuz 2015, s. 141-157.

BENGİ, Banu Tarhan. “Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi – Hile Karosu”, **Mali Çözüm Dergisi**, S. 114, Kasım-Aralık 2012, s. 113-128.

ÇATIKKAŞ, Özgür. İşletmelerde Mali Tablo Hileleri, **Denetışim Dergisi**, S. 8. 2011, s. 18-30.

ÇATIKKAŞ, Özgür. Yıldırım Ercan Çalış. Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, S. 45, 2010, s. 146-156.

ERTİKİN, Kıvanç. Hile Denetimi: Kırmızı Bayrakların Tespiti İçin Kullanılan Proaktif Yaklaşımlar, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, S. 75, Temmuz 2017, s. 71-93.

KUMAŞ, Handan. Güler Tozkoparan. İşten Çıkarma Sürecinde Çıkış Mülakatları, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 8, S. 4, 2006, s. 148-176.

OKUTMUŞ, Ercüment, Süleyman Uyar, Departmanında Yapılan Bir Hilenin Tespiti: Vaka Analizi, **Mali Çözüm Dergisi**, S. 121, Ocak-Şubat 2014, s. 35-54.

ÖZKUL, Fatma Ulucan ve Zehra Özdemir. Çalışan Hilelerin Önlenmesinde Proaktif Yaklaşımlar: Kurumsal İşletmelerde İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerine Nitel bir Araştırma, **Öneri Dergisi**, C. 10, S. 40, Temmuz 2013, s. 75-89.

PERRI, Frank S., Red Collar Crime, **International Journal of Psychological Studies**; C. 8, S. 1, 2016, s. 61-84.

TERZİ, Serkan, Selçuk Gülten, Adli Muhasebe Uygulamaları, **Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası**, Ankara, Mayıs-2014.

TÜREDİ, Hasan, Ümmügülsüm Alıcı. Mali Raporlama Hilelerinin Tespit ve Önlenmesinde İç Kontrol Yapısının Önemi, **Finansal Araştırması ve Çalışmalar Dergisi**, C. 6, S. 11, Temmuz 2014, s. 119-133.

Tezler

PALTACI, Özlem. Tıp Fakültesi Dönem 4 ve Dönem 5 Öğrencilerinde Görülen Dürtü Denetim Bozukluğu: Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı **Uzmanlık Tezi**, Adana, 2014.

ÇALIŞKAN, Aykut. Malvarlığına Karşı İşlenen Suçlarda Kişilik Özellikleri ile Suçlu Davranış Arasındaki İlişkinin Analizi: Ankara İli Örneği, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Suç Araştırmaları Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2014.

DOĞAN, Adnan Coşkun. Türkiye’de Beyaz Yakalı Suçlar Olgusu ve Uluslararası Literatür Açısından İncelenmesi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Suç Araştırmaları Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2012.

MENGİ, Banu Tarhan. Beyaz yaka Suçları ve Bir Uygulama, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı **Doktora Tezi**, İstanbul, 2009.

KARAKUŞ, Sümeyye Ayata. Mavi Yakalı Çalışanların Denetim Odaklarının İş Doyum Düzeyleri ile İlişkisinin İncelenmesi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Endüstri ve Örgüt Psikoloji Programı **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2011.

İnternet Kaynakları

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, “Genel Hükümler”, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> (Erişim Tarihi: 02.04.2018)

ACFE, Report to The Nations 2018 Global Study On Occupational Fraud and Abuse, <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf> (Erişim Tarihi: 01.05.2018)

BOZKURT, Nejat, <http://www.muhassebevergi.com/yazdir.aspx?hid=216> (Erişim Tarihi:01.05.2018)

DÖNMEZER, Sulhi, Kriminolojide Suç ve Suçun Niteliği, <https://www.kriminoloji.com/> (Erişim Tarihi: 20.01.2018)

INTERNATIONAL Standard on Auditing 240, <http://www.ifac.org/system/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf>, 2009. (Erişim Tarihi: 26.07.2018)

KRÜZİNGER, 83; Sonen, 143. Alınan, Timur Demirtaş, Suç Nedenleri-Suç Etolojisi, <https://www.kriminoloji.com/> (Erişim Tarihi:06.02.2018)

IIA, ACFE ve AICPA; Managing The Business Risk of Fraud: A Practical Guide, <https://www.acfe.com/.../acfe.../managing-business-risk.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.05.2018).

IIA Uluslararası İç Denetim Standartları, İç Denetim Terimler Sözlüğü, <http://www.tide.org.tr/uploads/IcDenetimTerimlerSozlugu>. (Erişim Tarihi: 01.03.2018)

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI. Adalet, Kriminoloji, megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Kriminoloji.pdf (Erişim Tarihi: 15.03.2018) Ankara, 2011.

ÖZMEN, Şule, İş Hayatı Veri Madenciliği ile İstatistik Uygulamalarını Yeniden Keşfediyor, http://www.suleozmen.com/teblig_sunumlar/3is_hayati_veri_madenciligi_istatistik.pdf. (Erişim Tarihi: 21.07.2018)

TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?arama=gts&option=com_gts&kelime=su%C3%A7 (Erişim Tarihi: 15.02. 2018)

TUTAR, Erol, Kriminoloji Nedir?, <https://www.kriminoloji.com/>, (Erişim tarihi: 20.01.2018)